

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Nela Hladilová

Obraz sametové revoluce v dobovém tisku

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Radomir Sztwiertnia

OLOMOUC 2016

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně na základě uvedené literatury.

V Olomouci dne 17. listopadu 2016

.....

Poděkování

Mé poděkování patří Mgr. Radomiru Sztwiertniowi za jeho trpělivost a cenné rady, které mi ochotně poskytoval.

Obsah

Úvod.....	6
1. Teoretická a metodologická východiska	9
1.1. Teoretická část	9
1.2. Metodologická část.....	11
2. Historický kontext listopadových událostí roku 1989.....	13
2.1. Sametová revoluce.....	13
2.2. Média a jejich propaganda v období socialismu	21
3. Analýza obrazu listopadových událostí v dobovém tisku	28
1. Rámování deseti pražských dnů dobovým tiskem	28
1.1. Rudé právo	28
1.2. Lidové noviny	31
1.3. Lidová demokracie.....	32
1.4. Mladá fronta.....	34
1.5. Práce.....	36
1.6. Pravda	37
1.7. Svobodné slovo	38
1.8. Shrnutí.....	39
2. Rámování generální stávkou dobovým tiskem.....	40
2.1. Rudé právo	40
2.2. Lidové noviny	42
2.3. Lidová demokracie.....	43
2.4. Mladá fronta.....	43
2.5. Práce.....	44
2.6. Pravda	45
2.7. Svobodné slovo	46
2.8. Shrnutí.....	47
3. Rámování Václava Havla dobovým tiskem	47
3.1. Rudé právo	47
3.2. Lidové noviny	50
3.3. Lidová demokracie.....	50
3.4. Mladá fronta.....	51
3.5. Práce.....	53
3.6. Pravda	54

3.7. Svobodné slovo	55
3.8. Shrnutí.....	56
4. Závěry analýzy	58
Závěr.....	66
Prameny a literatura	68
Dobový tisk	72
Internetové zdroje.....	79
Seznam zkratk	80
Abstrakt	81
Abstract	83
Přílohy	84

Úvod

Sametová revoluce představuje jednu z klíčových událostí v politickém životě naší společnosti. Jedná se o období započaté sledem událostí spojených se studentskou pietní manifestací 17. listopadu 1989, jež vyvrcholila v demonstraci proti komunistickému režimu v ČSSR a zásahem pořádkových sil na Národní třídě v Praze. Došlo zde k použití násilí k potlačení této akce, která později vyústila ve zvolení Václava Havla do prezidentského úřadu 29. prosince 1989. Toto období je reflektováno dobovým tiskem od 18. listopadu do 30. prosince 1989 a právě tyto mezníky ohraničují mou práci a staly se také dvěma ze tří hlavních témat, na něž se v práci zaměřuji. Literatura o všech třech okamžicích spojených se sametovou revolucí obšírně pojednává, nicméně stejně tak je situace zachycena dobovým tiskem, především jehož náhled na věc v práci analyzuji.

Cílem práce je tedy zanalyzovat způsob, jakým dobová periodika reflektovala průběh sametové revoluce a jejích klíčových momentů. K naplnění cíle jsem si následně stanovila výzkumné otázky: *Jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 v československém tisku?* A dvou otázek od ní se odvíjejících: *Jak média rámovala deset pražských dnů, generální stávkou a osobnost Václava Havla? Lze ze způsobu rámování vyvozovat vztah konkrétních titulů k režimu?*

Pro co možná největší objektivitu práce jsem zvolila sedm listů vycházejících ve zmíněném období v Československu. Jedná se o Rudé právo, které bylo tiskovým orgánem ÚV KSČ, Lidové noviny, Lidovou demokracii jakožto deník Československé strany lidové, Mladou frontu, která představovala deník ÚV Svazu socialistické mládeže, Práci, jež byla deníkem Revolučního odborového hnutí, Pravdu jako orgán ÚV KSS a Svobodné slovo, které bylo ústředním deníkem Československé strany socialistické. Zmíněná periodika jsem podrobila analýze prostřednictvím teorie rámců.

Strukturně je práce rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První z nich je věnovaná teoretickým a metodologickým východiskům, která jsou stěžejní pro celou práci. Věnuji se zde problematice teorie rámců nebo-li framingu, jež tvoří základ pro hlavní analytickou část práce, v níž se zabývám analýzou novinových textů a sdělení z nich vycházejících. Dále se zabývám problematikou ideologie a propagandy, kterou blíže rozvíjím v následující kapitole. První kapitola rovněž podává vysvětlení stanovení zkoumaného období a výběru klíčových událostí, jež jsem podrobila analýze.

Druhá ze stěžejních kapitol představuje úvod do problematiky jako takové. Tato kapitola je rozdělena do dvou na sebe úzce navazujících podkapitol. V první podkapitole, aby práce nabyla co možná největší míry objektivitu, uvádím situaci nejen v Československé socialistické republice, ale i v dalších satelitech spadajících pod nadvládu SSSR a jejich způsob přechodu k demokracii. Důležitá byla situace zejména v Polsku, Maďarsku a NDR. Mezi další významné okamžiky patřilo zvolení Michaila Gorbačova jakožto generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu, jenž přišel se svou myšlenkou přestavby demokracie. Ve zbytku úvodní kapitoly se již zabývám situací, jež následovala bezprostředně po 17. listopadu a vedla ke zvolení Václava Havla prezidentem ČSSR.

Druhá podkapitola se zabývá charakteristikou médií obecně zejména prostřednictvím teorií Karla Wolfganga Deutsche. Věnuji se zde výkladu žurnalistických pojmů a zásadních fenoménů, které představují základní pilíře pro mou práci. Podávám jakousi charakteristiku médií jakožto politických aktérů, což se zejména ve třetí kapitole potvrzuje. Zmiňuji důležité pojmy jako např. politickou cenzuru, jež ztvárňovala hlavní roli v socialistickém Československu a byla zásadní pro odpovědi na výzkumné otázky. Uvádím také prohlášení KSC k této problematice. Náplní této kapitoly je i přehled vybraných tiskovin, s nimiž dále pracuji.

Třetí kapitola je rozdělena do tří jednotlivých podkapitol, která se každá zabývá jedním z vytyčeným témat a to konkrétně deset pražských dnů, generální stávka a Václav Havel. Tato kapitola je již čistě analytická. V ní se zabývám rámováním daných periodik. Na závěr každé podkapitoly uvádím shrnutí, kde rámce jednotlivých listů podrobuji komparaci.

Poslední kapitola představuje jakousi diskuzi, vyvození závěrů vyplývajících z analýzy kapitoly předešlé. Dochází v ní ke zodpovězení výzkumných otázek na základě výsledků výzkumu práce.

Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o události, které se odehrály v rámci Československa, je i naprostá většina literatury, jež tvoří podklad práce, v českém jazyce. Čerpala jsem jak z knižních zdrojů, tak z internetových článků a videozáznamů. O tématu sametové revoluce samozřejmě pojednávají i cizojazyčné zdroje, nicméně jsem volila české a slovenské autory kvůli větší míře autentičnosti. V rámci prvních dvou kapitol nicméně uvádím i anglické zdroje.

Mezi nejdůležitější zdroje, které mi poskytly informace důležité k vystavění objektivní práce se řadila především monografie Jiřího Suka *Labyrintem revoluce*, jež představuje základní kámen pro komplexní pochopení problematiky sametové revoluce. Dále se jednalo o knihu Milana Otáhal a Zdeňka Sládka *Deset pražských dnů*, která uváděla situaci den za dnem počínaje 17. konče 27. listopadem 1989. Byla pro mne zásadní pro utvoření obrazu jednotlivých na sebe navazujících okolností spjatých s těmito dny a to konkrétně přímo s demonstrací jako takovou, přípravou a následnou realizací generální stávky. Tyto dvě události totiž tvoří zásadní kritéria zkoumané v práci.

Dalším zdrojem, spojeným s těmito dvěma mezníky byla kniha *Studenti psali revoluci* od kolektivu autorů Marka Bendy, Martina Bendy, Martina Klímy, Pavla Dobrovského, Moniky Pajerové, Šimona Pánka a Romana Kříže. Tato publikace byla důležitá z hlediska studentského pohledu na probíhající „revoluci.“ Pro ucelení pohledu na osobnost Václava Havla a jeho přínos k československé tranzici pro mne byla klíčovou monografie Michaela Žantovského *Havel*.

Z anglicky psané literatury bych vyzvedla dílo *The Velvet Revolution* z pera Bernarda Wheatona a Zdeňka Kavana, která se vyjadřuje ke způsobu prezidentské volby. V teoretickém rámci zvláště upotřebeném v úvodní kapitole se pro mě stala zásadní publikace Hannah Arendt *The Origins of Totalitarianism*. Dále bych ráda zmínila knihu amerického historika Paidraca Kenneyho *Karneval revoluce*, jehož dílo jsem sice v práci nevyužila, protože můj výzkum směřuje jiným směrem, a proto jsem jej nepotřebovala dávat do souvislostí mé práce, nicméně jsem tuto knihu u psaní práce reflektovala, jakožto relevantní zdroj. Stejně relevantním zdrojem pro mne byla publikace Timothyho Gartona Ashe *We the People: The Revolution of '89 witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague*.

Téma sametové revoluce jsem si vybrala, i přes to, že byla tato problematika mnohokrát zpracována, abych toto téma uchopila jiným způsobem a přinesla k ní nový pohled na věc. Analyzovala jsem především postoj médií a jejich stanovisko k událostem spojených se 17. listopadem i přes skutečnost, že v tomto období podléhala politické cenzuře. Sledovala jsem postupnou oblevu v redakcích československého tisku v souvislosti s informacemi, které podávaly čtenářům. Ve zkoumaném období byl jasně patrný tento přechod k demokracii i v rámci médií, což je, dle mého názoru, hlavním přínosem práce.

1. Teoretická a metodologická východiska

1.1. Teoretická část

V teoretické části práce se soustředím především na představení teorie rámování neboli tzv. framingu a jeho účinek na profilování se dobového tisku. Zároveň se zaměřuji na ovlivňování čtenářů konkrétních titulů prostřednictvím rámců v nich přítomných. Pozornost rovněž věnuji představení komplexního charakteru framingu, jenž vzešel z podstaty procesu politické komunikace. V rámci tohoto procesu dochází k výměně informací mezi všemi aktéry, kteří jsou do politické komunikace zapojeni. Obraz o směrech působení teorie rámců je podáván ve spojitosti s potenciálními zdroji sdělení, které bylo zarámováno v podobě politických elit, publika a médií samotných (Hurtíková 2016: 73-74).¹

Teorie framingu vychází z předpokladu, že média hrají klíčovou roli v procesu spojeném s formováním veřejnosti a jejího mínění. Tato teorie umožňuje pochopit, jakým způsobem občané vnímají politické události, jež jsou jim prostřednictvím médií předávány. Rovněž důležitým pak je zjištění, do jaké míry je tvorba názorů lidí ovlivňována sdělením, kterým jim média poskytují (Entman 1993: 50-52). Podle toho, do jaké míry se média zabývají konkrétním sdělením, se stanovují témata veřejné diskuze společnosti (Semetko, Valkenburg 2000: 92-94).

V případě konstrukce reality prostřednictvím médií je důležité pochopit, že skrze váhu, již médiím společnost propůjčuje, jsou schopná budovat, pozměňovat a vytvářet ideje, postoje, hodnoty a představy čtenářů pro jejich redakce požadovaným způsobem. Tímto způsobem média vytváří různé formy reality. Jak a co média poskytují svým konzumentům se promítá v životě celkové společnosti a ovlivňuje to tak jejich každodenní život a náhled na realitu, v níž jsou pomocí tisku či jiného média situováni (Jiráček, Kópplová 2007: 353).

Na počátku mediální konstrukce reality vždy stojí výběr témat, které se v novinách či jiných masmédiích vyskytnou. Nejedná se o proces, jenž by byl zcela nahodilý. Oprávněné osoby, které informace rozšiřují nebo naopak zamezují jejich zveřejnění, takto nečiní pouze z osobního přesvědčení. Při výběru témat na jejich činnost působí mimo jiné i ideologická úroveň (Trampota 2006: 40-42). V případě definice ideologie se vyskytuje problém, který spočívá ve velkém množství různých definic a proto je těžké tento termín jakkoli pevněji

¹ O framingu dále pojednává např.: Goffman 2013, Snow, Benford 1988.

uchopit. S tímto je úzce propojen koncept komunistické propagandy a manipulace, které v práci rovněž věnuji částečně pozornost.

Aby bylo možné zodpovědět základní výzkumnou otázku, je zapotřebí identifikovat stěžejní body předcházející 17. listopadu 1989. Jedná se konkrétně o období počínající Gorbačovovou perestrojkou jakožto restrukturalizací sovětské ekonomiky. Na ekonomické reformy perestrojky navazovaly také širší změny k demokratizaci společnosti, soustředěné v procesu tzv. glasnosti, politiky otevřenosti. Tomuto období dominují samotné události spojené se sametovou revolucí včetně vzniku Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí. Rovněž je důležité sledovat a zachytit způsob, jakým se diskurs napříč všemi sedmi listy, které podrobují analýze, měnil ve vytyčeném období od 18. listopadu do 30. prosince 1989.

Pro zodpovězení druhé a třetí vedlejší otázky bude nutné prověřit teoretické faktory a formulovat explanační model, což by mohlo poskytnout opodstatnění nejen posunu v diskursu jako takovém, ale i diferenciací u zvolených periodik. V této souvislosti bych ráda zmínila diskursivní analýzu, která chápe jazyk jako aspekt sociální praxe a zkoumá ho jako část sociálního konceptu. Jejím úkolem je pochopit vztah mezi jazykem a ideologií diskursu. Rovněž slouží k odкрыtí mocenských vlivů a působení ideologie, které se podílí na vzniku mediálních sdělení (Fairclough 1995: 23-26).² Vhodnosti aplikace teorie diskursu na mou práci si jsem sice vědoma, nicméně jsem ji v textu nevyužila a zabývala jsem se namísto toho framingem, který mi toto téma pomohl lépe uchopit prostřednictvím rámců, jenž působily na čtenáře a formovaly tak jejich pohled na soudobou nejen politickou situaci.

V této části první kapitoly jsou nastíněna teoretická východiska, z nichž v práci dále čerpám v souvislosti se studiem framingu dobového československého tisku na formování prorežimních názorů poskytovaných prostřednictvím listů jejich čtenářům. Důležité je zaměřit se v práci na představení jednotlivých tiskovin, jakožto hlavního zprostředkovatele informací politického rázu. V této souvislosti pozornost zaměřuji nejen na konkrétní noviny, ale i na obecnou charakteristiku médií působících v socialistickém režimu, kde vycházím zejména ze závěrů Karla Wolfganga Deutsche. Zajímavé bude i pozorování, jakým způsobem a do jaké míry sdělení novin ovlivňují čtenářskou veřejnost a jakou optikou je na toto chování redakcemi výše zmíněných tiskovin nahlíženo a případně tohoto zneužíváno ve prospěch vládnoucí komunistické strany.

² Dále o diskursivní analýze např.: Gee 2011.

1.2. Metodologická část

Tématem mého výzkumu je reflexe událostí spojených se 17. listopadem 1989 v dobovém československém tisku. Cílem této práce je popsání a zanalyzování způsobu, jakým byly události sametové revoluce, a to konkrétně oněch klíčových deset pražských dnů, generální stávka a osobnost a činnost Václava Havla, zachyceny sedmi zkoumanými periodiky. Těmito listy jsou Rudé právo, Lidové noviny, Lidová demokracie, Mladá fronta, Práce, Pravda a Svobodné slovo. Tyto události jsem zvolila nejen z důvodu, že představují nejpodstatnější okamžiky celé sametové revoluce, ale i proto, že jsou to dobovým tiskem nejčastěji zmiňované momenty, které byly stěžejní pro utváření názorů občanů na danou problematiku. Lze říci, že v případě Rudého práva a Pravdy jakožto tiskových orgánů ÚV KSČ a ÚV KSS byla situace podávána čtenářům těchto deníků v souladu se zájmy tehdejší komunistické vlády. Informace o tehdejší politickém dění měly zrcadlit názory a přesvědčení, které představitelé socialistického režimu v Československé socialistické republice zamýšleli vnutit čtenářům zmíněných dvou listů.

Konkrétním předmětem zájmu mé práce tedy není popsání událostí počínající 17. listopadem 1989, nýbrž jejich reflexe napříč výše zmíněnými periodiky v závislosti na objektivitě jejich sdělení. Pro naplnění stanoveného cíle jsem zvolila teorii rámců nebo-li teorii framingu. Tento metodologický postup je vhodný, když se zjišťuje způsob, jakým je téma v denících novináři předkládáno. Klíčovými pojmy v procesu rámování jsou výběr určitých prvků a jejich významnost. V mém případě bude platit, že budu využívat sociocentrický pohled, který se prosazuje při situacích, kdy zkoumáme mediální obsah jako výsledek působení kulturních, mocenských a jiných kontextů.³

Rámcování je kvalitativní analýza a má zvlášť velký význam v politické komunikaci a zprávách o politickém dění. Důvodem je, že rámce ovlivňují postoj veřejnosti k určitým politickým událostem. Jednotliví politici či politické strany obecně, které hledají podporu u veřejnosti, musí soutěžit nejen mezi sebou, ale také s novináři prostřednictvím rámců ve zprávách a politickém dění.

Jako počátek zkoumaného období jsem zvolila 18. listopad 1989, jakožto první den, v rámci něhož začíná být situace kolem událostí demonstrace na Národní třídě médií reflektována. Jelikož je zřejmé, že význam 17. listopadu, který později vedl k přechodu k

³ S pojmem *frame analysis* poprvé vystoupil Erving Goffman ve své publikaci *Frame Analysis* vydané v roce 1986. Tuto teorii dále rozvíjí řada autorů. Mezi nimi např. David Snow či Robert Benford. Teorii rámců se v českém prostředí zabývá např. Kalvas, Váně, Štípková 2012.

demokracii v Československu, je veliký, dá se očekávat, že v médiích panovala silná potřeba se k těmto událostem vracet za účelem formovat názory na nastalou situaci potřebným směrem shodným více či méně s názory vedoucí komunistické strany. Z tohoto důvodu podrobují analýze nejen vydání končící datem pár dní bezprostředně po 17. listopadu 1989, ale zkoumám i zbylé výtisky výše zmíněných sedmi periodik až do konce roku 1989, respektive do 30. prosince 1989, což je výtisk pojednávající o zvolení Václava Havla prezidentem Československé socialistické republiky. Zkoumané období je tedy ohraničeno daty 18. listopad až 30. prosinec 1989.

Hlavního záměru bude v práci dosaženo zodpověděním tří výzkumných otázek. Základní výzkumnou otázkou, již jsem si položila je: *Jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 v československém tisku?* Jelikož je tato základní výzkumná otázka velmi obšírná, je nutné si pro její konkretizaci v práci položit ještě dvě další dílčí vedlejší výzkumné otázky, aby bylo možné dospět co možná k nejkonkrétnějšímu cíli. Tyto otázky zní: *Jak média rámovala deset pražských dnů, generální stávku a osobnost Václava Havla? Lze ze způsobu rámování vyvozovat vztah konkrétních titulů k režimu?*

2. Historický kontext listopadových událostí roku 1989

2. 1. Sametová revoluce

O tom, zda události listopadu 1989, jimiž skončila komunistická éra, byly revolucí, vnitřním zhroucením systému, vyjednaným přechodem, tajným pučem, nebo ještě něčím jiným, se popsaly tisíce stran. Podle Michaela Žantovského (Žantovský 2014: 299-305), jakožto očitého svědka, to bylo kromě tajného puče prakticky všechno dohromady.⁴ Konspirační teorie o sametové revoluci vychází hned z několika scénářů (Suk 2003: 16). Podle jednoho byly studentská demonstrace 17. listopadu a policejní zásah proti ní ve skutečnosti politickým divadlem, režírovaným vysokými představiteli KGB, jejichž přítomnost v předvečer průvodu je zdokumentována. Nicméně *„geostrategická hra skončila již před večerem 17. listopadu. Polsko, Maďarsko a východní Německo byly nenávratně ztraceny, aniž se tomu KGB snažila zabránit, není proto důvod, proč by se angažovala právě v Praze.“* (Žantovský 2014: 298-323)⁵ Další hypotéza se zabývá otázkou, zda existovala dohoda mezi Občanským fórem a komunisty. Neobjevily se však žádné důkazy, že by o takové dohodě vůbec někdo uvažoval (Suk 2003: 16).

Podle názoru Anthonyho Giddense se každá revoluce vyznačuje tím, že musí splňovat charakter masového sociálního hnutí, musí vést k procesu zásadních reforem nebo změn a musí v ní být přítomna hrozba násilí či skutečné použití násilí ze strany účastníků. To vychází z představy, že revoluce je politická změna vynucená na předchozí moci, která by se nevzdala, pokud by se nemusela obávat možného nebo skutečného použití násilných prostředků. Veřejné protirežimní demonstrace z listopadu 1989 měly masový charakter. Z dlouhodobější perspektivy proběhly v Československu v důsledku událostí z konce roku 1989 zcela zásadní politické a sociální změny (ukončení monopolní moci KSČ, uskutečnění svobodných voleb, ...) (Bureš 2004: 3-27).⁶ Petr Pithart se nicméně k polemice týkající se správného stanovení termínu spojeného s listopadovými událostmi vyjadřuje takto: *„to, co jsme zažili, žádná revoluce nebyla: bylo to vyjednané předání moci.“* (aktuálně.cz 2015)

V případě československých listopadových událostí je možné doložit pouze násilí ze strany prorežimních policejních jednotek proti demonstrujícím studentům na Národní třídě

⁴ Polemiku vážící se k této problematice zachycuje i Kopeček, Lubomír. 2010. „Éra nevinosti.“ Praha: Barrister&Principal.

⁵ O přechodech k demokracii v Polsku, Maďarsku, NDR a Československu pojednává i Ash, Timothy Garton. 2009. „We the people.“ Praha: Paseka.

⁶ Přechodu k demokracii v Československu se věnuje publikace Dvořáková, Vladimíra, Jiří Kunc. 1994. „O přechodech k demokracii.“ Praha: Slon.

dne 17. listopadu. Přesto však potenciální hrozba násilí ze strany demonstrující veřejnosti působila jako faktor, kterým argumentovala opozice při jednáních o politických změnách v případě, že se dosavadní držitelé moci k těmto změnám obrátí zády. Představitelé komunistické elity v Československu, v mnou zkoumaném úzce vymezeném období, nebyli od moci odstraněni beze zbytku, což značně oslabuje vnímání listopadu 1989 jako revoluce. Velmi obecně lze proces, který se odehrál v Československu právě v listopadu a prosinci roku 1989, označit jako převzetí politické moci jednou skupinou od skupiny jiné (ÚSTR 2012).⁷

Jen málo nasvědčovalo tomu, že v historicky krátkém čase dojde k výraznějším změnám, které zásadně přesáhnou projevující se změny v politické taktice vládnoucích elit sovětského bloku. Vývoj se dostal do rychlejšího tempa především v Sovětském svazu a postupně i v dalších zemích sovětského bloku jako tomu bylo například v Polsku a Maďarsku. Jedním z důležitých impulzů ke změně bylo lednové zasedání ÚV KSSS v roce 1987, na němž Michail Gorbačov zdůraznil význam demokracie, kterou „*potřebujeme jako vzduch*,” a zásadu glasnosti: „*Komunistická strana pevně trvá na tom, aby lid o všem věděl.*” (Brown 1996: 26-34)

Relativně neutrální užívání pojmu perestrojka v ideologickém diskursu bylo charakteristické pro celá sedmdesátá léta. Sloužil většinou k označování různých změn. Hlavním cílem bylo zvýšit úroveň plánování prostřednictvím jeho zpřesněného zacílení na národohospodářské výsledky (Pullmann 2011: 25). Až do poloviny osmdesátých let v Československu platilo, že výběr témat, která bylo možno kriticky diskutovat, byl přísně omezen úzkostlivým zachováním konformity se Sovětským svazem. Kritika nicméně nesměla překročit hranice vytyčené Poučením z krizového vývoje, které bylo schváleno plenárním zasedáním ÚV KSČ v prosinci 1970 (Otáhal 1994: 49-57).

Když se v období přestavby ukázalo, že autoritativní diskurs není schopný garantovat stabilitu, pořádek a spokojenost, a že svou obsahovou prázdnotou nikam nepoukazuje a nesměruje (a tudíž je méně stabilní a bezpečný, než sám o sobě tvrdí), jeho moc se zhroutila. Lidé se začali zajímat o jiné ideologické koncepce, případně přemýšlet o lepším, demokratičtějším socialismu, který by tuto spokojenost zajistil. Na tomto pozadí se přestavba jeví nikoli jako příčina zhroucení státního socialismu, nýbrž jako podnět, otevírající kritické tázání o komunistické ideologii a zpochybňující její dosavadní stabilizační funkci. Význam přestavby pro pád komunismu spočíval zejména v tom, že v souhře různých procesů

⁷ Toto dále rozvádí ve své knize i Suk, Jiří. 2003. „Labyrintem revoluce.” Praha: Prostor.

(dlouhodobé ekonomické stagnace, nezájmu Sovětského svazu o přímé řízení svých dosavadních satelitních spojenců atd.) odhalila slabiny normalizačního konsensu a otevřela zápasy o uznání alternativních hodnot a diskursů. Postupně začalo jít o celkovou změnu režimu diskursivního i politického. Listopadové události dodaly této změně konkrétní podobu. V myšlence nenásilí se spojila lidská očekávání a otevřela tak perspektivu nového začátku (Pullmann 2011: 231).

Fenomén sametové revoluce rozhodně nebyl ve východní Evropě ojedinělou záležitostí. Od druhé poloviny roku 1989 již bylo zcela zřejmé, že se sovětský blok rozpadá. V Polsku zvítězila v polosoutěživých volbách Solidarita a její představitel Tadeusz Mazowiecki se stal prvním nekomunistickým předsedou vlády (Otáhal 2003: 121).⁸ O polské tranzici se hovoří jako o reformě, kdy pod tlakem společnosti uzavřela vládnoucí skupina kompromis s představiteli opozice. Aktérem, který naléhal na stávající politické představitele, byly opoziční elity ze Solidarity. Každopádně role, kterou sehrály demonstrující masy nespokojených Poláků k přiměnění vlády k jednání s opozicí je naprosto zásadní, neboť právě tyto masy byly tím, kdo přinutil komunistické představitele jednat s opozicí (Vlček 2012).⁹

V Maďarsku dospěly obě strany (vládnoucí komunistická strana a opozice) k dohodě o svobodných volbách, které měly rozhodnout otázku moci. V NDR odstoupil Erich Honecker, padla berlínská zeď a otevřela se cesta k sjednocení Německa. S blížícím se koncem studené války přestaly hrát satelitní státy v politice Sovětského svazu klíčovou roli a jeho zájem se stále více přesouval na dohodu s USA a západními evropskými mocnostmi. Pád komunistických režimů nezávisel pouze na mezinárodních poměrech, ale i na vnitropolitické situaci, na jednání obyvatelstva a jeho vztahu k normalizačnímu režimu. Účastí na demonstracích, podpisem peticí, vznikem nezávislých občanských organizací a rostoucím vlivem disentu, dávali lidé vedení KSČ jasně najevo, že se přestávají bát, že jsou odhodláni nejen veřejně projevit svou nespokojenost, ale i bojovat za své zájmy a požadavky (Otáhal 2003: 121).¹⁰

⁸ O polosoutěživých volbách ve své knize pojednávají Cabada, Ladislav, Michal Kubát. 2004. „Úvod do studia politické vědy.“ Praha: Eurolex Bohemia.

⁹ O polské situaci a přechodu k demokracii více např.: Chwalba 2009, Kubát 2000, 2005, nebo Kováč 2010.

¹⁰ O maďarské situaci dále např.: Rose-Ackerman, Susan. 2005. „From Elections to Democracy.“ New York: Cambridge University Press.

Benda, Lukáš, Lubomír Kopeček, Tomáš Urubek. 2000. „Zahraniční politika politických stran v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku.“ Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Československá komunistická reprezentace samotná představovala nespokojenost se stávající politickou situací v zemi. Nebyla schopna zavádět reformy v duchu perestrojky nebo glasnosti. Na rozdíl od Polska a Maďarska necítila potřebu řešit společenskou situaci a vznikající krizi dialogem ani s opozicí, ani s občany (Otáhal 1999: 18).

Spouštěcím momentem zhroucení starého režimu se stal tvrdý zásah proti studentské demonstraci v pátek 17. listopadu 1989. Tato demonstrace se konala k výročí uzavření vysokých škol nacisty, kteří se tím mstili za předchozí studentské protesty v souvislosti s 28. říjnem a pohřbem studenta Jana Opletala (Suk 2009: 98). Demonstrace byla režimem s ohledem na význam výročí povolena. Jejím organizátorem byl Socialistický svaz mládeže, což sice byla KSČ řízená a kontrolovaná mládežnická organizace, ale dohled nad ní se hlavně v pražských poměrech začal uvolňovat. Spoluorganizátory demonstrace byli nezávislí studenti (Kopeček 2010: 25).¹¹

Podle názoru Martina Klímy, studenta MFF UK, vše začalo na jaře roku 1989. Ve Vídni skončila schůzka KBSE. V závěrečném prohlášení, které podepsala i ČSSR, se kromě jiných zajímavých věcí říká, že nikdo nesmí být diskriminován z důvodu svého přesvědčení. Toto prohlášení popudilo řadu studentů, protože se jednalo o zásadní rozdíl oproti tomu, co znali z praxe a z každodenního života na vysokých školách. Studenti na tuhle skutečnost reagovali zakládáním studentských samospráv, které pořádaly veřejné schůze, zajišťovaly názory studentů a jednaly s vedením fakulty. Ukázalo se, že účinnějším řešením bude zajistit spolupráci studentů napříč fakultami UK, tak vzniklo např. studentské hnutí STUHA. V průběhu jednání v rámci STUHY došlo právě k návrhu na zorganizování manifestace 17. listopadu (Benda 1990: 16-17).¹²

Komunističtí funkcionáři se dostali do neřešitelné situace: z politických důvodů nemohli pietní manifestaci k uctění protifašistického vystoupení studentů zakázat, ale současně nechtěli připustit její přeměnu v protirežimní vystoupení. V tomto rozporu spočívala zřejmě vlastní příčina událostí na Národní třídě. Ve snaze ovlivnit připravovanou akci použila bezpečnost i svého agenta. Studentům šlo především o to, aby manifestaci k 50. výročí událostí z roku 1939 nepřipravovaly nezávislé agentury, ale studenti sami. Žádná z opozičních skupin ani nezávislí studenti nepřipravovali 17. listopad jako konfrontační akci, která by

¹¹ K Sametové revoluci se dále vztahují publikace: Ash 1999, Horáček 1990, Otáhal, Sládek 1990.

¹² Zdůvodnění pojmenování STUHA: „Jednak jako zkratka slov Studentského Hnutí, jednak proto, že to nepůjde lehce, ale ztuha, a taky proto, že trikolóra je také stuha.“ (Otáhal 2003: 25)

mohla vést k pádu komunistického režimu. Navzdory obavám organizátorů se na manifestaci dostavili studenti a občané ve velkém počtu a atmosféra i chování demonstrantů byly od počátku namířené proti režimu a jeho vedoucím představitelům. Občané byli rozhořčeni nepřiměřeným počínáním bezpečnostních sil namířeným proti manifestujícím studentům. Tento fakt zapříčinil urychlení jednání, které se projevilo vyhlášením generální stávky. Ta měla vysloveně konfrontační ráz, namířený proti mocenskému centru. (Otáhal, Vaněk 1999: 24-27).

Po represivním zákroku pořádkových sil v pátek 17. listopadu 1989 v Praze vstoupili studenti do stávek, které získaly širokou podporu. Tato odezva svědčila o tom, že byly nevyhnutelné hluboké strukturální změny politického systému, způsobu řízení národního hospodářství a celkového společenského klimatu v zájmu obnovení právní a občanské odpovědnosti. Generální stávka 27. listopadu 1989 znamenala vyjádření postoje občanů k tehdejší politické situaci (Benda 1990: 97-125).

Dne 25. listopadu v průběhu demonstrace, která se uskutečnila v Praze na Letné vyzval Václav Havel občany, aby manifestovali svou touhu po demokracii generální stávkou a aby co nejlépe organizačně připravili stav permanentní stávkové pohotovosti, který by měl po stávce následovat. Generální stávka 27. listopadu se měla stát skutečným všenárodním neformálním referendem o vedoucí úloze jedné strany. Požadavek stávky byl podmíněn mimo jiné také tím, že naléhání na obměnu personální sestavy předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ sice bylo částečně vyslyšeno, nicméně došlo k odchodu pouze některých z nejzkompromitovanějších osob, což bylo považováno za silně nedostačující krok kupředu. Po Havlovi se k situaci vyjádřil kromě dalších i Alexandr Dubček, který uvedl, že tehdejší snaha po nové obrodě *byla „důsledkem násilné normalizační politiky, která přinesla společnost do krize.“* (Otáhal 1990: 491-492)

Mezi hlavní výzvy, o které se zasazovala řada organizací a institucí pod záštitou stávkového výboru v čele s Občanským fórem, a které prakticky vycházely z petice Několik vět, patřilo ustavit vládní komisi, v níž budou zastoupeni představitelé nezávislých studentských a občanských iniciativ, jež vyšetří všechny okolnosti událostí ze 17. listopadu, pojmenuje viníky a předá objektivní zprávu orgánům ministerstva spravedlnosti a československé veřejnosti. Dále požadovali, aby ihned odstoupili ze svých funkcí lidé, kteří byli odpovědní za tehdejší společenskou a politickou krizi. Měl odstoupit první tajemník MV KSČ v Praze a federální ministr vnitra. Požadovali, aby Federální shromáždění zrušilo článek

o vedoucí úloze KSČ v Ústavě ČSSR. Měla být provedena novelizace trestního, shromažďovacího a spolčovacího, tiskového a volebního zákona. Apelovali rovněž na dodržování mezinárodních závazků týkajících se lidských práv, k nimž se ČSSR přihlásila v Helsinkách a ve Vídni a v neposlední řadě usilovali o zahájení časově neomezené všelidové diskuse o tehdejších poměrech, která by zahrnovala hledání východisek z dosavadní společenské, hospodářské, politické a ekologické situace (Benda 1990: 97-98).

Generální stávka, která začala úderem dvanácté hodiny, zasáhla tisíce podniků po celé zemi. Demonstrace se konaly nejen v Praze, Brně, Bratislavě, ale i v Olomouci, Hradci Králové, Ústí nad Labem, v Českých Budějovicích, Plzni, Ostravě, v Bánské Bystrici, Košicích a jinde po celé republice. Podle šetření Ústavu pro výzkum veřejného mínění přerušila práci asi polovina obyvatel. Další čtvrtina se připojila ke stávce manifestačně, desetině občanů byla účast na stávce znemožněna. Z vlastní vůle se do stávky nezapojila pouze pětina obyvatel (Husák 1999: 120).¹³

Generální stávka v Československu v listopadu 1989 měla spíše symbolický charakter, vzhledem k tomu, že trvala pouze dvě hodiny, které si navíc stávkující pak „nadělali.“ Generální stávka totiž není pouze o tom, kolik lidí stávkuje, ale také o tom, jaký je dopad na ekonomiku či chod země. Cílem generální stávky je paralyzovat ekonomiku či nějaké území, anebo obojí, a tím donutit vládu k zásadním ústupkům, či si dokonce vynutit změnu, pokud ne systému, tak alespoň režimu (Benbow 1974: 132-171).

Šest týdnů lidového odporu proti vládnoucímu režimu, během nichž občané neústupně trvali na zavedení hlubokých změn, bylo první etapou demokratické revoluce (jak vešla ve známost u široké veřejnosti), která se po čtyřiceti letech stala i počátkem české cesty ke svobodě. Revoluce v roce 1989 byla výsledkem nesmírně příznivých událostí v mezinárodní politice, výsledkem do té doby bezprecedentních změn v Sovětském svazu po zahájení Gergačovových reforem. Rozhodující úlohu při samotném aktu převzetí moci měla v bývalém Československu skupina občanů sdružujících se od druhé poloviny 70. let v Chartě 77 (Otáhal 1993: 13).

Se spojením slov „révolution velouté“ - sametová revoluce přišel původně jeden z francouzských novinářů a právě toto pojmenování se ujalo. Také se této „revoluci“ krátkou

¹³ Dle definice je generální stávka „zastavení práce podstatnou částí zaměstnanců v každém z většího počtu odvětví při organizované snaze dosáhnout ekonomických nebo politických cílů.“ (Benbow 1974: 152)

dobu říkalo revoluce něžná. V listopadu 1989 ale chyběly základní znaky revoluce: boj o politickou moc, případně snaha o změnu vlastnických poměrů. Opoziční prvek představovalo v Praze Občanské fórum, na Slovensku Verejnost' proti násiliu, seskupení, která se deklarovala jako mluvčí všech opozičních sil (Měchýř 1999: 13). Občanské fórum se definovalo jako otevřené hnutí, na jehož práci se podílejí všichni demokraticky smýšlející občané - představitelé nezávislých iniciativ, studentů, uměleckých svazů, politických stran Národní fronty,¹⁴ církví apod. Jednalo se o ustavený výbor na obranu revoluce. Občanské fórum v Čechách, stejně jako Verejnost' proti násiliu na Slovensku, se za několik týdnů od svého vzniku proměnilo v rozhodující politickou sílu, která si předsevzala zahájit transformaci komunistického totalitního systému v systém demokratický, ústavně-pluralitní (Suk 1997: 11).

Návrhy svých kandidátů na ministerská křesla předložilo Občanské fórum téměř tři týdny po vypuknutí revoluce. A to nikoli ze své iniciativy, ale proto, že si je vyžádal dosavadní komunistický předseda vlády Ladislav Adamec. Přitom ještě vedení Občanského fóra předpokládalo, že vyšle do vlády jen své „předsunuté hlídky," které budou kontrolovat a prosazovat demokratické volby. Nová vláda, jmenovaná 10. prosince 1989, se nazvala vládou národního porozumění. Komunistická strana už v ní neměla dominantní postavení, ale i nadále stál v jejím čele komunist a komunisté v ní byli zastoupeni velkou měrou. Občanské fórum postupovalo zřejmě tím nejlepším způsobem, ale nikoli revolučně. Vládu nesvrhlo a ani se o to nesnažilo. Jmenování nové vlády bylo jedním z vrcholů sametového převratu (Měchýř 1999: 14).

Vznik vlády národního porozumění představuje významný mezník v polistopadovém politickém vývoji Československa, vnímaný jako zásadní průlom do mocenského monolitu komunistické strany. Klíčové resorty exekutivy se dostaly pod kontrolu nastupujících demokratických sil (Suk 1999: 353). Od abdikace Gustáva Husáka na úřad prezidenta započala debata o volbě nového prezidenta ČSSR. Samotná metoda voleb vyvolávala mnohé diskuze. I když komunisté stále dominovali Národnímu shromáždění, navrhli referendum ve víře, že na venkově nejsou lidé do značné míry seznámeni s reputací Havla, což mu rozhodně nezaručí vítězství (Kavan, Wheaton 1992: 108-109).¹⁵ Nakonec se ale vláda i opozice shodly, že prezident bude zvolen podle stávající ústavy parlamentem obměněným třinácti

¹⁴ Československá strana socialistická, Československá strana lidová, Komunistická strana Československa.

¹⁵ K volbě prezidenta se váží např. publikace Ash, Timothy Garton. 1990. „We The People." London: Penguin. Nebo Glenny, Misha. 1990. „The Rebirth of History." London: Penguin.

kooptovanými poslanci. Kandidátů na prezidentský post bylo hned několik. Všichni ovšem byli bývalí komunisté a jejich zvolení by představovalo jistý krok zpět. Vedle Čestmíra Císaře, Valtra Komárka a Zdeňka Mlynáře to byl především Alexandr Dubček, který byl symbolem Pražského jara, jež sice představovalo období naděje, nicméně nebylo završeno příliš dobře (Žantovský 2014: 327-332).

Pátého prosince představitelé z odcházející vlády obeznámili Občanské fórum s požadavkem, aby neprodleně jmenovali svého kandidáta na prezidentský post. Jan Urban, jenž se ocitl na určitou dobu ve funkci vedoucího Občanského fóra, na tento popud okamžitě navrhl Václava Havla. Nikdo z přítomných se proti této volbě nevyslovil. Havel nakonec prohlásil, že je ochotný jako „symbolický reprezentant“ roli prezidenta na krátký čas přijmout. Jeho závěr zněl: *„Jestliže se situace vyvine tak, že jediný způsob, jak bych mohl pomoci své zemi, bude tento, pak učiním, co je třeba.“* (Simmons 1993: 188) ¹⁶

Devátého prosince podmínila slovenská obdoba Občanského fóra, Veřejnost proti násilí, svoji podporu Havlově kandidatuře omezením funkčního období prezidenta do doby konání svobodných voleb. To bylo také zprvu podmínkou, na základě níž se Havel funkce ujal (Žantovský 2014: 327-328). Dne 29. prosince 1989 se ve Vladislavském sále Pražského hradu konala slavnostní schůze Federálního shromáždění ČSSR, na které došlo k volbě nového prezidenta. Návrh na volbu Václava Havla přednesl federální premiér Marián Čalfa. Navzdory tomu, že ve shromáždění byla ještě většina komunistických poslanců, byl Václav Havel zvolen jednomyslně (Suk 2003: 242).

Bezprostředně po svém zvolení pronesl prezidentský slib: *„Slibuji na svou čest a svědomí věrnost československé socialistické republice. Budu dbát blaha národů a národností v ní žijících. Své povinnosti budu konat podle vůle lidu a v zájmu lidu a zachovávat ústavu a ostatní zákony.“* (ČT 1989)

Ve svém prvním projevu ve funkci prezidenta k prezidentskému slibu dodal ještě slib vlastní: *„Slibuji vám, že nezklamů vaši důvěru a dovedu tuto zemi ke svobodným volbám.“* (ČT 2009) ¹⁷

¹⁶ O váhání V. Havla nad vstupem do funkce pojednává rovněž kniha Kaiser, Daniel. 2009. „Disident.“ Praha: Paseka.

Putna, Martin C. 2012. „Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století.“ Praha: Knihovna Václava Havla.

¹⁷ Projevům Václava Havla je věnována také publikace Prečan, Vilém. 1990. „Václav Havel projevy.“ Praha: Vyšehrad.

2.2. Média a jejich propaganda v období socialismu

Karl Wolfgang Deutsch definoval politický systém jako organizaci, která je protknuta sítí kanálů přenášejících informace, zprávy. Tato organizace si je schopna díky získaným informacím uvědomovat svou vlastní existenci, reagovat nejen na podněty z okolí, ale reflektovat i své vlastní chování, respektive adekvátnost či případnou neadekvátnost svých reakcí (Deutsch 1971: 41-55).¹⁸

Co se týče kvality informací, jeví se jako ústřední pojem objektivita. Ta představuje zvláštní formu mediální činnosti shromažďovat, zpracovávat a rozšiřovat informace. Mezi základní rysy objektivitě patří osvojení si pozice odstupu a neutrality ve vztahu k předmětu zpravodajství, absence stranění, oddanost přesnosti a dalším kritériím pravdivosti, absence skrytých motivů nebo služby třetí straně (McQuail 2007: 172).

Deutsch dále definuje politický systém jako systém nervový. Klade důraz na ty zdroje a kanály, které informace, jež jsou důležité pro akci, přenášejí. Deutsch dospěl k názoru, že politiku nelze studovat jako problém moci. Podle něj je mnohem důležitější nahlížet na politiku jako na proces a na komunikaci jako na funkci, která s tímto procesem souvisí. Každý politický systém je možno chápat jako systém, který je závislý na funkčnosti komunikačních kanálů, a proto se trvale snaží kvalitu těchto kanálů prověřovat. Žádná vláda si totiž nemůže dovolit zanedbat zájem o komunikační kanály, neboť by tak ohrozila své vlastní schopnosti získávat potřebné informace o podpoře či nesouhlasu s vlastní politikou. Všem neúspěšným vládám se podle Deutsche nezdařilo uchovat si nezbytnou kontrolu nad komunikačním kanálem, ztratily schopnost řídit, neboť se jim nedostávalo nutných a potřebných informací. Ztratily kontakt se svou vlastní společností, a tím si samy zapříčinily svůj pád. Protože postavení vůdce v každé komunitě závisí především na jeho schopnosti udržovat u skupiny svou přijatelnost, i když v případě komunistického Československa se jednalo pouze o přijatelnost vnucenou, či řekněme prakticky fiktivní a předstíranou (Deutsch 1971: 56-77).¹⁹

Tím, že média dodávají obrazy politického dění a politických aktérů do veřejného prostoru, stávají se sama politickým faktorem. Tím se média stávají předmětem zájmu politických subjektů, protože na chování médií vůči nim a vůči „protivníkům“ závisí jejich

¹⁸ Médii a jejich dějinám se dále věnují autoři Owen Johnson, Tomáš Trampota, Jan Jiráček nebo např. Petr Orság.

¹⁹ Dále se touto problematikou zabývá např.:

Rigby, T. H. 1992. „Totalitarianism and Change in Communist System.“ New York: Comparative Politics.

Rustow, D. 1970. „Transitions to Democracy.: Towards a Dynamic Model.“ New York: Comparative Politics.

Brokl, L., E., Broklová. 1992. „Hledání demokracie pro Československo.“ Praha: Přítomnost.

politický úspěch, a snaží se najít způsob, jak chování médií ovlivnit ke svému prospěchu. V tomto okamžiku a na základě tohoto nejspíše vznikl i tlak komunistické garnitury vyvíjený na periodika po komunistickém puči roku 1948 a s ním spojené začátky cenzury a ovlivňování tehdejšího tisku ve prospěch vlády KSČ (Jirák, Köpplová 2009: 349).²⁰

Politickou cenzurou je myšleno omezení projevů svobody tisku a svobody vyjadřování, které zdánlivě nebo reálně ohrožují vládu kritikou a prezentováním opozičních názorů. S politicky motivovanou cenzurou se lze setkat v nedemokratických zemích, ale i v demokraciích, které se snaží zákony regulujícími svobodu slova zamezit jistým radikálním názorům, aby vůbec pronikly na veřejnost (Wilke 1983: 514).

V praxi liberálně demokratických společností je žádoucí takový stav, kdy do počínání médií nemůže svévolně zasahovat stát. Předběžná cenzura je v přímém rozporu s koncepcí svobody tisku a je chápána jako porušení práva na neomezené vyjadřování. Zásahy státu jsou v předem stanovených případech možné, ale tyto situace musí být definovány v zákoně. Zpravidla se jedná o mimořádné okolnosti, jako je ohrožení státu ve válečné situaci, nebo o úpravy chování vysílacích médií (regulace reklamy, násilných obsahů apod.). Ani o jednu z výše jmenovaných mimořádných okolností se dle mého mínění v případě zasahování státu do médií v komunistickém Československu nejednalo a tudíž podle tohoto faktoru lze usoudit, že se v našem případě nedalo hovořit o liberálně demokratickém státu. Je to právě naopak jeden z charakteristických rysů státu totalitního, o němž lze v případě „předlistopadového“ Československa hovořit (Jirák, Köpplová 2009: 127).

Proti liberálně demokratickému typu médií stojí představa, ve které média mohou a mají sloužit k prosazení nějaké myšlenky, jako koncepce uspořádání společnosti či ideologie, popřípadě nějakého konkrétního zájmu, ať už politického, skupinového, či individuálního. Jan Jirák nazývá tento typ „příkaznickým," neboť je pro něj příznačné, že o jeho uvedení do praxe usilují síly, které se snaží vybudovat společnost organizačně centralizovanou, ideologicky homogenní, společnost, jejíž mocní se vyznačují snahou společenské instituce - včetně médií - beze zbytku a ve svůj prospěch ovládat. Ve druhé polovině 20. století média v českém

²⁰ Manipulace v mediálních studiích a psychologii představuje: „nepřiznané zpracovávání vědomí lidí zejména prostřednictvím médií za účelem systematického a cílevědomého řízení a formování jejich vědomí, myšlenek a pocitů. Při manipulaci pomocí médií jde o zkreslování, popř. zadržování či neadekvátní doplňování a usouvztažňování informací. Jedná se o snahu ovládat chování osob tak, aby si toho ovládané osoby nebyly pokud možno vůbec vědomy a jednaly tak, jak chce manipulující subjekt. Manipulace se pojí s donucováním, což je moc založená na vynuceném souhlasu, jenž je dosažen vzbuzováním strachu prostřednictvím např. ideologického státního aparátu. Manipulace je nejčastěji používána jako nástroj politické propagandy. Masová komunikace, tedy média, v tomto procesu fungují jako prostředek, pomocí něhož je manipulace uplatňována." (Reifová 2004: 514)

prostoru vykazovala vysokou míru centralizace v řízení a regulaci. Jejich oficiální role byla definována jako nástroj prosazování dominantní ideologie, opačný model (liberálně demokratický) byl vykládán jako klamavý (Jirák 2005: 14-25).²¹

Vojtěch Dolejší píše o tom, co předcházelo „Únoru“ a jak se to projevilo na stránkách tisku. Zmiňuje se o tom, že komunistická strana již měla masově rozšířené Rudé Právo, které vycházelo v půlmilionovém nákladu a mělo největší náklad ze všech denních listů. Poukazuje na to, že byla v Národní frontě sjednána dohoda, že tisk, který má tak velký význam ve výchově národa, nemůže být předmětem výdělečného soukromého podnikání, což znamenalo, že žádný jednotlivec nemá právo vydávat noviny a časopisy a že toto právo budou mít nadále jen politické strany, zastoupené v Národní frontě, a celonárodní organizace (Dolejší 1959: 74-75).

Dle usnesení VIII. sjezdu KSČ 31. března 1946: „*Usilujeme o zvýšení úrovně stranického tisku vůbec. Klademe důraz na to, abychom nejenom po stránce politické a teoretické splnili svůj úkol, ale abychom také zvítězili ve zpravodajské bitvě dobrým a včasným zpravodajstvím. V krajském tisku usilujeme o zvýšení a uplatnění regionálního rázu. Budujeme a školíme síť spisovatelů z řad dělnictva, rolnictva, živnostníků, pracující inteligence, žen a mládeže. Pořádáme konference čtenářů. Zlepšujeme distribuci našeho tisku prováděním získávacích kampaní ve spojitosti se získáváním členstva. V oblasti literatury, knižního trhu a tisku vůbec zdůrazňujeme uzákonění vymožeností revoluce a vymanění tisku, knižní produkce a trhu z výlučného vlivu soukromopodnikatelského a postavení pod jednotnou kontrolu státu.*“ (Hoření 1976: 194)

Dolejší dále hovoří o tom, že ostatní politické strany převzaly denní listy, vycházející za okupace, ponechaly v nich staré redakční kádry a změnily pouze hlavičku těchto listů. Příkladem se zmiňuje o Českém slovu, ze kterého se stalo Svobodné slovo, že místo Lidových listů začala vycházet Lidová demokracie, z bývalých Lidových novin se staly Svobodné noviny, byla zastavena Národní práce a objevilo se znovu Právo lidu (Dolejší 1959: 74-75).

Po únoru 1948 se vedení Komunistické strany Československa rozhodlo co nejrychleji a trvale upevnit získanou moc. Snažilo se proto mimo jiné zavést co nejúčinnější kontrolu nad

²¹ „Cenzura je cílený, institucionalizovaný a politicky podložený zásah státní moci do autorského záměru či do informačního toku. V širokém pojetí jakákoli kontrola informací obvykle určených ke zveřejnění. Úžeji státní dohled nad šířením mediálních obsahů, tradičně tištěných médií, filmu, divadla, rozhlasu a televize.“ (Reifová 2004: 26)

informačními, propagačními a agitačními prostředky. Charakteristickým rysem byla snaha maximalizovat kontrolu KSČ nad průběhem mediální komunikace, a izolovat tak občany od „závadných informací“ a orientovat jejich názory žádoucím směrem (Tomášek 1994: 8). Média již neodpovídala za svou činnost veřejnosti, nýbrž výhradně KSČ jako rozhodující politické síle a sloužila k prosazování jejích zájmů a tím došlo k tomu, co autor Lutz Hagen, zabývající se touto tematikou predikoval a to, že: „*státní nebo stranická média mohou mít sklon k jednostrannosti či dokonce k propagandě odpovídající politickému zájmu vlastníků.*“ (Hagen 2011: 52) ²²

Nařízená restrikce novin a časopisů (počet deníků poklesl z třiceti sedmi v roce 1947 na jedenáct v roce 1953) usnadnila přehled, a tím i kontrolu. Zároveň začaly intenzivní přípravy na zavedení předběžné cenzury. Šlo o to nejen zabránit, aby v opozičních i jakýchkoli jiných novinách vycházely články nesouhlasící s potlačováním demokracie, ale taky dosáhnout toho, aby všechny zbylé noviny nastupující totalitní moc bez výjimky podporovaly (Tomášek 1994: 8).

Média byla vždy vnímána jako rizikový faktor, jako možný a tušený zdroj víceméně skryté rezistence. To je jeden z paradoxů postavení médií v minulém režimu. Byla potřebná, protěžovaná, a současně podezřelá a hlídaná. Média byla významnou součástí každodenního života společnosti, byla nezastupitelným zdrojem poznání, byť namnoze realizovaného „čtení mezi řádky,“ poučení, zábavy a mezilidského kontaktu. Ať byla média jakkoli služebná, ať byla jakkoli vnímána jako nástroj působení mocenské elity, přece byla nepřehlédnutelnou a důležitou součástí života (Jirák 2005: 14-15).

V následující části této kapitoly se věnuji jednotlivým tiskovinám, které představují klíčovou úlohu v rámci celé práce. Deníky Rudé právo, Lidová demokracie, Svobodné slovo, Práce, Mladá fronta a další spadaly pod podniky stran Národní fronty. Podle jednotného plánu řídilo ministerstvo kultury i činnost nakladatelství, která nepatřila pod jeho přímou správu

²² „*Propaganda je záměrná a systematická snaha o formování představ, ovlivňování a usměrňování citů, vůle, postojů, názorů, mínění a chování lidí za účelem dosažení takové reakce, která je v souladu s úmysly a potřebami propagandistů. Propaganda usiluje o formování světového názoru, o vytvoření žádoucího skupinového, třídního a celospolečenského vědomí a vzorů jednání. Jde o institucionalizované šíření více či méně systematicky uspořádaných idejí, teorií, názorů, doktrín či celých ideologií (zvl. světónázorových a politických). Používá komunikačních prostředků, tj. médií v nejširším slova smyslu, především pak prostředků masové komunikace. Představuje úmyslnou manipulaci myšlenek, postojů a chování. Dochází při tom k vědomé úpravě informací a skutečností (selekce, formulace, zkreslování, falšování atd.), někdy i ke specifické formě jejich zprostředkování (např. povinný odběr, nemožnost konfrontace s jiným zdrojem). Propaganda je jeden z neúčinnějších prostředků sociální kontroly.*“ (Reiřová 2004: 192)

(Janoušek 2007: 74).

Nejvýznamnější společenskou organizací a vydavatelem tehdy bylo Revoluční odborové hnutí, jehož členy bylo až pět a čtvrt milionu pracujících (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 140-146). Komunistický režim rozlišoval mezi jednotlivými médii. Výlučné postavení měla například po celou dobu redakce Rudého práva, jež byla obsazena prověřenými novináři-komunisty, ale i obdařena důvěrou režimu a právem určovat mediální agendu (Janoušek 2007: 74).

Lidová demokracie

Lidová demokracie vycházela v letech 1945 až 1994. Byla deníkem Československé strany lidové a navazovala na lidovecké noviny Lidové listy, které vycházely od roku 1922. Politické čistky v československých médiích na počátku normalizace zapříčinily hromadný odchod novinářů do exilu i z řad Lidové demokracie. Ani tyto zásahy komunistické vlády ale nezpůsobily trvalé šrámky na neochvějném podávání pravdivých informací novinářů Lidové demokracie o několik let později, v souvislosti s událostmi na Národní třídě a s nimi spojenou sametovou revolucí. V době, kdy byl tento deník spíše již na ústupu a postupně zanikal, se v roce 1994 sloučil s Lidovými novinami (Národní knihovna ČR: 2015).

Lidové noviny

Byly původně měsíčníkem nezávislým na politických stranách s centrem v Brně. Tyto noviny postupem času získaly renomé seriózního tisku určeného zejména inteligenci a to kombinací aktuálního zpravodajství, objektivních komentářů a důrazem na kulturu (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 41).

Jsou periodikem založeným v roce 1893 v Brně novinářem a politikem Adolfem Stránským (MaFra: 2016). Staly se nástupcem Moravských listů. Lidové noviny se po skončení druhé světové války musely přejmenovat na Svobodné noviny. Pod původním názvem se Lidové noviny znovu začaly objevovat od 9. května 1948. Po únorových událostech v roce 1948 spojených s komunistickým převratem bylo vydávání tohoto periodika v roce 1952 zastaveno. Až rok 1987 znamenal jejich obnovení, i když vycházely do roku 1989 ilegálně. V devadesátých letech, jak jsem již zmínila výše, se pak noviny sloučily s Lidovou demokracií (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 85-124).

Lidové noviny spadaly pod Svaz československých spisovatelů, který v roce 1949

nahradil Syndikát českých spisovatelů i Spolek slovenských spisovatelů, v jehož čele stanul Jan Drda. Lidové noviny byly nicméně v roce 1952 nahrazeny Literárními novinami, které tak převzaly funkci hlavního tiskového orgánu Svazu (Janoušek 2008: 40-41).

Lidové noviny byly nejznámějším a nejmasověji šířeným všeobecným zpravodajsko-publicistickým titulem ze sklonku totality, které vycházely v samizdatu. Jejich hlavní snahou bylo oslovit co nejširší čtenářské publikum. Na podzim roku 1989 byli Jiří Ruml a Rudolf Zeman jakožto redaktoři Lidových novin zatčeni a obviněni z pobuřování a z toho, že jsou v Lidových novinách nejméně od počátku roku 1988 publikovány protisocialisticky zaměřené články útočící na vedoucí úlohu KSČ, současnou politickou linii státu a jeho představitelů. Odsouzení se vyhnuli jen tím, že komunistický režim v roce 1989 padl. Samizdatové Lidové noviny se staly významným fenoménem a symbolicky předznamenaly i konec režimu (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 224-225).

Mladá fronta

Mladá fronta byl název deníku, který v letech 1945–1953 vydávalo stejnojmenné nakladatelství, později (do konce roku 1989) přímo komunistické mládežnické organizace nezávisle na stejnojmenném nakladatelství, od ledna do srpna 1990 opět nakladatelství Mladá fronta. Od září 1990 čtenářskou základnu i redaktory převzala společnost MaFra, která začala vydávat deník s podobným názvem Mladá fronta DNES (MaFra: 2016).

Nestrannost deníku čím dál více překážela vládnoucí komunistické straně. V roce 1970 se Mladá fronta stala orgánem Ústředního výboru Socialistického svazu mládeže. Byla také čtvrtým nejčtenějším deníkem po Rudém právu, Zemědělských novinách a Práci. Redaktoři Mladé fronty si vymohli, že od pondělí 20. listopadu 1989 budou poskytovat relativně pravdivé informace o probíhajících událostech, zatímco se některá z dalších médií rozhodla situaci i nadále ignorovat či ji bagatelizovala (Janoušek 2007: 74-79).²³

Práce

Deník Práce představuje bývalý československý deník vydávaný nakladatelstvím Revolučního odborového hnutí v Praze. Jeho slovenskou obdobou byl stejnojmenný sesterský deník Práca (Janoušek 2007: 108-109). Práce se orientovala nejprve v beletristické produkci na lidovýchovnou četbu. Ta se však záhy změnila v propagandistickou platformu zejména sovětské

²³ O Mladé frontě, Rudém právu a ostatních významných tehdejších tiskovinách pojednává ve své knize např.: Štoll, Ladislav. 1950. „Třicet let bojů za českou socialistickou poesii.“ Praha: Orbis.

tvorby, oslavující pracovní hrdinství a odsuzující jakékoli buržoazní přežitky (Janoušek 2008: 79-80).

Tento deník, podobně jako např. i Mladá fronta v sobě zahrnoval i novinky týkající se slovenské a české literatury, což představovalo pro československý tisk tohoto období spíše ojedinělou záležitost. Odborářský deník Práce dlouhodobě patřil k nejčtenějším titulům. (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 104-146).

Pravda

Pravda vycházela na Slovensku jako tiskový orgán Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska a představovala pro Slovensko totéž, co pro Česko Rudé právo. Pravda vycházela v rámci struktury krajských deníků pro Západočeský kraj. V roce 1953 vznikla Poštovní novinová služba, jejíž prioritou bylo zajištění bezchybné distribuce právě Rudého práva a slovenské Pravdy (Končelík, Večeřa, Orság 2010: 149).

Rudé právo

Bylo deníkem a zároveň také ústředním tiskovým orgánem Komunistické strany Československa, jenž sehrával významnou roli v propagandě utvářené tehdejší vládou. Jako orgán KSČ vyšlo poprvé 18. května 1921. Na Slovensku vycházelo v podobě deníku Pravda s drobnými odchylkami v textu sdělení. Pravda byla zase tiskovým orgánem Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska (Janoušek 2007: 74-83).

Rudé právo vycházelo ve světovém formátu. Jeho denní náklad se pohyboval okolo jednoho milionu kusů. Určovalo hlavní agendu, základní postoje k hodnocení událostí a jejich interpretaci. Ostatní deníky se musely této generální linii podřizovat (Franěk 1960: 21-45).

Ze začátku působení Rudého práva se jednalo spíše o málo čtivý titul, v němž převažovala ideologie a stranická propaganda. Deník Rudé právo vyšel poprvé 21. září 1920 (21. září pak bylo po roce 1948 slaveno jako Den tisku, rozhlasu a televize). Jeho prvním šéfredaktorem se stal Bohumír Šmeral (Dolejší 1960: 11-23).

Svobodné slovo

Bylo ústředním deníkem Československé strany socialistické. Tento deník jako jedno z prvních periodik pravdivě informoval o dění během a po sametové revoluci. Právě ze Svobodného slova byli vyloučeni protikomunisticky orientovaní novináři prakticky ihned po únorových událostech roku 1948 podobně jako z deníku Lidová demokracie v období normalizace (Janoušek 2007: 78-79).

3. Analýza obrazu listopadových událostí v dobovém tisku

1. Rámování deseti pražských dnů dobovým tiskem

1.1. Rudé právo

17. listopad jako nedůležitá událost

Rámec 17. listopad jako nedůležitá událost se v Rudém právu vyskytuje hojně, nicméně jen co se týče bezprostředních pár dní po těchto událostech, kdy se strana prostřednictvím svého tiskového orgánu snaží celou situaci bagatelizovat a ubírat jí na závažnosti. Později je tento rámec vystřídán druhým a to napravování událostí kolem 17. listopadu 1989, kde je vnitropolitické situaci konečně přikládána jistá váha v podobě obav o další vývoj událostí spojených s vládnoucí úlohou jedné strany a socialismu obecně.

Zpráva o demonstraci z pátku 17. listopadu se sice objevuje na titulní straně sobotního vydání Rudého práva, nicméně již její strohost a umístění vypovídá o tom, jak se redaktoři snažili události sice nepřehlížet úplně, ale umístit je alespoň v co nejmenším rozsahu do nejkrajnější části první strany, což podporuje tento první rámec, který pohlíží na 17. listopad jako na nedůležitou událost. Na rozdíl od ostatních zpráv typu „Petr Mladenov v čele BLR“ nebo „Američtí piloti v Salvadoru?“ (RP 18. 11. 1989 :1) není u článku věnujícímu se událostem na Národní třídě odkaz na to, že článek bude pokračovat na jedné z příštích stran.

Tento fakt podporuje tendenci k „zametení“ této problematiky pod stůl tak, že čtenář není ze strany redakce upozorněn na možné rozvedení tématu, o němž se z titulního listu dozvěděl jen velmi okrajové informace, které v ničem nenaznačovaly závažnost situace. Na druhé straně tohoto deníku se objevuje článek s názvem „Organizátor studentského protestu,“ (RP 18. 11. 1989: 2) nicméně hovoří pouze o 17. listopadu jako o výzvě ke sjednocení demokratických sil do boje za porážku fašismu, čili se vyjadřuje k odkazu druhé světové války a tímto odsouvá aktuální dění ještě více do pozadí (RP 18. 11. 1989: 2).

Další strany jsou věnovány převážně energetice, uhlí a teplárenství, jež bylo považováno autory článků Rudého práva za významnější než současná politická situace.

Rámec 17. listopad jako nedůležitá událost je zastoupen i ve druhém čísle vydaném po této události. První strana vykazuje rámec 17. listopad jako pokus o záměrnou provokaci, nicméně to, že od druhé strany jsou již opět přinášeny pouze zprávy typu „Ovoce a zelenina z domácí sklizně“ nebo „Sjezd slovenských zahrádkářů“ (RP 20. 11. 1989: 1) značí, že se noviny opět snaží odsunout aktuální dění na druhou kolej.

17. listopad jako pokus o záměrnou provokaci

Tento rámeček lze vysledovat hned z prvního článku titulní strany Rudého práva z pondělí 20. listopadu 1989, v němž se redakce Rudého práva pohoršuje nad nepravdivými zprávami o úmrtí, podle některých zahraničních médií, hned několika zúčastněných studentů, což je mimo jiné považováno za záměrnou provokaci. „*V této chvíli je třeba zachovat rozvahu, zdravý úsudek a rozhodně odsoudit provokace, jejichž cílem není zdokonalení socialismu a zlepšení života lidí, ale společenský chaos.*“ (RP 20. 11. 1989: 1)

Tento rámeček je reprezentován na první straně pondělního vydání rovněž očitým svědectvím Jiřího Kohouta jakožto redaktora Rudého práva, který popisuje provokace ze strany Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy ve smyslu tvrzení o smrti studenta a brutálním zásahu ozbrojených sil jako naprosto neoprávněné a „štvavé.“

Toto téma je podpořeno článkem Františka Pitra, předsedy české vlády, který nese název „Výzva k rozvaze a občanské odpovědnosti.“ Pobuřuje se zde nad nehorázností dezinformace ohledně úmrtí vysokoškolského studenta. Ovlivňování čtenářů se zde markantně projevuje, protože se k tématu negativně vyjadřuje i přední politický představitel země, jehož slova představovala ve společnosti určitou váhu. Rudé právo tedy využilo i politické autority k tomu, aby podtrhlo pravdivost a správnost své interpretace dění na Národní třídě (RP 20. 11. 1989: 1).

Středu titulní strany z pondělního výtisku dominuje tzv. „Slovo ke dni,“ kde je vyjádření dvou občanů. První z nich je Vlasta Sovová, která prostřednictvím novin dává najevo své rozhořčení z falešné zprávy o zabitém studentu Šmídovi a druhým je Jaroslav Kubec, jenž si stěžuje na herce Hudebního divadla v Karlíně, kteří na základě událostí odmítli odehrát představení. „*Diváci opouštěli místa v hledišti, protože nechtěli poslouchat řeči režiséra, který honem nechal přečíst jakousi petici herců pražských divadel. Vůbec mu nevadilo, že diváky tímto jednáním znásilňuje a nutí je poslouchat to, o co nestojí.*“ (RP 20. 11. 1989: 1)

Posledním článkem, který se touto dezinformací zabývá, aby dal najevo jeho nepravdivost a pokusil se tak utlumit jednání lidí, které však již započalo je „Pokus vyvolat společenský neklid.“ (RP 20. 11. 1989: 3) V něm se autor článku opětovně snaží sdělit, že se jedná o klamnou informaci s tím, že toto tvrzení podkládá i faktem, že s daným údajně zabitým studentem Martinem Šmídem hovořil.

V dalším vydání deníku se k 17. listopadu a akcím bezprostředně s ním spojeným vyjadřují jako o provokaci také pracovníci oblastního ředitelství ČSD z Ústí nad Labem, kteří se ve svém dopise zasláném do redakce vyjadřují takto: „*Celý náš kolektiv rozhodně odsuzuje provokace, jejichž cílem není zlepšení života lidí, demokratizace společnosti a zdokonalení socialismu, ale společenský chaos. Jediná správná cesta je pracovat, využívat pracovní doby ke studiu a práci.*” (RP 21. 11. 1989: 1)

Studenti mají sklony k radikalismu

Rámec studenti mají sklon k radikalismu se vyskytuje ve velké části článků zabývajících se sametovou revolucí. Přímo o něm hovoří článek z 18. listopadu, který je prvním v Rudém právu, věnující se této problematice. „*Společná akce městské vysokoškolské rady a neorganizovaných studentů měla rozpornou tvář. Ukázala, jak studenti touží hovořit nahlas a otevřeně o svých problémech, že vyžadují rychlejší postup společenských přeměn a také, jak snadno se nechají strhnout k radikalismu. To se projevilo už při rušivých reakcích na projevy řečníků, zejména představitele městské vysokoškolské rady.*” (RP 18. 11. 1989: 1)

To, že podle autorů článků Rudého práva studenti mají sklon k radikalismu, je jasně patrné i ve vydání z 20. listopadu, kde se uvádí, že i přes vyvolávání hesel požadujících demisi vlády a smrt komunistům nedošlo k zásahu Veřejné bezpečnosti. List se snaží jasně rozdělit zúčastněné strany na špatnou a dobrou, čímž do značné míry ovlivňuje své čtenáře a dává jasně najevo své prorežimní preference jakožto hlavní tiskový orgán Ústředního výboru Komunistické strany Československa. „*Příslušníci Veřejné bezpečnosti vyzývali pokřikující demonstranty k rozchodu, avšak hlas rozumu nebyl vyslyšen a agresivní jádro demonstrantů vyvolalo střet se silami pořádku. Došlo k šarvátkám, byli zranění na obou stranách.*” (RP 20. 11. 1989: 1)

Členové celo útvárového výboru SSM Správy SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje se na druhé straně vydání z 21. listopadu vyjádřili takto: „*Po zavření přístupových cest na Václavském náměstí byl dav vyzýván po dobu padesáti minut k nastolení pořádku. Na všechny výzvy bylo reagováno pískotem, spíláním a vykřikováním nejhrubších urážek Bezpečnosti. Po žádosti NVP byly pořádkové jednotky požádány o nastolení klidu. Vzhledem k agresivitě davu, který hned v úvodu začal napadat příslušníky pořádkových jednotek, bylo použito mírnějších prostředků.*” (RP 21. 11. 1989: 2)

Rámec Studenti mají sklon k radikalismu se opětovně vyskytuje na předních stranách Rudého práva. I ve výtisku z 22. listopadu 1989 se objevuje článek „Dělnické slovo z Kladenské ocelárny," kde je zachycena debata dělníků: „*Mládež byla vždycky radikálnější. Je i dnes. Nemějme jí to za zlé. Nemá tolik starosti jako my od rodin. Určitě mnozí - hlavně na středních školách - byli vtaženi do stávků a vůbec nevědí proč.*" (RP 22. 11. 1989: 1)

Napравování událostí kolem 17. listopadu 1989

O napravení současných politicko-společenských událostí žádali svým dopisem do redakce Rudého práva delegáti celozávodní konference KSC z závodu 1 Poldi - Spojené ocelárny Kladno: „*Odmítáme pouliční demonstrace, jejichž cílem je rušení veřejného pořádku a destabilizace společnosti. Vyzýváme studenty, všechny mladé lidi i poctivé občany, aby plněním svých povinností prokázali svůj vztah ke společnosti a k naší socialistické vlasti. Představitelům vrcholných orgánů žádáme, aby urychleně řešili nahromaděné problémy.*" (RP 21. 11. 1989: 2)

Na téže straně je v odpověď zpráva ze zasedání představenstva ÚV KSC, v níž je uvedeno, že představenstvo debatovalo o znepokojení základních organizací KSC, pracovních kolektivů a organizací Národní fronty z vypjaté situace posledních dnů. Také o přerušení divadelní činnosti, která musí být obnovena, aby se nešířily protisocialistické nálady. Zasedání se též týkalo projednání praktických opatření se zajištěním pořádku a klidu. Představenstvo ÚV KSC rovněž podalo výzvu, aby byla výuka na všech školách znovu řádně obnovena (RP 21. 11. 1989: 2).

Další zpráva je ze dne 22. listopadu 1989 a nese titul „Mimořádné zasedání MV KSC v Praze." Uvádí se v ní, že: „*Dnes již nejde o páteční události, o studenty, ale o zneužití vážné situace k mocenskému boji, řekl soudruh Štěpán. Nesmíme dopustit tragédii.*" (RP 22. 11. 1989: 1) Ve stejném duchu se k situaci vyjadřuje článek „Anarchie a rozvrat nejsou naším programem" (RP 22. 11. 1989: 3) a mnohé další.

1.2. Lidové noviny 17. listopad jako klíčová událost

Rámec 17. listopad jako klíčová událost prostupuje celým prosincovým číslem Lidových novin. Pro Lidové noviny se stal tento okamžik obzvláště zásadním, protože znamenal ukončení éry samizdatových Lidových novin a začátek jejich řádného vydávání tiskem. Proto se tento rámec v Lidových novinách vyskytuje nejčastěji. Představuje totiž

významnou událost nejen pro celou společnost, ale i pro Lidové noviny jako takové. Titulní strany dominuje článek „Goodbye samizdat“ z pera Václava Havla, jenž hodnotí vývoj LN a projevuje radost z nově nabitě „svobody“. „*Vítej tiskárno, vítejte noví čtenáři, vítejte svobodo!*“ (LN 12/1989: 1)

Svobodné volby jako důležitý krok

Na třetí straně prosincového vydání z roku 1989 se Miloš Zeman vyjadřuje k současné situaci s připomenutím, že aby se vnitropolitická situace opravdu změnila, je třeba dovést ČSSR ke svobodným volbám. „*Stále ještě sedíme v padajícím letadle, i když pilot má slušivější uniformu. Změnili se někteří lidé, ale nezměnila se pravidla vykonávání a udržování nekontrolované moci. Dokud se nezmění pravidla hry, naše veselá revoluce nevyhrála. Je jen jedna skutečná cesta do budoucnosti a tou jsou svobodné volby.*“ (12/1989: 3)

1.3. Lidová demokracie

17. listopad jako nedůležitá událost

Tento rámec se v Lidové demokracii vyskytuje v opozici k rámci 17. listopad jako důležitá událost. Je ho zde ale nutné zmínit, protože ve vydání Lidové demokracie z 18. listopadu 1989, čili den po proběhnutí událostí na Národní třídě, noviny této skutečnosti věnují jen velmi omezenou pozornost a to v rámci až čtvrté strany, kde si jen velmi pozorný čtenář může všimnout krátké zprávy s názvem „Studentské shromáždění v Praze,“ v němž se prakticky nehovoří o významu této demonstrace, ale na celou akci je nahlíženo jako na pietní shromáždění u příležitosti tragických událostí 17. listopadu 1939, kterého se zúčastnili „*studenti vysokých i středních škol, pedagogové, pamětníci okupačních událostí, ale i mnozí další.*“ (LD 18. 11. 1989: 4) Ve zbytku deníku s datem 18. listopadu 1989 se již žádná další zpráva či článek k současné situaci nevyjadřuje a pozornost se věnuje dění v zahraničí.

Lidová demokracie ze dne 20. listopadu 1989 se zabývá pátečními událostmi v Praze sice již na své titulní straně, nicméně jde pouze o oznámení Československé tiskové kanceláře, o „Vyjádření vládních činitelů.“ (LD 20. 11. 1989: 1) Toto vyjádření obsahuje jen strohé zprávy o tom, že informace, jež říkají, že byl někdo při demonstraci zabit, jsou klamné a vychází především z médií typu Hlas Ameriky nebo Svobodná Evropa. Vládní činitelé se proto obracejí na občany s naléhavou výzvou, aby: „*nepodporovali šíření těchto fám. Jde o záměrnou manipulaci s vědomím lidí a vyvolávání emocí a nepřátelských nálad.*“ (LD 20. 11. 1989: 1) Tím, že Lidová demokracie otiskla toto prohlášení, aniž by dbala na objektivitu

sdělení a poskytla širší náhled na to, jakým způsobem demonstrace probíhala nebo se jakkoli zmínila o důležitosti celé akce, podporuje rámeček 17. listopad jako nedůležitá událost, který sdílí s ústředním tiskovým orgánem KSČ Rudým právem.

17. listopad jako důležitá událost

Rámeček 17. listopad jako důležitá událost je pravým opakem, jenž se objevuje v reakci na 17. listopad jako bezprostřední reakce na něj. Projevuje se článkem na třetí straně ze dne 20. listopadu 1989, který pochází z pera nikoli vládních činitelů, ale redaktorů Lidové demokracie přímo a popisuje slet událostí tohoto dne. Na tuto zprávu navazuje článek „Pražská divadla nehrají," v němž se popisuje situace z 19. listopadu, kdy se v Národním divadle měla hrát Prodaná nevěsta, nicméně místo představení vystoupil zástupce souboru s prohlášením o současném dění, zcela odlišně, jak o ní referovalo Rudé právo, kde si jistý občan stěžoval, že režisér diváky svým proslovem dokonce „znásilňoval." *„Před do posledního místa zaplněným hledištěm vystoupil zástupce souboru, který přečetl prohlášení českých divadelníků k událostem 17. 11. 1989. Prohlášení bylo přijato bouřlivým potleskem a minutou ticha. Po státní hymně, kterou zazpívalo spontánně celé hlediště doprovázeno orchestrem Národního divadla se diváci důstojně rozešli." (LD 20. 11. 1989: 3)*

Proti tvrdému zásahu proti demonstrantům

Rámeček proti tvrdému zásahu proti demonstrantům je jedním z výraznějších rámců v Lidové demokracii a je přímo podřazený rámečkem 17. listopad jako důležitá událost. Předsednictvo ÚV ČSL opakovaně žádá prošetření postupu Veřejné bezpečnosti proti demonstrantům. *„Žádáme, aby byl postup prošetřen a aby z celé záležitosti byly vyvozeny takové závěry, které zabrání v opakování podobných případů." (LD 22. 11. 1989: 1)*

Předsednictvo středočeského krajského výboru ČSL se k situaci vyjádřilo takto: *„Nemůžeme souhlasit s řešením nahromaděných problémů tak, že jejich kritiku se budeme snažit umlčovat, a to ještě takovým způsobem, jak se to stalo dne 17. listopadu 1989 na Národní třídě v Praze." (LD 22. 11. 1989: 1)*

Proti tvrdému zásahu se vyjádřily dopisem do redakce Lidové demokracie mnohé pracovní kolektivy, z nichž uvádím např. pracující podniku Drupos Olomouc: *„My, pracovníci Drupos Olomouc, projektanti, architekti, konstruktéři, technicko-hosp. pracovníci a dělníci odsuzujeme brutální zákrok pořádkových jednotek, ke kterému došlo dne 17. 11. 1989 v Praze, protože rozhodně nepřispěje k procesu demokratizace a přestavby naší*

společnosti." (LD 23. 11. 1989: 1) Nebo s velmi podobným zněním dopis učitelského sboru: „*S hlubokým otřesem přijímáme zprávy o brutálním zásahu pořádkových ozbrojených sil při pietní manifestaci studentů v Praze 17. 11. 1989. Jako ženy a matky jsme my, všechny níže podepsané odsouhlasily následující prohlášení.*" V prohlášení je pak vyjádřeno odsouzení zásahu v Praze, žádost vyšetření události nezávislou vyšetřovací skupinou, solidarita se stávkovými výbory studentů, divadelníků a dalších občanů a výzva vládě, aby dodržovala mezinárodní ratifikované úmluvy přijaté v Helsinkách (Tamtéž).

K této situaci se vyjádřilo také mnoho umělců. Lidová demokracie na titulní straně 22. listopadu 1989 otiskla dopis, jenž napsal Karel Gott předsedovi vlády, v němž pronesl prosbu, aby Ladislav Adamec „*zvážil a podnikl kroky k zabránění opakování podobných situací a pomohl umožnit ten slibovaný ohrožený celospolečenský dialog mezi všemi.*" (LD 22. 11. 1989: 1)

Jako další napsala do redakce Věra Čáslavská: „*Protestuji proti tomu, co se stalo dne 17. listopadu v Praze. Brutalita a násilí nemůže být programem rozumných lidí. Připojuji se ke studentům, neboť jejich požadavky jsou přiměřené době a situaci.*" (LD 23. 11. 1989: 3)

Jako poslední zprávu z velkého množství dalších jsem vybrala tu od předsednictva OV ČSL Kroměříž, ze které je patrný zájem ČSL na dodržování klidových postupů v celé situaci, jež je v přímém souladu s ideologií strany: „*My, členové ČSL, odmítáme jakékoli násilí a jsme pro pokojné řešení společenských problémů přímým dialogem všech poctivých občanů. Jsme pobouřeni tím, že výzvy bezbranných manifestantů k otevřenému dialogu s našimi představiteli byly umlčeny hrubým násilím.*" (LD 23. 11. 1989: 3)

Osmého prosince 1989 se na titulní straně Lidové demokracie objevuje článek „*Nezákonný postup pořádkových sil SNB,*" v němž se píše o stanovisku ministra vnitra, že: „*dočasně zprostil výkonu služby ty funkcionáře SNB, kteří spadají do jeho kádrové pravomoci.*" Ministr vnitra také informoval, že se zabývá otázkou dalšího setrvání těchto osob ve Sboru národní bezpečnosti vůbec (LD 8. 12. 1989: 1).

1.4. Mladá fronta

17. listopad jako nedůležitá událost

Výtisk Mladé fronty s datem 18. listopadu 1989, čili den po zásahu na Národní třídě vykazuje rámeček 17. listopad jako nedůležitá událost už kvůli skutečnosti, že se titulní strana zabývá místo zprávy z pátečního dění články typu: „*Nezaměstnanost? Dovolená!*" nebo „*Z*

předsednictva ÚV KSČ," které se zabývalo přípravou XVIII. sjezdu (MF 18. 11. 1989: 1). Zbylé strany se k právě proběhnuvším okolnostem také nijak nevyjadřují.

Následující vydání ze dne 20. listopadu 1989 podpořilo ještě více zlehčování situace článkem „Fáma jednoznačně vyvrácena," v němž se celá záležitost bagatelizovala „*student matematicko-fyzikální fakulty UK v Praze Martin Šmíd byl mezi účastníky páteční demonstrace, ale vrátil se nezraněn a pokračuje ve studiu.*" (MF 20. 11. 1989: 1) Tato informace nebyla nijak obsírněji rozvedena a závažnost zásahu ozbrojených složek tímto byla odsunuta do pozadí.

17. listopad jako důležitá událost

Tento rámeček je podobně jako u Rudého práva či Lidové demokracie protikladným k rámci 17. listopad jako nedůležitá událost, jenž je zmíněn výše. Tento rámeček se začíná objevovat jako u dalších zmíněných příkladů po vydání dvou čísel následujících po 17. listopadu a vykazuje jistou míru zainteresování redaktorů do započaté „revoluce," ke které se sice určitý čas schylovalo, ale definitivně ji odstartovaly události spojené s demonstrací a zásahu proti ní na Národní třídě.

V Mladé frontě ze dne 21. listopadu 1989 se na titulní straně objevuje prohlášení sekretariátu Ústředního výboru Socialistického svazu mládeže, kde je psáno, že se staví „*za požadavek objektivního prošetření postupu pořádkových sil v pátek večer na pražské Národní třídě, za okamžité vytvoření komise Federálního shromáždění ČSSR k vyšetření všech skutečností vážících se k těmto událostem. Podporujeme urychlení přípravy novely zákona i shromáždování a sdružování a novely trestního zákoníku.*" (MF 21. 11. 1989: 1)

Proti tvrdému zásahu proti demonstrantům

Rámeček proti tvrdému zásahu proti demonstrantům je podřazený rámci 17. listopad jako důležitá událost. Zákrok bezpečnostních jednotek proti studentské demonstraci vyvolal rozhořčenou reakci občanů v Praze i mimo hlavní město. Jako první reagovali na události už v sobotu 18. listopadu studenti DAMU a dramatičtí umělci. Ti žádali „*vyšetření hrubého zákroku a zveřejnění jeho výsledků.*" (MF 21. 11. 1989: 2) Z dalších, kdo se připojil k výzvám studentů a divadelníků to byli např. členové ZV ROH Pražského kulturního střediska, pracovníci cizojazyčného nakladatelství ARTIA, redaktoři časopisů Květy či Dikobraz.

Vydání z dalšího dne, tj. 22. listopadu 1989 se ve velké míře věnuje zprávám o písemných vyjádřeních nesouhlasu s „*neadekvátním zásahem pořádkových jednotek proti pokojné demonstraci studentů.*“ (MF 22. 11. 1989: 1) V dalších vydáních se i nadále vyskytují zprávy podobného ražení.

1.5. Práce

17. listopad jako nedůležitá událost

Dne 18. listopadu 1989, čili den po uskutečnění studentské demonstrace se nejen titulní strana, ale celé číslo Práce, jakožto deníku Revolučního odborového hnutí, naprosto vyhnulo jakékoli zmínce o proběhnutí této akce a místo toho mu dominovaly zprávy jako: „Sjízdnost silnic a dálnic v ČSSR“ nebo „Zima za dveřmi.“ (Práce 18. 11. 1989: 1) Svou ignorací celé situace se řadí do čela všech mnou zkoumaných periodik v souvislosti s rámcem 17. listopad jako nedůležitá událost, o níž podle mínění redakce není třeba informovat byť sebemenší zprávou.

Až vydání z 20. listopadu 1989 na své druhé straně přichází se zprávou „K šíření nepravdivých zpráv o úmrtí účastníka demonstrace.“ (Práce 20. 11. 1989:2) Až zde se čtenáři Práce dozvídají o tom, že k nějaké demonstraci vůbec došlo.

17. listopad jako pokus o záměrnou provokaci

Sdělení výše zmíněné zprávy ze dne 20. listopadu 1989 je velmi podobné tomu z Rudého práva. Vina je zde spatřována u západních sdělovacích prostředků, které záměrně šíří dezinformace k dosažení neklidu v naší zemi a snaží se o provokaci. „*Pravdou je, že někteří západní novináři, hned jak přijeli do Prahy informovat o studentském shromáždění, se netajili tím, že manifestace skončí krveprolitím. O tom, že akce byla zčásti režírována ze zahraničí svědčí i skutečnost, že po skončení oficiálního shromáždění se skupina osob známá z různých protispolečenských vystoupení snažila vyprovokovat zákrok Bezpečnosti. Na výzvy k rozchodu, které byly opakovány téměř hodinu, odpovídala provoláváním hesel vyzývajících mj. k odstranění vlády a k fyzické likvidaci komunistů.*“ (Práce 20. 11. 1989: 2)

Studenti mají sklony k radikalismu

Rámcem studenti mají sklony k radikalismu je opět velmi podobný tomu v Rudém právu, ale v Práci se vyskytuje jen velmi okrajově. Vybrala jsem proto jen ukázkou zpráv, které se nevyskytly v konkurenčním periodiku. Jedná se o zprávu o sdělení ministryně školství, mládeže a tělovýchovy ČSR Jany Synkové říká, že: „*Po skončení oslav 50. výročí 17.*

listopadu na Vyšehradě se část shromážděných vydala do středu města, kde vyvolávala výtržnosti." (Práce 20. 11. 1989: 2) A dále o článek s názvem: „K narušení veřejného pořádku," v němž je uvedeno: „Účastníky nepovolené akce vyzývaly více než padesát minut pořádkové síly k rozchodu a vyklizení prostoru, aby mohl být obnoven provoz na komunikaci. Na opakované výzvy se část lidí rozešla. Zbytek v počtu asi 2000 osob pokračoval v demonstraci a stupňoval agresivní chování." (Práce 20. 11. 1989: 2)

Práce se snaží udělat oběti z příslušníků Veřejné bezpečnosti namísto studentů: „*Při zákroku došlo ke zranění sedmi příslušníků VB.*" (Práce 20. 11. 1989: 2)

1.6. Pravda

17. listopad jako nedůležitá událost

Deník Pravda jako orgán Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska o událostech z pražské studentské demonstrace ve svém vydání z 18. listopadu 1989 nijak nepojednává, na rozdíl od svého sesterského česky psaného Rudého práva, které páteční demonstraci věnoval sice jen strohou zprávou, ale alespoň se k situaci zběžně vyjádřilo. Vydání z 20. listopadu 1989 se k okolnostem sice již vyjadřuje a to hned v rámci titulní strany, každopádně pouze kvůli vyvrácení tvrzení zahraničních médií o smrti jednoho z demonstrujících studentů. K těmto okolnostem se Pravda vyjadřuje prakticky totožně jako Rudé právo. Objevuje se zde i rámec podřazený tomu 17. listopad jako nedůležitá událost a to 17. listopad jako pokus o záměrnou provokaci.

17. listopad jako pokus o záměrnou provokaci

V tomto rámci, podobně jako v rámci předešlém se vyskytují zprávy shodné s těmi, které podávalo o 17. listopadu Rudé právo. Píše se zde následující: „*Početná účast osobitných spravodajcov západných prostriedkov masovej informácie a propagandy a fakt, že niektorí z nich už vopred ohlasovali, že sa ráta s krvipreliatím, dosť jasne naznačujú, že šlo o vopred pripravený pokus vyvolať zámernú provokáciu.*" (Pravda 20. 11. 1989: 1)

Dále se k tomuto rámci váže článek „O šíření nepravdivých zpráv." V něm redakce Pravdy uvedla: „*Západné oznamovacie prostriedky rozširujú správu, že jeden z jej účastníkov zomrel na následky zranenia a agentúra AFP uviedla, že zomreli štyria ľudia. A niektoré agentúry uvádzajú dokonca i meno - Martin Šmíd. Je to však zámerne šírená dezinformácia, ktorá nezodpovedá skutočnosti.*" (Pravda 21. 11. 1989: 1)

Studenti mají sklon k radikalismu

Rámec opět přítomný i v Rudém právu, studenti mají sklon k radikalismu nechybí ani na titulní straně Pravdy z 20. listopadu 1989, kde se v článku „Rozvahou proti provokáciám," který spadá stejně tak i pod předchozí rámec, píše: „*Príslušníci Verejnej bezpečnosti vyzývali pokrikujúcich demonštrantov, aby sa rozišli, avšak hlas rozumu nebol vypočutý a agresívne jadro demonštrantov vyvolalo stretnutie so silami poriadku. Došlo k šarvátkam, na oboch stranách boli zranení.*" (Pravda 20. 11. 1989: 1)

Napravování událostí kolem 17. listopadu 1989

22. listopadu 1989 Pravda otiskla na své první straně „Stanovisko združenia Verejnosc' proti násiliu," kde je uvedeno, že: „*Novovytvorené združenie Verejnosc' proti násiliu vydalo včera stanovisko k vyhláseniu vlády ČSSR, ČSR A SSR k udalostiam zo 17. novembra t. r. Požaduje v ňom zmenu postoja vlády k brutálnemu násiliu poriadkových síl, ktoré je v rozpore s proklamovaným politickým riešením problémov.*" (Pravda 22. 11. 1989: 1) Sdružení se kromě jiného přimlouvalo za dialog, který však nesměl být vedený v atmosféře násilí. Obrátilo se na šéfredaktory, aby jimi řízené prostředky masové komunikace uveřejňovaly pouze pravdivé informace. Od členů KSČ žádalo, aby zaujali jednoznačný postoj k politické situaci. V článku je také odkaz na plnou shodu s iniciativami podnikanými Občanským fórem.

Dalším článkem v tomto duchu byl „*Vyšetrovanie príčin zásahu bezpečnostných jednotiek,*" v němž bylo uvedeno, že dojde k hledání příčin zásahu pořádkových složek VB a zároveň k prošetření jeho přiměřenosti (Pravda 22. 11. 1989: 2).

1.7. Svobodné slovo

17. listopad jako nedůležitá událost

Tento rámec je 18. listopadu 1989 ve Svobodném slovu reprezentován především absencí jakýchkoli informací o průběhu demonstrace a zásahu proti ní z předchozího dne, tj. 17. listopadu 1989. Namísto toho noviny informují o možnostech cestování, vkladech a devizách nebo jsou zde články jako „*Snaha o návrat bobrů,*" (SS 18. 11. 1989: 3) které podle redakce Svobodného slova stály za zmínku více než současná situace nejen v hlavním městě, ale i v celé Československé socialistické republice, kde se lidé proti zákroku ozbrojených složek proti demonstrujícím studentům na Národní třídě bouřili. Následující vydání Svobodného slova z pondělí 20. listopadu 1989 se už ale k proběhnutí demonstrace řádně vyjadřuje.

Objektivní náhled na 17. listopad

Tento rámeček se vyskytuje pouze u deníku Svobodné slovo a to z důvodu, že již vydání z 20. listopadu 1989 podává rozmanité zprávy, které svědčí o jejich objektivitě. Na titulní straně se nachází zpráva „Informace ČTK," (SS 20. 11. 1989: 1) která byla otištěna ve stejném znění ve všech zvláště prorežimních novinách. V nich prakticky jako jediná podávala prohlášení na téma pátečních událostí a ve výše zmíněných tiskovinách se nacházela jako součást rámečku 17. listopad jako pokus o záměrnou provokaci, protože poskytovala jen prohlášení o lživosti západních médií a jejich pokusu o vyprovokování celé situace.

Na rozdíl od tisku, jenž byl zcela pod dohledem komunistické vlády, Svobodné slovo kromě této zprávy otisklo na titulní straně z téhož dne článek „Prohlášení svazáků," kde se psalo: „*Podle dostupných informací od přímých účastníků převažují názory, že záškoláctví bylo neadekvátní a politicky neuvážené.*" (SS 20. 11. 1989: 1) Zároveň ale na třetí straně vyšel článek „Mluví Martin Šmíd," (SS 20. 11. 1989: 3) jenž svědčil o tom, že Svobodné slovo ale podává informaci i o tom, že zpráva o údajném zabití jednoho z účastníků není pravdivá a uvádí tímto věci na pravou míru.

Tyto dvě zprávy tedy již podávaly kontrastní pohled na situaci, kdy v jednom článku jsou stavěni do role „napadených a bezbranných" členové pořádkových sil a ve druhém účastníci demonstrace, což samo o sobě vypovídá o značné míře objektivity, kterou poskytla redakce Svobodného slova. V tomto duchu informování o současném dění pokračovalo Svobodné slovo i ve svých dalších vydáních články jako: „K současné situaci," „Stav zraněných osob," (SS 21. 11. 1989: 1) nebo „Prohlášení k občanům," (SS 23. 11. 1989: 1) „Chceme, abyste věděli," (SS 25. 11. 1989: 4) či „Výbor ke dnešku," v němž je uvedeno mimo jiné i toto: „*Samozřejmě i ve světě dochází k manifestacím, demonstracím, které se zvrátí ve vandalismus, a pak je úkolem státních orgánů sjednat pořádek. To se však nemůže týkat pokojných mírových, spontánních manifestací.*" (SS 24. 11. 1989: 3)

1.8. Shrnutí

Téma sametové revoluce, respektive událostí spojených se studentskou demonstrací 17. listopadu 1989 vyvrcholené zásahem ozbrojených sil na Národní třídě v Praze, představuje jedno z nejvýraznějších témat, jimž byla věnována největší míra pozornosti napříč všemi spektry mediálního života československé společnosti.

Nejvýraznější rozdíl v rámcování mezi všemi sedmi analyzovanými listy spočíval především v náhledu na tuto událost buď jako na důležitou či nedůležitou. Rovněž směrodatným ukazatelem bylo, zda jednotlivé tiskoviny nahlížely na 17. listopad jako na vyprovokovanou akci, kde byli v ohrožení právě pracovníci pořádkových sil, či jako na neadekvátní zásah proti pietní manifestaci studentů, jež byla propojena s demonstrací zaměřenou proti komunistické garnituře. V Lidových novinách, Lidové demokracii a Svobodném slovu jednoznačně převažují rámce vyplývající z protirežimně orientovaných názorů.

Ve zbylých čtyřech novinách a to konkrétně v Rudém právu, Mladé frontě, Práci a Pravdě jsou zastoupeny do značné míry rámce se spíše negativními konotacemi, které je možné vnímat jako prorežimní. Právě tyto postoje jednotlivých novin nejvíce odrážejí rozdíl v politické orientaci listů.

2. Rámování generální stávký dobovým tiskem

2.1. Rudé právo

Generální stávka jako vynucená akce

Redakce Rudého práva, stejně tak jako komunistická vláda, se rozhodla přistupovat před občany ke generální stávce jako k něčemu, co si studenti, jenž se účastnili na demonstraci 17. listopadu, vynucují na ostatních „poctivých občanech," které takto zneužívají, aby dosáhli svého cíle, a to narušení socialistického aparátu ve státě. Rámec generální stávka jako vynucená akce se objevuje již ve vydání Rudého práva ze dne 21. listopadu 1989. *„Svědectví některých žáků dokládá, že v několika školách si ukončení vyučování vymohly skupiny mladíků, kteří se označovali za vysokoškoláky a nutili studenty a učitele, aby se připojili ke stávkám na vysokých školách."* (RP 21. 11. 1989: 1)

V článku z 23. listopadu 1989 nesoucí název „Rozhoduje se o mnohém," je uvedeno, že: *„Na velké závody jsou vysílány delegace studentů, které požadují, aby se dělníci přidali k ohlášené generální stávce. Pokud je redakci RP známo, ve většině případů bezvysledně."* (RP 23. 11. 1989: 1) Velmi podobně je psáno ve výtisku z nadcházejícího dne: *„Delegace studentských stávkových výborů spolu s herci pražských divadel přesvědčují pracující závodu, podniků služeb i zdravotnictví, aby se připojili k ohlášené generální stávce. V řadě případů se jim to daří, jinde, zvláště mimo Prahu, se setkávají s odmítnutím."* (RP 24. 11. 1989: 1)

Proti generální stávce

V Rudém právu bylo vytištěno mnoho článků věnující se nesmyslnosti a bezvýznamnosti generální stávky ve snaze jí zabránit, případně alespoň minimalizovat její rozsah. Rámec proti generální stávce je zachycen na první straně Rudého práva ze dne 22. 11. 1989 ve formě hovoru dělníků kladenské ocelárny: „*Slyšeli jste o výzvě ke generální stávce? Budete stávkovat?*“ ptá se jeden z dělníků. Druhý mu na to odpovídá: „*Proč? Za co? Proti komu? Takovouto formu rozhodně odsuzujeme. Nepřichází v úvahu. My si klid hlídáme. Študáci ten týden možná doženou, ale my se tu pereme o každou minutu. Však to sami poznají, až přijdou do praxe. Problémy se přece dají řešit jiný způsobem, a ne formou, jakou studenti volí, tedy stávkou. Tu odsuzuji.*“ (RP 22. 11. 1989: 1)

Mezi jeden z argumentů proti generální stávce se řadí ten, který je zmíněn již v titulku z 23. 11. 1989: „*Jedna hodina stávky v Praze by stála 35 miliónů Kčs.*“ O těchto ztrátách pro národní hospodářství se vyjádřil tajemník ÚV KSČ Ivan Knotek. (RP 23. 11. 1989: 2) Dále se k tomuto vyjadřují např. články „*Zabraňme narušení výroby*“ či „*Podpora úsilí o nastolení klidu a pořádku,*“ otištěné v Rudém právu na další den (RP 24. 11. 1989: 1).

Dne 23. listopadu přijal generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš delegaci představitelů stranických, odborových a mládežnických organizací, o čemž pojednává článek, který byl otištěn 24. listopadu. Tito představitelé se vyjádřili, že se staví proti snahám vyhlásit generální stávku, jež by vedla k závažným ekonomickým potížím. Generální tajemník na toto reagoval, že se vedení KSČ zasadí politickými prostředky o zastavení negativního vývoje ve společnosti (RP 24. 11. 1989: 1).

Rudé právo často podkládá svá stanoviska výroky lidí, kteří sdílí prorežimní názory, jako např.: „*Stávky nejsou řešením, domnívám se, že jedině dobrá práce může vést k vyšší životní úrovni nás všech.*“ (RP 24. 11. 1989: 1)

Generální stávka jako manifestace, nikoli konfrontace

27. listopadu 1989 se na titulní straně objevuje článek „*Setkání delegace ÚV NF a vlády ČSSR se zástupci Občanského fóra.*“ Ladislav Adamec se ke generální stávce vyjádřil tak, že se jedná o realitu, která se již nedá změnit. Dále pak vnesl návrh, aby tato stávka „*měla manifestační, nikoli konfrontační charakter.*“ (RP 27. 11. 1989: 1)

Za Občanské fórum promluvil Michal Horáček, jenž Adamce ujistil, že generální stávka byla od samého počátku myšlena pouze jako manifestační a v žádném případě jako ohrožení ekonomiky (RP 27. 11. 1989: 1).

Zhodnocení generální stávky

Tento rámeček se objevuje v novinách den po proběhnutí generální stávky. Je mu věnována celá titulní strana z 28. listopadu 1989. Články obsahují jen strohá sdělení o tom, že ke generální stávce, které se snažilo všemožně předejít, dne 27. listopadu opravdu došlo. Jsou zde uváděny pochvaly zaměstnancům, kteří nedbali jejího vyhlášení a setrvali v provozu, aby nenarušili hospodářský chod země a „uklidnění“ čtenářů v podobě zveřejněného proslovu Václava Klause, jenž se zmiňuje v prohlášení Občanského fóra o návrhu 27. listopadu ukončit celostátní stávkové hnutí, neboť původní požadavky fóra byly v zásadě splněny nebo se plní. Klaus však poznamenal, že stávková pohotovost má být i nadále uchována.

2.2. Lidové noviny

Generální stávka jako právo na stávku

Rámeček generální stávka jako právo na stávku se vyskytuje na šesté straně prosincového vydání Lidových novin v podobě článku „Úřední recept na stávky," v němž autor Pavel Rychetský píše: „Československo již v roce 1968 podepsalo mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, který zaručuje mimo jiné i právo na stávku." (LN 12/1989: 6)

Generální stávka jako prostředek k prosazení požadavků společnosti

V prosincovém čísle LN vyšel článek „Vidět břevno v oku svém," jenž referuje o tom, že v souvislosti s manifestacemi a vyhlášením generální stávky oficiální tisk psal o tlaku a nesmírných ekonomických škodách, které stávkou vzniknou a jež prakticky mohou vést k rozvratu národního hospodářství ČSSR. Autor článku Rudolf Zukal nadnesl definici generální stávky: „Stávka je skutečně krajním prostředkem a významným ekonomickým tlakem k prosazení požadavků společnosti." (LN 12/1989: 6) Nicméně konstatoval, že v krajních případech nelze reagovat na danou situaci jinak než právě takovouto generální stávkou.

2.3. Lidová demokracie

Pro generální stávkou

Rámec pro generální stávkou je v Lidové demokracii nejdůležitějším a jediným vyskytujícím se v souvislosti s generální stávkou. Články, radící se k tomuto rámci se začínají ve větší míře vyskytovat od vydání ze dne 24. listopadu 1989, čili tři dny před samotnou stávkou. Mnohé závody a podniky se hlásí k její podpoře. Často také zdůrazňují, že skutečnost, že se stávky zúčastní neznámá, že dojde k narušení národního hospodářství. Takto se mezi mnohými vyjádřili např. zaměstnanci provozu jaderné energetiky Královopolské strojírný v Brně: „*Jsmo připraveni zúčastnit se generální stávky 27. listopadu od 12 do 14 hodin. V žádném případě však nepřipustíme narušení plnění hospodářských úkolů našeho závodu.*“ (LD 24. 11. 1989: 3)

Redakce Lidová demokracie dne 27. listopadu vydala oznámení s názvem „Lidová demokracie jednotně,“ v němž bylo uvedeno prohlášení o protestní stávce zaměstnanců podniku Lidová demokracie: „*na podporu požadavků stávkujících studentů a umělců.*“ (LD 27. 11. 1989: 1)

V den generální stávky rovněž Lidová demokracie otiskla dopis stávkujících studentů kardinálu Františku Tomáškoví, v němž jej žádali, aby se „*v pondělí 27. listopadu ve 12 hodin přidaly zvony kostelů k továrním sirénám a oznámily tak všemu lidu, že v naší zemi začíná zrození světa smíru, světa vzájemného porozumění, světa budoucnosti.*“ Načež kardinál Tomášek na originál žádosti připsal: „*Dám pokyn, aby se zařídilo, oč žádáte.*“ (LD 27. 11. 1989: 3) Tímto aktem vyjádřil kardinál účast katolické církve na generální stávce.

2.4. Mladá fronta

Pro generální stávkou

Redakce Mladé fronty generální stávce nevěnovala na svých stranách velkou pozornost. Když se o ní ovšem zmiňovala, tak pouze v pozitivním slova smyslu. V souvislosti s výzvou ke generální stávce otiskla odezvy od občanů, které jsou různého ražení, převládá v nich ale počet těch, kteří podporují tuto výzvu a prohlašují, že se generální stávky zúčastní. „*24. listopadu jsme do redakce dostali 896 rezolucí souhlasících s výzvou studentů, jedna rezoluce byla odmítavá.*“ (MF 25. 11. 1989: 2)

Den po generální stávce podala Mladá fronta zprávy o jejím průběhu např. z Kladna: „*Konec vlády jedné strany. Jak jsme se včera přesvědčili na shromáždění stávkujících před*

Divadlem J. Průchy v Kladně, kam jsme nevyjeli náhodou. I v ocelovém srdci republiky se toto přání objevilo na transparentech nejčastěji. Požadavky studentů včera podpořili pracující v celé zemi a v mnoha městech vytvořili fantastickou atmosféru ne nepodobnou té z Václavského náměstí minulého týdne." (MF 28. 11. 1989: 1)

Dále podávala Mladá fronta zprávy o tom, kdo se stávky účastnil a také hesla posbíraná ze dne generální stávky na ulicích jako např.: „*Narovnejte záda*" nebo konejšení jedné z maminek svého dítěte: „*Nebreč, ty už se budeš mít líp*" apod. (MF 28. 11. 1989: 6). Obsah těchto sdělení svědčí o tom, že se Mladá fronta zbavila komunistického vlivu i přes to, že v tomto období byla ještě deníkem ÚV SSM.

2.5. Práce Proti generální stávce

První zmínka o generální stávce se vyskytuje v deníku Práce dne 23. listopadu 1989 v rámci článku „Hlas rozumu musí zvítězit." Je zde zmíněna jen jednou větou v souvislosti s manifestací na Václavském náměstí z předchozího dne a s projevy z balkónu Melantrichu. „*Hovořilo se rovněž o generální stávce připravované na počátek příštího týdne.*" (Práce 23. 11. 1989: 1) Tento článek spadá pod rámec proti generální stávce již kvůli svému titulku. Dále následuje rámec generální stávka jako vynucená akce, který je bezprostředně podřazený tomuto.

Generální stávka jako vynucená akce

Rámec generální stávka jako vynucená akce je zastoupen především prostřednictvím dopisů do redakce Práce, v nichž si pracovníci z řad dělníků a havířů stěžují na to, že si studenti „vynutili" stávku a i když oni sami se stávky účastnit nebudou, obávají se dopadů toho, že jiní tomuto „nátlaku" podlehnou. „*Co nám navrhuji? Ted' stávku. A co potom? Já už tuhle situaci zažil v roce 1968, kdy se stávkovalo jediný den a pak se chodilo do práce o sobotách a nedělích, aby se výpadky nezměrným úsilím doháněly. Co vy víte o stávce? Věřím, že většina z vás jsou soudní a inteligentní lidé. My dělníci s vámi počítáme, ale uvědomte si už konečně, že společně můžeme jít jen a jen socialistickou cestou!"* (Práce 24. 11. 1989: 3) Nebo: „*Na výzvy verbující ke generální stávce odpovídáme kategoricky - Nebudeme-li pracovat, kdo bude žít naše rodiny?"* (Tamtéž)

Pro generální stávku

Tento rámeček se v Práci vyskytuje v opozici k rámci proti generální stávce. Je oproti tomuto zastoupen pouze marginálně, nicméně jeho zmínění pokládám za stejně důležité, protože signalizuje vlnu „oblevy“ v do té doby čistě prorežimním deníku. Vyskytuje se v článku „Práce na plný výkon“ a Milan Mazánek jako pracovník v závodě ČKD Tatra v něm píše: *„Na podporu studentstva i našich vlastních požadavků jsme připraveni k manifestačnímu přerušení práce dne 27. 11. 1989 mezi 12. a 14. hodinou.“* (Práce 25. 11. 1989: 1) Jedná se sice pouze o krátkou zprávu, nicméně svědčící o zvýšení míry objektivit u redakce Práce.

Zhodnocení generální stávky

Tento rámeček je v Práci zastoupen logicky stejně tak jako v Rudém právu den po proběhnutí generální stávky, tedy 28. listopadu 1989 v článku „Rozhodně, disciplinovaně, masově,“ v němž je podaná stručná zpráva o klidném průběhu stávky. *„Statisíce lidí v ulicích měst, klid, pořádek, disciplína, důsledné funkční zajištění nepřetržitých provozů - tak lze stručně charakterizovat průběh a atmosféru včerejší dvouhodinové generální stávky na prosazení požadavků skutečné přestavby hospodářského mechanismu a rozvoje demokracie v politickém, veřejném a kulturním životě naší společnosti.“* (Práce 28. 11. 1989 1)

Na čtvrté straně tohoto vydání jsou zprávy z jednotlivých pracovišť v rámci ČSSR, které podávají hlášení o tom, zda se na stávce podíleli či nikoliv. Nikdy ale neopomněli zdůraznit, že svým postojem nijak nenarušili chod svého pracoviště či národního hospodářství.

2.6. Pravda

Proti generální stávce

Rámeček proti generální stávce je i jako v dalších primárně prorežimně orientovaných novinách přítomný i zde. Reprezentují ho prohlášení jednotlivých nespokojených pracovníků, kteří se vyjadřují negativně k takovéto formě rezistence, typu *„Značná část stranických, odborových a svazáckých organizací aj pracujících podporuje vysokoškolákov v mnohých ich oprávněných požiadavkách, nesúhlasí však s formou štrajku, ktorý je našim pomerom cudzí a vo svojich dôsledkoch nemôže nič vyriešiť.“* (Pravda 23. 11. 1989:1) Nebo *„K organizácii štrajku máme jednoznačne odmietavé stanovisko, taká akcia by vážne narušila plnenie štátneho plánu.“* (Pravda 24. 11. 1989: 3) Či *„Študentov chápeme, nemôžu však od*

nás a myslím ani od ostatných zväzákov v závode očakávať, že vstúpime do štrajku." (Pravda 25. 11. 1989: 1)

Zhodnocení generální stávky

Úvodní strana Pravdy ze dne 28. listopadu 1989 podávala strohé informace o průběhu generální stávky, jejichž hlavním cílem bylo ujistit čtenáře, že do ulic vyšli pouze ti, kteří neměli obavy z toho, že by svou nepřítomností způsobily zastavení chodu práce v jejich zaměstnání. A rovněž o tom, že se stávkující *„správali velmi kultúrne."* (Pravda 28. 11. 1989: 1) Na třetí straně je článek více rozvinut a poskytuje sdělení od různých stávkujících i nestávkujících občanů. Zprávy pocházející od studentů obsahují pouze konstatování, že po proběhnutí stávky studenti probírali, zda je chod vedoucí k naplňování jejich požadavků správný či nikoliv. Více zpráv spojených s událostmi z předchozího dne se ale již v novinách neobjevuje.

2.7. Svobodné slovo

Pro generální stávku

Rámec pro generální stávku je jedním ze dvou hlavních rámců věnovaných této problematice. Řadí se k němu nezměrné množství článků nejen z titulních stran Svobodného slova. Pro příklad: *„Připojují se podniky,"* (SS 24. 11. 1989:1), *„Podpora manifestačnímu přerušení práce 27. 11. 1989,"* (SS 24. 11. 1989: 3) *„Za společnou věc,"* (SS 25. 11. 1989: 1) *„Slušovice se studenty,"* nebo např. *„Poláci nám fandí."* (SS 25. 11. 1989: 3) Jejich hlavní náplní je podpora vyjádřená požadavkům studentstva prostřednictvím tohoto listu.

Zhodnocení generální stávky

Tento rámec je druhým ve spojitosti s generální stávkou, jenž lze vysledovat v deníku Svobodné slovo. První straně ze dne 28. listopadu 1989 dominuje článek s názvem *„Lid za své požadavky."* (SS 28. 11. 1989: 1) Jeho hlavním sdělením bylo, že se stávky zúčastnila celá naše republika. Obsahoval mimo jiné i zdůvodnění pracovníků aparátu Čs. svazu novinářů a zaměstnanců pražského Klubu novinářů proč se stávky vlastně účastnili. Hlavním důvodem, kromě podpory požadavků studentstva, byla nespokojenost s tím, že výbory společenských organizací *„nezaújaly vůbec žádné stanovisko k současným událostem, a proto se rozhodli podpořit požadavky studentů a Občanského fóra sami."* (SS 28. 11. 1989: 1)

Rovněž články z třetí strany tohoto vydání se věnují čerstvě zakončené generální stávce, k níž se vyjádřila řada měst. Lidé zaslali do redakce své postřehy z generální stávky

uskutečněné právě v místě jejich pracovišť a domovů. Třetí straně Svobodného slova vévodily zprávy: „Brno na pochodu," „Ostrava," „Plzeň," „Haná v ulicích," „Z jižní Moravy" apod. (SS 28. 11. 1989: 3).

2.8. Shrnutí

Generální stávku jsem zvolila jako druhé téma, na které bylo nazíráno prostřednictvím dobového tisku z mnoha úhlů a je tudíž velmi zajímavým pro analýzu novin, které o něm pojednávají. Toto téma figurovalo velmi hojně především v protirežimně zaměřených listech.

Stejně jako tomu bylo u tématu sametové revoluce, i v případě problematiky generální stávky se stalo nejdůležitějším pro jakousi komparaci jednotlivých periodik to, zda se vyjadřovala o stávce jako o nepříjemné situaci, z níž je nutné hledat možná východiska a zajistit, aby celá akce neznamenal narušení chodu státu, nebo jestli se vyjadřovala o podpoře nejen stávky samotné, ale i požadavků studentstva a Občanského fóra. Toto bylo hlavním rozdělovacím faktorem u analýzy zkoumaných sedmi listů.

Převážně negativně se k tomuto tématu vyjadřovalo Rudé právo a Pravda, především kvůli skutečnosti, že obě periodika podléhala Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa či Slovenska a byla tímto faktem zcela ovlivňována.

Naopak některé z dalších novin jako Lidová demokracie, Lidové noviny či Svobodné slovo se velmi zasazovaly o podporu celé akce a na jejich titulních stranách se objevovaly články podporující uskutečnění generální stávky a dopisy oznamující účast lidí na stávce. Deník Práce a Mladá fronta zaujímaly stanovisko, které balancovalo někde na rozhraní předešlých dvou zmíněných.

3. Rámování Václava Havla dobovým tiskem

3.1. Rudé právo

Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra

Rámcem Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra stejně jako zásadnější zprávy o něm a jeho činnosti se poprvé v Rudém právu objevují ve vydání ze dne 27. listopadu 1989 ve spojitosti se setkáním vlády ČSSR a Občanského fóra v rámci debaty nejen o generální stávce, ale i požadavků OF, které byly zatím jen částečně vyslyšeny a to konkrétně v souvislosti s propuštěním šéfredaktora a dalších tří redaktorů Lidových novin. Při této příležitosti poprvé Rudé právo otisklo fotografii Václava Havla. Do této doby byl jeho obličej čtenářům Rudého práva prakticky neznámý (RP 27. 11. 1989: 1).

Dne druhého prosince 1989 se v Rudém právu objevuje rozhovor s Václavem Havlem, kde je tázán ohledně činnosti Občanského fóra. Z otázek, a z toho, jakým způsobem jsou Havlovi redaktorem Rudého práva pokládány, lze vysledovat notnou dávku nedůvěry: „*Jaký jste vlastně člověk? Jste tolerantní k jiným než vlastním či příbuzným názorům? Řekněte, připustíte jinou pravdu než vlastní?*“ (RP 2. 12. 1989: 4)

Proti Havlovi

Rámec proti Havlovi je vyzorovatelný z článku z 30. listopadu 1989 s názvem „Podpora prezidentovi,“ v němž je uvedeno, že se na Pražský hrad dostavila desetičlenná delegace Klubu komunistických poslanců Federálního shromáždění. „*Vyslovili prezidentu ČSSR Gustávu Husákovi jednoznačnou podporu a požádali ho, aby setrval i nadále ve funkci.*“ (RP 30. 11. 1989: 1) Ten byl totiž vyzván Občanským fórem k demisi spolu s požadavkem svobodných voleb.

Článek z 15. prosince 1989, nesoucí název „Prezidenta potřebujeme, ale...“ hovoří o tom, že ve volbě prezidenta republiky se zcela očividně nahrává jen jednomu z kandidátů a to Václavu Havlovi, kterému přineslo popularitu Občanské fórum a především manifestace na Václavském náměstí ze dne 10. prosince 1989. Tento fakt se autoru článku nezamlouvá a vyjadřuje jím svůj postoj namířený proti volbě Havla prezidentem (RP 15. 12. 1989: 3).

Václav Havel jako kandidát na prezidenta

Poslední otázka výše zmíněného rozhovoru, který poskytl Václav Havel Rudému právu, a jenž byl otištěn druhého prosince 1989 zněla: „*Jste připraven přijmout některou ze státních funkcí, budete-li ovšem kandidovat a budete-li zvolen?*“ Václav Havel na toto odpověděl: „*Vše, co dělám, dělám jako občan této země, kterému není její osud lhostejný. Svým původním povoláním jsem spisovatel, tím bych rád zůstal. Nikdy jsem neměl ambice politika, necítím se k tomu kvalifikován. Chtěl bych se vrátit do divadla. Pevně věřím a doufám, že to nebude zapotřebí a že obecný zájem, který vždy stavím nad svůj vlastní, si nevynutí nic takového, čím mne strašíte.*“ (RP 2. 12. 1989: 4)

13. prosince 1989 se v rámci Rudého práva poprvé objevuje zpráva o tom, že mezi kandidáty na prezidentský post figuruje i osoba Václava Havla. Rudé právo se o tomto vyjadřuje takto: „*Alexandra Dubčeka jako kandidáta na funkci prezidenta ČSSR podporují i oficiální slovenské orgány. Dosud nejintenzivnější kampaň je však spjata zatím s Václavem*

Havlem. K těmto kandidátům patří také Ladislav Adamec, jak o tom svědčí stanoviska z naší redakční pošty." (RP 13. 12. 1989: 1)

Nicméně i když Rudé právo zmiňuje mezi prezidentskými kandidáty Václava Havla, pod tímto prohlášením se nachází čtyři názory z řad lidu, vyjadřující se jednoznačně záměrně pouze pro Ladislava Adamce, jako pro nejrozumnější možnou volbu, čímž Rudé právo opětovně podporuje mou hypotézu, že se Rudé právo profiluje čistě jako prorežimní tisk.

18. prosince 1989 otisklo Rudé právo na své titulní straně projev Václava Havla, jenž zazněl v předchozím dnu v Československé televizi. V něm Havel sděluje národu svůj pohled na to, jak proti němu minulý režim brojil, ohlédl se v něm za událostmi 17. listopadu, zmínil Občanské fórum a v neposlední řadě o nutnosti obsazení prezidentské funkce do konce roku, aby se politická situace v zemi uvedla brzy do chodu. Tento nový prezident by měl „*dovést tuto zemi ke svobodným volbám a zaručit slušnost takové cesty.*“ Dále pak ve svém projevu říká: „*Občanské fórum a Veřejnost proti násilí mne, jak asi víte, navrhuji do úřadu prezidenta a nemohu se tudíž tomuto tématu vyhnout. Je-li v obecném zájmu, abych přijal prezidentský úřad, přijmu ho.*“ (RP 18. 12. 1989: 1)

Václav Havel jako prezident ČSSR

Rámec Václav Havel jako prezident ČSSR se s určitostí objevuje na stranách Rudého práva až dne 23. prosince 1989. Na titulní straně se objevuje článek „Z jednání u kulatého stolu,“ kde je uvedeno, že: „*se zejména shodli na tom, že v souladu s veřejně projevenou vůlí čs. veřejnosti považují za uznávaného představitele českého a slovenského národa i národností žijících v Československu na úřad prezidenta ČSSR Václava Havla a na úřad předsedy Federálního shromáždění ČSSR Alexandra Dubčeka. Vyjadřují přesvědčení, že takto společně projevená vůle odpovídá duchu česko-slovenské vzájemnosti a rovnoprávnosti obou národů žijících ve společné vlasti.*“ (RP 23. 12. 1989: 1)

Rudé právo ze dne 30. prosince 1989 věnuje titulní stranu zvolení Václava Havla prezidentem ČSSR. Mimo jiné úvodní článek říká: „*Václav Havel byl jediným kandidátem, který vzešel z jednání představitelů politických stran, Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí 22. prosince tohoto roku. Poprvé po jednačtyřiceti letech byl tak do funkce hlavy státu navržen kandidát bez stranické příslušnosti.*“ (RP 30. 12. 1989: 1) Dále se v souvislosti s tímto rámcem objevují v posledním vydání Rudého práva z roku 1989 články typu: „Na počest nového prezidenta ČSSR, Pozdravy ze zahraničí, K volbě“ apod. (Tamtéž).

3.2. Lidové noviny

Lidové noviny o zvolení Václava Havla ve zkoumaném období nepojednávají, jelikož se jedná o měsíčník, který byl vydaný před proběhnutím prezidentské volby. O rámcich se v souvislosti s touto tematikou nedá hovořit. Prosincové vydání Lidových novin obsahuje dopis od Václava Havla „Goodbye samizdat.“ (LN 12/1989: 1) Zařadila jsem jej nicméně do rámce 17. listopad jako důležitá událost, kam tento článek dle mého názoru spadá více. Redakce Lidových novin věnovala v tomto období více úsilí boji o osvobození svých redaktorů a svobody tisku. Vývoj Václava Havla od dramatika, přes hlavního mluvčího Občanského fóra ke kandidátovi na prezidentský úřad a samotného nově zvoleného prezidenta nereflektovala.

3.3. Lidová demokracie

Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra

O osobě Václava Havla se Lidová demokracie začíná ve spojitosti s Občanským fórem vyjadřovat již ve svém vydání z 22. listopadu 1989, kde je zmíněn spolu s dalšími mluvčími u příležitosti projevu demonstrace na Václavském náměstí, kde „*krátce vysvětlil smysl a cíle nově založeného iniciativního sdružení Občanské fórum.*“ (22. 11. 1989: 3)

Rámec Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra se objevuje pak i ve vydání LD z 5. prosince 1989, kde je jeho osoba zmíněna v rozsáhlém článku o manifestaci na Václavském náměstí, kde občané vyjádřili nespokojenost s novou vládou, pouze zběžně a to právě v souvislosti s Občanským fórem: „*Úvodem promluvil z balkónu Melantrichu Václav Havel. Krátce poděkoval divadlu Laterna magika, že propůjčilo své místnosti Občanskému fóru a poté oznámil, že koordinální centrum OF se stěhuje do paláce na ulici 28. října.*“ (LD 5. 12. 1989: 1) Z článku je jasně patrné, že redakce Lidové demokracie nepovažovala Václava Havla za někoho, kdo by byl obzvlášť důležitým, natož pak reálným kandidátem na prezidenta ČSSR, ale pouze za jednoho z hlavních představitelů Občanského fóra.

Václav Havel jako kandidát na prezidenta

Rámec Václav Havel jako kandidát na prezidenta představuje jeden z klíčových rámců v souvislosti s tématem Václava Havla v Lidové demokracii. LD dne 12. prosince 1989 na titulní straně otiskla foto z demonstrace před Federálním shromážděním, na níž byla fotografie Václava Havla s textem „prezident.“ Pod fotografií byl otištěn článek „Demonstrace před FS,“ v němž je popisován průběh akce, skandovaná hesla, transparenty atd., kdy demonstranti podpořili kandidaturu Václava Havla na úřad prezidenta (LD 12. 12. 1989: 1).

Na třetí straně téhož vydání se objevil článek „O. Šik: Hlas V. Havlovi." Jednalo se o dopis adresovaný Alexandru Dubčekovi, v němž ho Šik vybízí k tomu, aby se vzdal své kandidatury ve prospěch Václava Havla. „*Domnívám se, že bys Ty sám měl veřejně podpořit jeho volbu a vzdát se kandidatury v podmínkách ještě neuskutečněných svobodných demokratických voleb.*" (LD 12. 12. 1989: 3)

Jelikož je článků v souvislosti s tímto rámcem v Lidové demokracii velký počet, vybrala jsem jako poslední příklad následující: „Podporuji kandidaturu Václava Havla." Jedná se o stanoviska z řad členů ČSL k volbě prezidenta republiky. V textu je uvedeno: „*Pro současné přechodné období - do svobodných voleb - se ztotožňujeme s návrhem Občanského fóra zvolit do této odpovědné státnické funkce člověka, který požívá důvěru a podporu veřejnosti a svými morálními postoji se stane garantem další demokratizace života v naší společnosti. Takovým člověkem je dramatik Václav Havel.*" (LD 13. 12. 1989: 1)

Václav Havel jako prezident ČSSR

Titulní strana Lidové demokracie ze dne volby prezidenta ČSSR, tj. 29. prosince 1989 poskytuje zprávy typu: „Přenos volby prezidenta" nebo „Pražský hrad se připravuje" apod. (LD 29. 12. 1989: 1). Následující vydání ze dne 30. prosince 1989 je již prakticky celé věnováno události zvolení Václava Havla prezidentem. Ať už popisu samotného aktu volby, tak životopisu nově jmenovaného prezidenta či jeho projevu z balkonu Hradu: „*Milí přátelé, před chvílí jsem byl jednomyslně zvolen Federálním shromážděním za prezidenta naší republiky. Děkuji vám všem, Čechům, Slovákům i příslušníkům jiných národností za vaši podporu. Slibuji vám, že nezklamu vaši důvěru a dovedu tuto zemi ke svobodným volbám. Musí se to stát slušným a pokojným způsobem, aby nebyla pošpiněna čistá tvář naší revoluce. Je to úkol pro nás všechny. Děkuji vám.*" (LD 30. 12. 1989: 1)

3.4. Mladá fronta

Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra

Tento rámeček je reprezentován na stranách Mladé fronty od vydání ze dne 25. listopadu 1989. kdy se v článku „Požadují zahájit dialog" píše o tom, že „*za Občanské fórum vystoupil V. Havel, který reagoval na názory, že problémy této země se nedají řešit na ulici. Občanské fórum je okamžitě připraveno jednat s vedoucími představiteli našeho státu jinde než na ulici. Řekl, že nyní nezáleží na Občanském fóru, zda se bude demokracie v naší zemi rodit ve vzrušené atmosféře ulic, nebo v klidu různých pracovišť.*" (MF 25. 11. 1989: 1)

V článku ze dne generální stávky, tj. 27. listopadu 1989 s názvem „Důvěra i nedůvěra statisíců" se uvádí, že 25. listopadu na Letenské pláni v rámci demonstrace vyvolané Občanským fórem promluvil Václav Havel, který přednesl jeden ze zásadních příspěvků, v němž konstatoval, že: „*pátečními personálními změnami v předsednictvu a sekretariátu ÚV KSČ je Občanské fórum hluboce zneklidněno a uvedl, že pondělní generální stávka by se měla stát skutečným všenárodním referendem o vedoucí úloze KSČ.*" (MF 27. 11. 1989: 1)

Václav Havel jako kandidát na prezidenta

Tento rámeček se v Mladé frontě objevuje na titulní straně 12. prosince 1989 především ve formě hesel, které redakce zveřejnila pod článkem „Zůstane sametová" jako např.: „*Ať jsi Petr nebo Pavel, prezidentem ať je Havel*" nebo „*Havel prezident, Jakeš disident.*" (MF 12. 12. 1989: 1) Tato hesla pocházela od učňů a jejich učitelů, kteří na Staroměstském náměstí 11. prosince sešli, aby manifestovali svůj postoj k současné situaci.

Mladá fronta otiskla stejně jako Lidová demokracie dopis Oty Šika adresovaný Alexandru Dubčekovi, kde ho žádal, aby se vzdal své kandidatury ve prospěch Václava Havla (MF 12. 12. 1989: 2).

15. prosince vyšel článek „Chtějí Havla," v němž studenti požadují, aby rozhodnutí o obsazení prezidentského úřadu padlo co nejdříve. „*Jsou přesvědčeni, že si jejich důvěru zasloužil V. Havel. Na podporu svých požadavků uspořádají v pondělí 15. prosince demonstraci před budovou FS ČSSR.*" (MF 15. 12. 1989: 1) Pro Havla jako kandidáta na prezidenta ČSSR se vyjadřují zprávy Mladé fronty napříč jejími vydáními, kde dominují titulky jako „Havel na Hrad!" (MF 21. 12. 1989:1)

Václav Havel jako prezident ČSSR

Rámeček Václav Havel jako prezident ČSSR se jako u ostatních projevuje v největší míře až ve vydání z 30. prosince 1989, čili den po zvolení Havla do prezidentské funkce. Celá titulní strana, která je v toto datum poprvé laděna do modré barvy, obsahuje články jako „Prezidentem ČSSR zvolen Václav Havel" nebo „Vyšlo to" či „Životopis Václava Havla." (MF 30. 12. 1989: 1)

Mladá fronta rovněž otiskla nejvíce fotografií spojených s čerstvým jmenováním Havla, které jsou přítomny prakticky na každé straně vydání z tohoto dne. MF o novém

prezidentovi píše ve stylu: „*Dnes ztělesňuje Václav Havel naděje všech českých a slovenských občanů na život v demokratickém a svobodném státě.*“ (MF 30. 12. 1989: 2)

3.5. Práce

Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra

O osobě Václava Havla je v rámci deníku Práce psáno jen velmi okrajově, nicméně občas se jeho jméno objeví v souvislosti s jeho úlohou hlavního mluvčího Občanského fóra, jako je tomu např. ve vydání Práce ze dne 27. listopadu 1989 v článku „Pokračování dialogu,“ kde bylo uvedeno, že: „*Václav Havel podle slov Miroslava Pavla velmi vítal postoj předsedy vlády k dialogu s Občanským fórem a předložil jeho jménem požadavky, jejichž splnění požaduje tato iniciativa jako předpoklad pro uklidnění současného společenského napětí.*“ (Práce 27. 11. 1989: 2)

Václav Havel jako kandidát na prezidenta

Tento rámeček je v Práci sice těžce vysledovatelný, nicméně jsem se ho přece rozhodla uvést. Na titulní straně z 12. prosince 1989 je nenápadný článek „Stanovisko Obrody k funkci prezidenta.“ V něm výkonný výbor Obrody prohlašuje, že: „*o kandidátce na funkci prezidenta republiky nejednal a v této otázce zaujímá jednoznačně totožné stanovisko s Občanským fórem, jehož je nedílnou součástí.*“ (Práce 12. 12. 1989: 1) Další krátká zpráva z titulního listu téhož dne, „Manifestace středoškoláků v Praze,“ byla identická se zprávou uveřejněnou rovněž 12. prosince 1989 v Mladé frontě pod názvem „Zůstane sametová“ a obsahovala hesla již výše zmíněná jako např.: „*At' jsi Petr nebo Pavel, prezidentem at' je Havel*“ nebo „*Havel prezident, Jakeš disident.*“ (Práce 12. 12. 1989: 1)

Ode dne 20. prosince 1989 se již Práce vyjadřuje ke kandidatuře otevřeně a hlavní zpráva první strany tohoto čísla hlásá: „*Vláda navrhuje Václava Havla.*“ (Práce 20. 12. 1989: 1) Václav Havel dominuje titulním stranám deníku i v dalších dnech, kde se objevují zprávy typu: „*Chlpská stisknutí rukou*“ (Práce 21. 12. 1989: 1) nebo „*Václav Havel navštívil Kladno*“ (Práce 23. 12. 1989: 1) či „*Vážený pane Václave Havle,*“ což je dopis, v němž se o Havlovi hovoří jako o „*jediném možném.*“ (Práce 23. 12. 1989: 1)

Václav Havel jako prezident ČSSR

Rámeček zachycený v posledním vydání deníku Práce z roku 1989. Noviny z 30. prosince jsou zaplněny zprávami věnujícími se osobnosti Václava Havla. Podávají informace o jeho dosavadním životě a činnosti, jsou plné blahopřejných dopisů adresovaných nově

zvolenému prezidentovi. Titulní strana je z velké části tvořena článkem „Splněna vůle lidu," který popisuje akt zvolení Václava Havla jako prezidenta ČSSR ve Vladislavském sále 29. prosince 1989. V souvislosti s touto událostí se objevují zprávy o tom, že vysokoškoláci ukončili stávkou, pro něž je „*Václav Havel jako prezident dostatečnou zárukou nezvratnosti vývoje v Československu. Zvolení jeho i pana Dubčeka do vysokých funkcí je vyvrcholení obrodného procesu, který jsme v listopadu začali.*" (Práce 30. 12. 1989: 1)

3.6. Pravda

Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra

Tento rámec je v deníku zastoupen pouze okrajově v krátkých sděleních, jako např.: „*V mene iniciatívneho združenia Občianske fórum zhromaždených pozdravil Václav Havel. Oboznámil ich s tým, že fórum sa v najbližších hodinách pokúsi zjednotiť predkladané požiadavky do jednotnej listiny.*" (Pravda 23. 11. 1989: 1)

Dne čtvrtého prosince 1989, čili o jedno vydání později než Rudé právo, otiskla Pravda rozhovor s Václavem Havlem, kde jsou mu kladeny dotazy ohledně činnosti Občanského fóra.

Václav Havel jako kandidát na prezidenta

O Václavu Havlovi jako jednom z kandidátů na post prezidenta ČSSR se zmiňuje článek z 12. prosince 1989 „O kandidátech na funkciu prezidenta," kde je zmínka o tom, že Veřejnost proti násilí podporuje kandidaturu Václava Havla, kterého navrhlo Občanské fórum (Pravda 12. 12. 1989: 2).

Mezi další zprávy tohoto rámce se řadí i dopis otištěný i v jiných novinách od Oty Šíka adresovaný Alexandru Dubčekovi, aby se vzdal své kandidatury ve prospěch Havla (Pravda 13. 12. 1989: 2).

29. prosince 1989, čili v den samotného zvolení Václava Havla prezidentem ČSSR se na titulní straně objevuje článek „Na úrad prezidenta ČSSR navrhnutá Václav Havel," (Pravda 29. 12. 1989: 1) čímž se deník Pravda oficiálně poprvé objektivně vyjádřil o aktuální situaci a nepokoušel se zastírat tuto skutečnost zprávami o dalších možných kandidátech na prezidentský post.

Václav Havel jako prezident ČSSR

Tento rámeček se vyskytuje napříč všemi periodiky a nechybí ani v deníku Pravda, který podává ve svém vydání z 30. prosince 1989 informace o zvolení Václava Havla do úřadu prezidenta ČSSR. Mezi hlavní články se řadí „Predstaviteľ demokratických a vlasteneckých sil" nebo „Blahoprianie k zvoleniu do úradu prezidenta" apod. (Pravda 30. 12. 1989: 1). Zprávy tohoto rámečku se v Pravdě vyskytují již bez jakéhokoli vlivu ÚV KSS a disponují objektivním obsahem.

3.7. Svobodné slovo

Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra

Tento rámeček je zastoupený v deníku Svobodné slovo jen opravdu marginálně. Nicméně považuji za důležité jej zmínit. Ve Svobodném slově se v souvislosti s Občanským fórem nachází především jeho stanoviska, prohlášení či návrhy a osobnost Václava Havla zde není nijak zvláště vyzdvihována, neznamená to však, že by deník neinformoval o činnosti Občanského fóra a jeho představitelů obecně. Jako doklad tohoto rámečku slouží článek z titulní strany Svobodného slova ze dne 27. listopadu 1989, kde je přímo napsáno: „*Delegaci Občanského fóra zastupovali její vedoucí Václav Havel, profesor...*" (SS 27. 11. 1989: 1)

Dne 11. prosince 1989, čili den po abdikaci Gustáva Husáka na prezidentkou funkci vyšel článek důležitý pro Svobodné slovo ve spojitosti s Občanským fórem a právě osobností Václava Havla „Setkání vedoucích představitelů OF a ČSS." (SS 11. 12. 1989: 1) Havel v něm děkuje za poskytnutí prostor budovy, v němž sídlí mj. i redakce Svobodného slova a ocenil práci redaktorů tohoto deníku.

Václav Havel jako kandidát na prezidenta

V článku „Po vládě volby prezidenta," se objevilo prohlášení představitele Občanského fóra Michaela Kocába, který se vyjádřil tak, že „99 procent jeho přání se již splnilo - to poslední procento je prosadit Václava Havla do funkce prezidenta." (SS 11. 12. 1989: 2) Tímto se kandidatura Václava Havla stala oficiální skutečností. Svobodné slovo přišlo také se zprávou, že americká agentura AP uvedla, že na úřad prezidenta ČSSR jsou nyní dva hlavní kandidáti - V. Havel a Č. Císař. (Tamtéž)

Vydání Svobodného slova ze dne 15. prosince 1989 otisklo na své titulní straně článek „Na Hrad čest a lásku," který pojednával o tisících hlasů na podporu dramatika Václava Havla. „*Bylo to jméno Václava Havla, které dominovalo včerejším podvečerním*

shromážděním učitelů a zaměstnanců pražských vysokých škol na Václavském náměstí. Shromáždění, jež manifestovalo jednotu nejen se studenty, ale i s ostatními složkami společnosti." (SS 15. 12. 1989: 1)

Podobných článků bylo vydáno redakcí Svobodného slova značné množství a podpora vyjádřená Václavu Havlovi byla znát z každého čísla od zveřejnění odstoupení Gustáva Husáka 11. prosince 1989.

Václav Havel jako prezident ČSSR

Tento rámeček se jako u všech dalších zkoumaných periodik vyskytuje ve vydání z 30. prosince 1989, čili bezprostředně po zvolení Václava Havla do prezidentského úřadu. Této události jsou věnovány články jako „Slavnostní akt volby hlavy státu ve Vladislavském sále Pražského hradu,“ „Václav Havel prezidentem,“ „Blahopřání naší strany prezidentu V. Havlovi“ nebo např. „Poděkování a slib.“ (SS 30. 12. 1989: 1)

3.8. Shrnutí

Osobnost Václava Havla a jeho reflexi v dobovém tisku jsem zvolila jako poslední ze tří hlavních témat, protože představuje jakési rozhraní, přechod mezi dosavadním komunistickým režimem a uvolněním celkové atmosféry v zemi a jejím pozvolným přechodu k demokracii prostřednictvím svobodných voleb, k nimž měl Václav Havel ČSSR za úkol zdárně dovést.

Kromě Lidových novin, jak jsem již výše nastínila, které byly měsíčníkem a směrodatným pro ně byl spíše vlastní přerod ze samizdatových novin na oficiální tisk, se osobností Václava Havla zabývalo všech zbývajících šest listů, které jsem podrobila analýze prostřednictvím teorie rámců. Směrodatnými rámci, jenž se staly vodítky k objasnění, jaký byl vztah konkrétních titulů k režimu, byly především dva a to proti Václavu Havlovi a pro Václava Havla. Toto bylo ještě možné spojit s frekvencí výskytu zpráv spojených s jeho osobou nebo jeho činností.

Potvrdilo se, že ze způsobu rámování daného tématu novinami Lidová demokracie a Svobodné slovo, nelze vyvodit jakýkoli vztah těchto titulů k režimu. Psaly totiž již výhradně protirežimně. Nové zjištění bylo u redakce Mladá fronta a následně všech zbylých, kterým se podařilo vymanit z nadvlády komunistické moci snášející se nad jejich periodiky. Toto se projevilo vesměs ve všech novinách v jejich vydáních ze dne 30. prosince, čili dne po zvolení Václava Havla prezidentem. V tomto okamžiku již nelze dále hovořit o jakémkoli vztahu

zkoumaných periodik ke komunistické vládě. Nastalá situace vnesla do redakcí tehdejších médií vlnu svobody tisku a sdělování. V průběhu analyzování tohoto tématu došlo také k přejmenování řady prorežimních tiskovin, což je také důkazem proměny v redakcích mnou zkoumaných novin.

4. Závěry analýzy

Cílem práce bylo nalézt odpovědi na hlavní výzkumnou otázku: *Jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 v československém tisku?* A dvou vedlejších výzkumných otázek: *Jak média rámovala deset pražských dnů, generální stávku a osobnost Václava Havla? Lze ze způsobu rámování vyvozovat vztah konkrétních titulů k režimu?*

Odpovědí na výzkumnou otázku, zda lze ze způsobu rámování vyvozovat vztah konkrétních titulů k režimu je překvapivě i stanovisko redakce Rudého práva, v němž bylo uvedeno, že rozhodnutí o zásahu bezpečnostních sil 17. listopadu v Praze považovali za politicky chybné. Vyjádřili plnou podporu rozhodnutí prošetřit okolnosti, které k němu vedly, a zároveň jeho úměrnost. Rovněž apelovali na to, aby byla s výsledky šetření neprodleně seznámena veřejnost a byly z něj vyvozeny důsledky. Tato skutečnost poukazuje na to, že i v případě tiskového orgánu ÚV KSČ Rudého práva nelze hovořit o zcela zásadním vztahu, který by panoval mezi tímto deníkem a komunistickou vládou, přestože do značné míry reprodukoval zájmy vládnoucí strany.

Dne 22. 11. 1989 byl v RP otištěn rozhovor s kardinálem Františkem Tomáškem. Již tento fakt do značné míry nekoresponduje s předsvědčením tehdejšího režimu, nicméně vydání z 25. 11. 1989 zašlo ještě o kus dále. Zveřejnilo totiž dopis z redakce Lidové demokracie, v němž byl citován kardinálův dopis, zaslaný redakci Lidové demokracie, kde kardinál protestoval proti zkreslujícímu způsobu, jakým sdělovací prostředky referovali o jeho rozhovoru s členem předsednictva ÚV KSČ a vedoucím tajemníka MV KSČ Miroslavem Štěpánem. Kardinál hovořil o setkání se Štěpánem jako o silně nedostačujícím pro dialog, po němž po léta volal. Zároveň vyjádřil podporu Občanskému fóru. Toto vnímám jako okamžik, kdy se Rudé právo začalo profilovat jinak než do té doby čistě prorežimní tisk a dalo najevo, že se již s úplností nenechá ovlivňovat mírou propojení mezi ním a vládou.

Toto potvrzuje také jedno z vyjádření v rámci generální stávky adresované redakci z řad občanů, jež bylo otištěno hned na první stránce vydání z 28. listopadu 1989 a které je kriticky namířeno proti Rudému právu. Je v něm uvedeno, že by redakce RP měla psát více objektivně. Tato zveřejněná zpráva, kritizující redakci listu, ukazuje, jak podobné negativní odezvy přestaly být zamlčovány a bagatelizovány, což vypovídá o počínající sebekritice redaktorů Rudého práva, jež by se dříve v novinách jistě neobjevila, zvláště pak co se týče hned titulní strany.

Redaktoři Rudého práva se svobodně vyjádřili, že pracovali pod nátlakem hrstky členů bývalého komunistického režimu až ve vydání ze dne 14. prosince 1989. Do tohoto dne bylo sice pár okamžiků, které jsem se snažila zachytit, kdy šlo vypozařovat jakýsi okleštěný vzdor vůči názorům ÚV KSČ, ale až k datu 14. 12. jsem dospěla k závěru, že v Československu existovala i jiná média než ta, která byla úzce propojena s režimem, i co se týče do té doby tiskových orgánů strany.

Nicméně samotná redakce RP se k tomuto zpětně vyjádřila tak, že úsilí mnoha z redaktorů podat pravdivý obraz událostí ze 17. listopadu a objasnit jejich politické kořeny, bylo zmařeno členy bývalého vedení KSČ, kteří se zmocnili strany. Jejich výpověď svědčí o tom, že Rudé právo bylo v určité části zkoumaného období ještě stále pod plnou nadvládou komunistické moci a tudíž se logicky prezentovalo a rámovalo události sametové revoluce jako prorežimně orientované médium.

V případě Lidových novin je otázka, zda lze ze způsobu rámování vyvozovat vztah konkrétních titulů k režimu na místě. Jednalo se totiž o jediné periodikum z mnou vybraných sedmi, kde se ani v jednom článku nevyskytovalo nic, co by se alespoň v malé míře dalo nazvat jako sdělení ovlivněné režimem. Šéfredaktor Jiří Ruml a redaktor Rudolf Zeman byli dokonce za podávání informací neslučitelných s ideologií komunistické vlády stíháni a po určitý čas dokonce vězněni, což bylo zvráceno pouze z důvodu událostí spojených se 17. listopadem 1989, kdy nejen další členové redakce, ale i lid všeobecně v čele s Občanským fórem či stávkovými výbory požadoval jejich propuštění.

U Lidové demokracie je odpověď na výzkumnou otázku jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 v československém tisku nejednoznačná. Ve zkoumaném období a to především v jeho začátcích, v prvních dvou číslech bezprostředně po událostech 17. listopadu, podávala redakce Lidové demokracie zprávy velmi podobného charakteru jako konkurenční Rudé právo. Důkazem je i přítomnost rámce 17. listopad jako nedůležitá událost. Událostem na Národní třídě věnuje Lidová demokracie jen velmi omezenou pozornost a v případě, že se již o demonstraci zmiňuje, celou situaci zlehčuje a podává o ní jen strohé informace, případně zveřejňuje oficiální stanovisko KSČ k této situaci, což nabízí odpověď, že tento deník vykresloval události spjaté se 17. listopadem jako nepodstatné a referoval o nich jako list, který spadá zcela pod vliv ideologie vládnoucí strany.

Jedná se ale pouze o situaci dvou dnů po zásahu ozbrojených pořádkových sil, kdy Lidová demokracie o těchto okolnostech mlčí. Na základě dalších vydání lze vyvodit závěr,

že se charakter sdělení zcela proměňuje. Redakce Lidové demokracie se snažila podávat co nejobjektivnější zprávy o veškerých okolnostech souvisejících se sametovou revolucí. Vyjadřovala se otevřeně k osobnosti Václava Havla, touze lidí po přechodu k demokratickému zřízení státu a stavěla se tak silně do kontrastní pozice vůči např. Rudému právu jako tiskovému orgánu KSČ, což se mi, dle mého názoru, podařilo podložit jednotlivými články vydanými Lidovou demokracií v období od 18. listopadu do 30. prosince 1989.

Mladá fronta v části mnou vytyčeného období od 18. listopadu do 30. prosince 1989 ještě působila jako deník ÚV Svazu socialistické mládeže, což byla mládežnická organizace v rámci Národní fronty. Ke změně označení novin na Deník čs. mládeže došlo poprvé 20. prosince 1989. I přes skutečnost, že byla Mladá fronta deníkem ÚV SSM, hodnotila události spojené např. s generální stávkou pomocí četných superlativ. Dokladem je článek vydaný redakcí Mladé fronty dne 28. listopadu 1989, v němž byla atmosféra stávky popisována jako „*fantastická*.” (MF 28. 11. 1989: 1) Článek rovněž neopomněl zdůraznit, že se stávky zúčastnila většina pracujících v celé zemi. Tato skutečnost je odpovědí na otázku, která se ptá po vztahu konkrétního titulu k režimu. Podle výše zmíněného nelze tvrdit, že by se Mladá fronta profilovala čistě jako prorežimní a že by tudíž bylo možné ze způsobu, jakým rámovala zkoumané události, vyvozovat vztah Mladé fronty k režimu.

Dne 11. prosince 1989 Mladá fronta otiskla článek, v němž bylo uvedeno, že proběhlo jednání SÚV SSM, jehož výsledkem bylo kolektivní odstoupení předsednictva a sekretariátu SÚV SSM a až do mimořádného sjezdu měl tuto mládežnickou organizaci řídit 17členný akční výbor, jehož úkolem bylo pro jeho jednání zajistit novou koncepci mládežnické organizace na Slovensku, která měla být v budoucnu nezávislou organizací pro všechny mladé lidi. Tento článek je předzvěstí odtržení SSM a zároveň také celé Mladé fronty, jakožto deníku ÚV SSM od vlivu ÚV KSČ.

Dne 20. prosince 1989 byla vydána zpráva, že došlo ke zvolení prvního šéfredaktora z takřka 45leté historie Mladé fronty, prostřednictvím svobodných voleb redakčním kolektivem, což byl finální krok přerodu komunistické Mladé fronty na nekomunistickou. Den po zvolení Václava Havla prezidentem ČSSR, tedy 30. prosince 1989, vyšla poprvé Mladá fronta v modré barvě na znak její oficiální přeměny, čemuž již i plně odpovídal její celý obsah. Rovněž došlo ke změně hlavičky titulní strany deníku z deníku ÚV SSM NA Deník čs. mládeže. Toto přináší odpověď na výzkumnou otázku, a to, že v tomto případě nelze hovořit

o deníku, který by vykazoval vztah k režimu. Je zde i jasně patrné, jak se lišila interpretace tohoto deníku např. od Rudého práva.

Deník Práce byl do 18. prosince 1989 deníkem Revolučního odborového hnutí (poté Deník odborářů), podávajícím o současném společensko-politickém dění jen velmi omezené neobjektivní informace podobně jako Rudé právo, které zase představovalo orgán Ústředního výboru Komunistické strany Československa.

Na tuto skutečnost poukazovali a stěžovali si na ni i odboráři deníku Práce. Ti vydali 23. listopadu 1989 stanovisko, v němž je uveden názor na to, jakým způsobem jsou prostřednictvím deníku Práce poskytovány informace veřejnosti. Požádali vedení redakce, *„aby v součinnosti s vydavatelem zvážilo, zda dosavadní způsob, jakým Práce informuje o událostech posledních dní, je adekvátním odrazem současné celospolečenské situace, zda přiměřeně odráží názorové spektrum a zda odpovídá zájmům Revolučního odborového hnutí.“* (Práce 23. 11. 1989: 1)

Od tohoto vyjádření se deník Práce pozvolna začal oprošťovat od vládnoucí ideologie v rukou KSČ a pomalu se v něm objevovaly zprávy poskytující alespoň základní informace o skutečném dění v ČSSR. Až od vydání zabývajících se kandidaturou Václava Havla (a to ještě především ze začátku zdaleka ne všechna) se tyto noviny začínají pomalu vymaňovat z nadvlády komunistické moci.

Definitivní uvolnění poměrů v Práci vykazuje až poslední vydání z mnou zkoumaného období a to konkrétně z 30. prosince 1989. To je den, kdy vyšel deník Práce stejně jako Mladá fronta poprvé v modré barvě a místo Deníku Revolučního odborového hnutí v hlavičce vydání stálo již nějaký čas Deník odborářů. Pokud se dotazují, jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 v případě deníku Práce, musím odpovědět, že Práce v posledních dnech roku 1989 již referovala o událostech zcela objektivně a definitivně se tak vymanila z vlivu KSČ, i přes počáteční negativní postoj k nastalé vnitropolitické situaci.

Pravda byla po dlouhé období, konkrétně do 19. prosince 1989 orgánem Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska, až poté došlo ke změně jejího označení na Denník Komunistické strany Slovenska. Jak již tato skutečnost naznačuje, tento deník byl řízen a ovlivňován stanovisky a závěry komunistické moci v zemi. Jisté uvolnění lze spatřovat od okamžiku abdikace dosavadního prezidenta Gustáva Husáka, kde jsou v novinách

zveřejňovány články, jenž vykazují do značné míry částečné odtržení od striktně daného směru, který byl deníku diktován po řadu let.

Už tím, že Pravda otiskla dopis Oty Šika Alexandru Dubčekovi vypovídá o postupném polevování nadvlády KSS, protože v něm Šik poukazuje na to, že se Václav Havel ukázal být velmi statečným, vytrvalým a moudrým mužem v čase nejhoršího pronásledování všech odpůrců Husákova režimu. Tento článek, jakožto i období v rámci něhož vyšel, představuje sice negativní odpověď na otázku po vztahu deníku s režimem, nicméně do Husákovy abdikace na úřad prezidenta lze deník Pravda v dominantní části výzkumného období od 18. listopadu do 30. prosince 1989 označit za médium, které se profilovalo čistě jako prorežimní, jelikož bylo pod plnou nadvládou komunistické moci a tudíž v jeho případě nelze hovořit o protirežimně orientovaném tisku.

Deník Svobodné slovo ve zkoumaném období vykazoval značnou míru objektivitu i přes dominantní postavení komunistické vlády a hrozbu propuštění z pracovního poměru, kvůli uvádění informací neslučitelných s ideologií ÚV KSČ. V textu, v němž jsem se zabývala Svobodným slovem, jsem podpořila toto mé tvrzení řadou článků, které se podílí na vyvrácení domněnky, že by bylo Svobodné slovo ve vztahu s režimem prostřednictvím rámců, které se v něm ve zkoumaném období objevovaly. Tyto články rovněž nastiňují odpověď na otázku, jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 ve Svobodném slovu a také, jak toto konkrétní médium rámovalo deset pražských dnů, generální stávkou a osobnost Václava Havla.

Tuto skutečnost bych ještě zdůraznila zmíněním článku, jenž vyšel 11. prosince 1989 na titulní straně Svobodného slova o setkání vedoucích představitelů OF a ČSS. V něm bylo zmíněno, že Václav Havel poděkoval za to, že se mohla uskutečnit vystoupení Občanského fóra v budově, v níž sídlí Melantrich a redakce Svobodného slova, a ocenil práci redaktorů tohoto listu. Toto Havlovo prohlášení (ani skutečnost, že redakce Svobodného slova přímo spolupracovala s OF) by nemohlo být vydáno novinami, které by přísně spadaly pod nadvládu komunistické moci či s ní byly v bezprostředním vztahu.

V souhrnném pohledu všech zkoumaných periodik se tedy lze k výzkumným otázkám vyjádřit takto:

V případě hlavní výzkumné otázky *Jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 v československém tisku?* Je odpověď následná:

Rudé právo a Pravda, které představovaly tiskové orgány ÚV KSČ a ÚV KSS reflektovaly události v závislosti na podřízení svých redakcí vlivu komunistické vlády. Informace zejména počátečních dnů sametové revoluce byly vysoce neobjektivní a kopírovaly zájmy nadřazených institucí. V jejich případě lze hovořit o plné politické cenzuře, která se projevovala formou komunistické propagandy a podávání veřejnosti jen takových informací, jež by nebyly v rozporu s jednáním tehdejších politických aktérů. Jisté uvolnění lze u těchto dvou deníků spatřovat po abdikaci Gustáva Husáka na prezidentský úřad, kdy se již definitivně schylovalo ke změně vedoucí k nastolení demokracie v tehdejším socialistickém Československu.

U deníků Mladá fronta a Práce je odpověď na hlavní výzkumnou otázku nejednoznačná. Obě periodika balancovala na hranici vztahu s režimem. Z počátku se projevovala podobně jako výše zmíněné Rudé právo a Pravda, nicméně u nich lze říci, že v převážné části zkoumaného období od 18. listopadu do 30. prosince 1989 se již profilovala jako tisk, který se vymanil z područí vlivu vládnoucí komunistické strany a podával informace, které přinášely veřejnosti objektivní pohled na tehdejší události.

V případě Lidových novin, Lidové demokracie a Svobodného slova již lze tvrdit, že tyto tiskoviny podávaly až na drobné výjimky podrobné a kompletní zpravodajství o listopadových událostech a s nimi spojeným politickým děním.

Na první vedlejší výzkumnou otázku *Jak média rámovala deset pražských dnů, generální stávku a osobnost Václava Havla?* mi jako odpověď poslouží závěry, kterých jsem docílila prostřednictvím analýzy z hlavní kapitoly této práce, jež se věnuje rámování daných situací dobovým tiskem.

Nejvýznamnějším rozdílem v rámování napříč analyzovanými listy v souvislosti s prvními porevolučními dny byl především náhled na 17. listopad buď jako na důležitou či nedůležitou událost. Klíčovým hlediskem bylo rovněž to, zda jednotlivé tiskoviny nahlížely na 17. listopad jako na akci, která byla provokací a při níž se dostali do ohrožení pracovníci pořádkových sil, či jako na neadekvátní zásah proti pietní manifestaci studentů, jež byla propojena s demonstrací zaměřenou proti vládnoucímu režimu. V Lidových novinách, Lidové demokracii a Svobodném slovu jednoznačně převažují rámce vyplývající z protirežimně orientovaných názorů.

Ve zbylých čtyřech novinách a to konkrétně v Rudém právu, Mladé frontě, Práci a Pravdě jsou zastoupeny do značné míry rámce se spíše negativními konotacemi, které je možné vnímat jako prorežimní. Právě tyto postoje jednotlivých novin nejvíce odrážejí rozdíl v politické orientaci listů a nabízí odpověď na to, jak média rámovala deset pražských dnů, tedy deset dní od 17. do 27. listopadu čili do vypuknutí generální stávky.

Stejně jako tomu bylo u tématu prvních dnů, jenž následovaly po demonstraci v pátek 17. listopadu 1989, i v případě problematiky generální stávky se stalo nejdůležitějším pro komparaci jednotlivých periodik to, jakým způsobem rámovala stávku. A to buď jako situaci, z níž je nutné hledat taková východiska, aby chystaná akce neznamenal narušení chodu státu, nebo zda rámovala generální stávku v souvislosti s podporou nejen stávky samotné, ale i požadavků studentstva a Občanského fóra. Toto bylo hlavním rozdělovacím faktorem u analýzy zkoumaných sedmi listů.

Převážně negativně se k tomuto tématu vyjadřovalo Rudé právo a Pravda, především opět kvůli skutečnosti, že obě periodika podléhala Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa či Slovenska a byla tímto faktem zcela ovlivňována.

Na druhou stranu další listy jako Lidová demokracie, Lidové noviny či Svobodné slovo se velmi zasazovaly o podporu celé akce a na jejich titulních stranách se objevovaly články podporující uskutečnění generální stávky a dopisy oznamující účast lidí na stávce. Deníky Práce a Mladá fronta zaujímaly stanovisko, které balancovalo někde na rozhraní předešlých dvou zmíněných.

V případě odpovědi na to, jakým způsobem média rámovala osobnost Václava Havla, se ukázaly jako směřované zejména rámce proti Václavu Havlovi a pro Václava Havla. Opětovně bylo potvrzeno, že noviny Lidová demokracie a Svobodné slovo psaly již výhradně protirežimně, nicméně nové zjištění bylo u redakce Mladá fronta a následně všech zbylých, kterým se podařilo vymanit z nadvlády režimu. Toto se projevilo vesměs ve všech novinách v jejich vydáních ze dne 30. prosince, čili dne po zvolení Václava Havla prezidentem.

Druhá vedlejší výzkumná otázka zní: *Lze ze způsobu rámování vyvozovat vztah konkrétních titulů k režimu?*

Odpověď na tuto výzkumnou otázku jde ruku v ruce s odpovědí na tu hlavní. Rudé právo a Pravda se z klasifikace prorežimních médií vyloučily již svou sounáležitostí s ÚV KSC a ÚV KSS. V československém prostředí lze tedy v případě mnou analyzovaných listů

hovořit jen o pěti, které se profilovaly jako média, která nebyla alespoň částečně ovlivněna svým vztahem k režimu. Mladá fronta a Práce se lišila v interpretaci událostí spojených s děním na Národní třídě ve srovnání s předchozími dvěma zmíněnými tím, že po uplynutí klíčových prvních dnů po zásahu pořádkových sil, již podávala otevřeně informace o nastalé situaci a nepokoušela se zamlčovat okolnosti, které byly pro čtenáře klíčové k bližšímu pochopení sledu následujících událostí spojených např. s generální stávkou.

U Lidové demokracie, Svobodného slova a zejména Lidových novin lze hovořit jako o médiích, která se vymanila z područí vládnoucí ideologie a jejich interpretace se s prorežimně orientovaným tiskem nedá srovnávat. Tyto tituly tedy poskytují negativní odpověď na tuto výzkumnou otázku a vyvracejí, že by se z jejich způsobu rámování stanovených tří klíčových situací dal vyvodit jejich případný vztah ke komunistickému režimu.

Závěr

Cílem práce je pomocí teorie rámců aplikované na sedm zkoumaných periodik, jimiž jsou konkrétně česká periodika Rudé právo, Lidové noviny, Lidová demokracie, Mladá fronta, Práce, Svobodné slovo a slovenský deník Pravda, zjistit, zda tisk v Československé socialistické republice ve vymezeném období od 18. listopadu do 30. prosince 1989 vykazoval způsobem rámování zkoumaných událostí vztah k tehdejšímu režimu.

V práci jsem se pokusila najít odpovědi na následující hlavní výzkumnou otázku: *Jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 v československém tisku?* A dvou otázek od ní se odvíjejících: *Jak média rámovala deset pražských dnů, generální stávku a osobnost Václava Havla? Lze ze způsobu rámování vyvozovat vztah konkrétních titulů k režimu?*

Zkoumané listy jsem podrobila tzv. framingu, teorii rámců, již jsem aplikovala na tři klíčové události spojené se sametovou revolucí, jež je hlavním tématem celé práce. Těmito událostmi je deset pražských dnů, což představuje konkrétně samotnou sametovou revoluci, resp. její odstartování počínající událostmi spojenými se studentskou demonstrací 17. listopadu 1989 a jejím potlačením pomocí zásahu pořádkových sil a následné dny do uskutečnění generální stávky. Dále pak právě generální stávka a posledním zkoumaným tématem je osobnost a politická činnost Václava Havla.

Noviny, které jsem podrobila rámování, se do značné míry odlišují v souvislosti s přítomností rozdílných rámců nahlížejších z různých úhlů na danou problematiku. Faktem ale zůstává, že řada rámců je společná pro všechna nebo alespoň některá periodika.

Jediným rámcem, který je pro všechny listy stejný (až s výjimkou Lidových novin, které jsou jako jediné novinami vydávanými měsíčně, nikoli denně a prodělávaly přechod ze samizdatových novin na oficiální tiskovinu, čili se do značné míry věnovaly v rámci prosincového vydání této záležitosti, místo zvolení Václava Havla prezidentem) je rámec Václav Havel jako prezident ČSSR, jenž je dominantním ve všech vydáních periodik ze dne 30. prosince 1989. Představuje tak rámec univerzální pro všechny zkoumané tituly.

U rámování prvního tématu, deseti pražských dnů, bylo pro zjištění, zda lze vyvozovat ze způsobu rámování konkrétních titulů vztah k režimu, klíčové srovnání rámců 17. listopad jako důležitá událost a kontrastního 17. listopad jako nedůležitá událost. Tato komparace přinesla do značné míry východisko pro zodpovězení výzkumných otázek.

Zcela zásadním nicméně nebylo sledování výskytu jednoho či druhého rámce, protože se ve většině z novin vyskytly v průběhu zkoumaného období oba. Směrodatným se ukázala být analýza, do jaké míry byly v listu oba rámce přítomny, případně který z nich převažoval.

Téma generální stávky představovalo podobnou situaci jako téma spojené se 17. listopadem 1989. V tisku se opět vyskytovaly dva zásadní rámce, které dominovaly téměř všem novinám. Jednalo se konkrétně o rámeček pro stávku s opozičním proti stávce. Jako výše zmíněné rámce, i tyto později posloužily k odpovědi nejen na hlavní výzkumnou otázku, ale byly i důležitým vodítkem k nalezení odpovědi na dvě vedlejší otázky výzkumné. V případě těchto rámců nicméně tisku dominoval jen jeden z dvojice, a proto bylo jejich závěrečné posouzení snazší než u prvního případu.

Třetí téma, které jsem si stanovila, se věnovalo Václavu Havlovi. Rovněž u zkoumání této osobnosti byla zásadní orientace rámců daných listů. I zde se vyskytovaly rámce, jež byly v přímém kontrastu k tomu druhému. Nicméně u tohoto posledního zkoumaného fenoménu byly rozhodujícím tři rámce, které jsem nacházela napříč veškerým spektrem zkoumaných novin. Byly to rámce Václav Havel jako hlavní představitel Občanského fóra, Václav Havel jako kandidát na prezidenta a v neposlední řadě již zmíněný rámeček Václav Havel jako prezident ČSSR. Zde hrál nejdůležitější roli ve zkoumání orientace tisku na pravolevé škále (pokud se v souvislosti se zkoumaným obdobím dá o pravolevé škále vůbec hovořit) počet článků věnovaných Václavu Havlovi obecně. Řada novin, která vykazovala známky vztahu s režimem, totiž podávala, především ze začátku, o jeho osobě jen velmi omezené neobjektivní informace.

V neposlední řadě je v závěru třeba zmínit osobní limity, které je v práci možné zpozorovat. Vzhledem k obšírnému časovému vymezení práce se mi naskytlo k analýze velké množství článků. Kvůli této skutečnosti jsem byla nucena zmínit pouze ty, které se mi v případě zkoumaných událostí jevily jako nejvíce relevantní. Je proto možné, že jsem některé zmínila i přes jejich nedostatky a naopak jsem na úkor nich zcela neregistrovala ty, které se nabízely jako příhodnější. I přes výše zmíněné možné nedostatky práce, které měly určitý vliv při interpretaci textu, se domnívám, že se mi podařilo obstojně zodpovědět všechny výzkumné otázky a přinést touto prací nové poznatky týkající se přechodu k demokracii v rámci Československé socialistické republiky ve spojitosti s dobovým tiskem.

Prameny a literatura

- Arendt, Hannah. 1951. „The Origins of Totalitarianism." New York: Harcourt.
- Ash, Timothy Garton. 1999. „The magic lantern." Cambridge: Granta Books.
- Benda, Marek, Martin Benda, Pavel Dobrovský, Roman Kříž, Monika Pajerová, Šimon Pánek. 1990. „Studenti psali revoluci." Praha: Univerzum.
- Berger, Peter L., Thomas Luckmann. 1999. „Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii věděni." Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Brod, Toman, A. J. Liehm, Jan Měchýř, Jaromír Navrátil, Otakar Turek, Jiří Vančura, Miroslav Vaněk. 1999. „Proč jsme v listopadu vyšli do ulic." Brno: Doplněk.
- Brokl, L., E., Broklová. 1992. „Hledání demokracie pro Československo." Praha: Přítomnost.
- Brown, Archie. 1996. *The Gorbachev Factor*. New York: Oxford University Press.
- Bureš, Jan. 2004. „Otevření přechodu k demokracii v Československu z pohledu teorie tranzice." *Politologická revue* 10 (1): 3–27.
- Cabada, Ladislav, Michal Kubát. 2004. „Úvod do studia politické vědy." Praha: Eurolex Bohemia.
- Cabada, Ladislav, Karel, Vodička. 2003. „Politický systém České republiky." Praha: Portál.
- Carr, Edward H. 1949. „The Soviet Impact on the Western World." New York: Macmillan.
- Deutsch, Karl Wolfgang. 1971. „Nervy vládnout." Praha: Svoboda.
- Dolejší, Vojtěch. 1959. „Vítězný únor 1948." Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Dolejší, Vojtěch. 1960. „40 let Rudého práva." Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Dvořáková, Vladimíra, Jiří Kunc. 1994. „O přechodech k demokracii." Praha: Sociologické nakladatelství.
- Entman, Robert F. 1993. „Framing: Toward Clarification of a Fractuated Paradigm." *Journal of Communication* 43(4).
- Fairclough, Norman. 1995. „Media Discourse." UK: University of Lancaster.
- Franěk, Jiří. 1960. „Naše Rudé právo: čtyřicet let listu KSČ, který bojuje za pravdu, socialismus a mír." Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Gibney, Frank. 1959. „The frozen revolution." Toronto: Ambassador Books.

- Gee, James Paul. 2011. „An introduction to discourse analysis: theory and method." New York: Routledge.
- Goffman, Erving. 2013. „Frame Analysis." Boston: Northeastern University Press.
- Hagen, Lutz. 2011. „Analýza obsahu mediálních sdělení." Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Horáček, Michal. 1990. „Jak pukaly ledy." Praha: Ex libris.
- Hoření, Zdeněk. 1976. „KSČ o tisku, rozhlasu a televizi." Praha: Novinář.
- Husák, Petr. 1999. „Česká cesta ke svobodě." Praha: Volvox globator.
- Hurtíková, Hana. 2016. „Framing televizního zpravodajství a jeho účinek na formování politických postojů veřejnosti." Brno: Centrum pro studium demokracie.
- Chwalba, Andrzej. 2009. „Polsko 1989-2008: dějiny současnosti." Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Janoušek, Pavel. 2008. „Dějiny české literatury 1945 - 1989, II. 1948 - 1958." Praha: Academia.
- Janoušek, Pavel. 2008. „Dějiny české literatury 1945 - 1989, III. 1958 - 1969." Praha: Academia.
- Jirák, Jan. 2005. „10 let v českých médiích." Praha: Portál.
- Jirák, Jan, Barbara Köpplová. 2009. „Masová média." Praha: Portál.
- Kalvas, František, Jan Váně, Martina Štípková. 2011. „Rámcování a nastolování agendy." Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni.
- Kavan, Zdeněk, Bernard Wheaton. 1992. „The Velvet Revolution." San Francisco: Westview Press.
- Končelík, Jakub, Pavel Večeřa, Petr Orság. 2010. „Dějiny českých médií 20. století." Praha: Portál.
- Kopeček, Lubomír. 2010. „Éra nevinosti." Praha: Barrister&Principal.
- Kovács, István. 2010. „Klíčové pojmy polských dějin 20. století." Praha: Barrister & Principal 2010.
- Kubát, Michal. 2005. „Demokracie v Polsku." Praha: Slon.
- Kubát, Michal. 2000. „Politika v Polsku po roce 1989." Praha: Karolinum.

- Leška, Vladimír. 1998. „Dědictví minulosti a současnost." Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- McQuail, Denis. 2007. „Úvod do teorie masové komunikace." Praha: Portál.
- Měchýř, Jan. 1999. „Velký převrat či snad revoluce sametová?" Praha: Progetto.
- Otáhal, Milan, Zdeněk Sládek. 1990. „Deset pražských dnů." Praha: Academia.
- Otáhal, Milan. 1994. „Opozice, moc, společnost 1969-1989." Praha: Maxdorf.
- Otáhal, Milan. 1999. „Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu." Brno: Doplněk.
- Otáhal, Milan. 2003. „Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968-1989." Praha: Dokořán.
- Otáhal, Milan, Miroslav Vaněk. 1999. „Sto studentských revolucí." Praha: Lidové noviny.
- Pullmann, Michal. 2011. „Konec experimentu." Praha: Scriptorium.
- Reifová, Irena. 2004. „Slovník mediální komunikace." Praha: Portál.
- Rigby, T. H. 1992. „Totalitarianism and Change in Communist System." New York: Comparative Politics.
- Rose-Ackerman, Susan. 2005. „From Elections to Democracy." New York: Cambridge University Press.
- Rustow, D. 1970. „Transitions to Democracy.: Towards a Dynamic Model." New York: Comparative Politics.
- Semetko, Holli A., Patti M. Valkenburg. 2000. „Framing European politics: A content analysis of press and television news." Journal of Communication 50(2).
- Simmons, Michael. 1993. „Nesmělý prezident." Praha. Volvox globator.
- Snow, David, Robert Benford. 1988. „Ideology, frame resonance, and participant mobilization." 1.1.
- Suk, Jiří. 2009. „Labyrintem revoluce." Praha: Prostor.
- Suk, Jiří. 1997. „Občanské fórum." Brno: Doplněk.
- Štoll, Ladislav. 1950. „Třicet let bojů za českou socialistickou poesii." Praha: Orbis.
- Taras, Raymond. 1995. „Upevňování demokracie v Polsku." New York: Westview Press.

Tomášek, Dušan. 1994. „Pozor cenzurováno: aneb ze života soudružky cenzury." Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR.

Trampota, Tomáš. 2006. „Televizní zpravodajství." Praha: Portál.

Wandycz, Piotr S. 1998. „Střední Evropa v dějinách: od středověku do současnosti: cena svobody." Praha: Academia.

Wilke Jürgen. 1983. „Leitideen in der Begründung der Pressefreiheit." Publizistik 28, 4: 514.

Žantovský, Michael. 2014. „Havel." Praha: Argo.

Žatkuliak, Jozef. 2009. „November '89." Bratislava. Prodama.

Dobový tisk

Lidová demokracie. 18. 11. 1989. „Studentské shromáždění v Praze." „*Lidová demokracie.*" 45 (272): 4.

Lidová demokracie. 20. 11. 1989. „Vyjádření vládních činitelů." „*Lidová demokracie.*" 45 (273): 1.

Lidová demokracie. 20. 11. 1989. „Pražská divadla nehrají." „*Lidová demokracie.*" 45 (273): 1.

Lidová demokracie. 22. 11. 1989. „Diskuze k aktuálním událostem." „*Lidová demokracie.*" 45 (275): 1.

Lidová demokracie. 22. 11. 1989. „Karel Gott předsedovi vlády." „*Lidová demokracie.*" 45 (275): 1.

Lidová demokracie. 22. 11. 1989. „Stanoviska orgánů a organizací ČSL." „*Lidová demokracie.*" 45 (275): 3.

Lidová demokracie. 23. 11. 1989. „Věra Čáslavská píše do redakce." „*Lidová demokracie.*" 45 (275): 3.

Lidová demokracie. 23. 11. 1989. „Včerejší události nejen v Praze." „*Lidová demokracie.*" 45 (276): 1.

Lidová demokracie. 24. 11. 1989. „V atmosféře svobodných diskuzí." „*Lidová demokracie.*" 45 (277): 1.

Lidová demokracie. 27. 11. 1989. „Lidová demokracie jednotně." „*Lidová demokracie.*" 45 (279): 1.

Lidová demokracie. 27. 11. 1989. „Zvony se rozeznějí." „*Lidová demokracie.*" 45 (279): 3.

Lidová demokracie. 5. 12. 1989. „Lid se vyjádřil jasně." „*Lidová demokracie.*" 45 (286): 1.

Lidová demokracie. 8. 12. 1989. „Nezákonný postup pořádkových sil SNB." „*Lidová demokracie.*" 45 (289): 1.

Lidová demokracie. 12. 12. 1989. „Demonstrace před FS." „*Lidová demokracie.*" 45 (292): 1.

Lidová demokracie. 12. 12. 1989. „O. Šik: Hlas V. Havlovi." „*Lidová demokracie.*" 45 (292):3.

Lidová demokracie. 13. 12. 1989. „Podporují kandidaturu Václava Havla." „*Lidová demokracie.*" 45 (293): 1.

Lidová demokracie. 29. 12. 1989. „Přenos volby prezidenta." „*Lidová demokracie.*" 45 (304): 1.

Lidová demokracie. 29. 12. 1989. „Pražský hrad se připravuje." „*Lidová demokracie.*" 45 (304): 1.

Lidová demokracie. 30. 12. 1989. „ Projev prezidenta Václava Havla." „*Lidová demokracie.*" 45 (305): 1.

Lidové noviny. 12/1989. „Goodbye samizdat." „*Lidové noviny.*" 2 (12): 1.

Lidové noviny. 12/1989. „Prognostikův podzim." „*Lidové noviny.*" 2 (12): 3.

Lidové noviny. 12/1989. „Úřední recept na stávky." „*Lidové noviny.*" 2 (12): 6.

Lidové noviny. 12/1989. „Vidět břevno v oku svém." „*Lidové noviny.*" 2 (12): 6.

Mladá fronta. 18. 11. 1989. „Nezaměstnanost? Dovolená!" „*Mladá fronta.*" 45 (272): 1.

Mladá fronta. 18. 11. 1989. „Z předsednictva ÚV KSČ." „*Mladá fronta.*" 45 (272): 1.

Mladá fronta. 20. 11. 1989. „Fáma jednoznačně vyvrácena." „*Mladá fronta.*" 45 (273): 1.

Mladá fronta. 21. 11. 1989. „Prohlášení sekretariátu Ústředního výboru Socialistického svazu mládeže." „*Mladá fronta.*" 45 (274): 1.

Mladá fronta. 21. 11. 1989. „Žádost vyšetření hrubého zákroku a zveřejnění jeho výsledků." „*Mladá fronta.*" 45 (274): 2.

Mladá fronta. 22. 11. 1989. „Nesouhlas s neadekvátním zásahem pořádkových jednotek proti pokojné demonstraci studentů." „*Mladá fronta.*" 45 (275): 1.

Mladá fronta. 25. 11. 1989. „Dementi a omluvy." „*Mladá fronta.*" 45 (278): 2.

Mladá fronta. 25. 11. 1989. „Požadují zahájit dialog." „*Mladá fronta.*" 45 (278): 1.

Mladá fronta. 27. 11. 1989. „Důvěra i nedůvěra statisíců." *Mladá fronta.* " 45 (279): 1.

Mladá fronta. 28. 11. 1989. „Dnes naposled?" „*Mladá fronta.*" 45 (280): 1.

Mladá fronta. 28. 11. 1989. „Narovnejme záda!" „*Mladá fronta.*" 45 (280): 6.

Mladá fronta. 12. 12. 1989. „Zůstane sametová." „*Mladá fronta.*" 45 (292): 1.

Mladá fronta. 12. 12. 1989. „O. Šik A. Dubčekovi." „*Mladá fronta.*" 45 (292): 2.

Mladá fronta. 15.12. 1989. „Chtějí Havla." „*Mladá fronta.*" 45 (295): 1.

Mladá fronta. 21. 12. 1989. „Havel na Hrad!" „*Mladá fronta.*" 45 (300): 1.

Mladá fronta. 30. 12. 1989. „Prezidentem ČSSR zvolen Václav Havel." „*Mladá fronta.*" 45 (307): 1.

Mladá fronta. 30. 12. 1989. „Vyšlo to." „*Mladá fronta.*" 45 (307): 1.

Mladá fronta. 30. 12. 1989. „Životopis Václava Havla." „*Mladá fronta.*" 45 (307): 1.

Mladá fronta. 30. 12. 1989. „Na Hradě i v podhradí." „*Mladá fronta.*" 45 (307): 2.

Práce. 18. 11. 1989. „Sjízdnost silnic a dálnic v ČSSR." „*Práce.*" 45 (272): 1.

Práce. 18. 11. 1989. „Zima za dveřmi." „*Práce.*" 45 (272): 1.

Práce. 20. 11. 1989. „K šíření nepravdivých zpráv o úmrtí účastníka demonstrace." „*Práce.*" 45 (273): 2.

Práce. 23. 11. 1989. „Hlas rozumu musí zvítězit." „*Práce.*" 45 (276): 1.

Práce. 24. 11. 1989. „Nejde jen o studenty." „*Práce.*" 45 (277): 1.

Práce. 25. 11. 1989. „Práce na plný výkon." „*Práce.*" 45 (278): 1.

Práce. 27. 11. 1989. „Pokračování dialogu." „*Práce.*" 45 (279): 2.

Práce. 28. 11. 1989. „Rozhodně, disciplinovaně, masově." „*Práce.*" 45 (280): 1.

Práce. 12. 12. 1989. „Stanovisko Obrody k funkci prezidenta." „*Práce.*" 45 (292): 1.

Práce. 20. 12. 1989. „Vláda navrhuje Václava Havla." „*Práce.*" 45 (299): 1.

Práce. 21. 12. 1989. „Chlapská stisknutí rukou." „*Práce.*" 45 (300): 1.

Práce. 23. 12. 1989. „Václav Havel navštívil Kladno." „*Práce.*" 45 (301): 1.

Práce. 23. 12. 1989. „Vážený pane Václave Havle." „*Práce.*" 45 (301): 1.

Práce. 30. 12. 1989. „Splněna vůle lidu." „Práce." 45 (307): 1.

Pravda. 20. 11. 1989. „Rozvahou proti provokáciám." „Pravda." 70 (273): 1.

Pravda. 21. 11. 1989. „O šíření nepravdivých zpráv." „Pravda." 70 (274): 1.

Pravda. 22. 11. 1989. „Stanovisko združenia Verejnost' proti násiliu." „Pravda." 70 (275): 1.

Pravda. 22. 11. 1989. „Vyšetřovanie príčin zásahu bezpečnostných jednotiek." „Pravda." 70 (275): 2.

Pravda. 23. 11. 1989. „Rozvaha." „Pravda." 70 (276): 1.

Pravda. 24. 11. 1989. „Požiadavka aktívnej spolupráce." „Pravda." 70 (277): 3.

Pravda. 25. 11. 1989. „Štrajk nie je východiskom." „Pravda." 70 (278): 1.

Pravda. 28. 11. 1989. „Stanovisko Predsedníctva ÚV KSČ ku generálnemu štrajku." „Pravda." 70 (280): 1.

Pravda. 12. 12. 1989. „O kandidátoch na funkciu prezidenta." „Pravda." 70 (292): 1.

Pravda. 13. 12. 1989. „O. Šik A. Dubčekovi." „Pravda." 70 (293): 2.

Pravda. 29. 12. 1989. „Na úrad prezidenta ČSSR navrhnutá Václav Havel." „Pravda." 70 (306): 1.

Pravda. 30. 12. 1989. „Predstaviteľ demokratických a vlasteneckých sil." „Pravda." 70 (307): 1.

Pravda. 30. 12. 1989. „Blahoprianie k zvoleniu do úradu prezidenta." „Pravda." 70 (307): 1.

Rudé právo. 18. 11. 1989. „Petr Mladenov v čele BLR." „Rudé právo" 70 (272): 1.

Rudé právo. 18. 11. 1989. „Američtí piloti v Salvadore?" „Rudé právo" 70 (272): 1.

Rudé právo. 18. 11. 1989. „Organizátor studentského protestu." „Rudé právo" 70 (272): 2.

Rudé právo. 20. 11. 1989. „Ovoce a zelenina z domáci sklizně." „Rudé právo" 70 (273): 1.

Rudé právo. 20. 11. 1989. „Sjezd slovenských zahrádkářů." „Rudé právo" 70 (273): 1.

Rudé právo. 20. 11. 1989. „Rozhodně proti provokacím." „Rudé právo" 70 (273): 1.

Rudé právo. 20. 11. 1989. „Výzva k rozvaze a občanské odpovědnosti." „Rudé právo" 70 (273): 1.

Rudé právo. 20. 11. 1989. „Slovo ke dni." „Rudé právo" 70 (273): 1.

Rudé právo. 20. 11. 1989. „Pokus vyvolat společenský neklid." „*Rudé právo*" 70 (273): 3.

Rudé právo. 21. 11. 1989. „Praha, 20. listopadu." „*Rudé právo*" 70 (274): 1.

Rudé právo. 21. 11. 1989. „Ještě k událostem z pátku." „*Rudé právo*" 70 (274): 2.

Rudé právo. 22. 11. 1989. „Dělnické slovo z Kladenské ocelárny." „*Rudé právo*" 70 (275): 1.

Rudé právo. 22. 11. 1989. „Mimořádné zasedání MV KSČ v Praze." „*Rudé právo*" 70 (275): 1.

Rudé právo. 22. 11. 1989. „Anarchie a rozvrat nejsou naším programem." „*Rudé právo*" 70 (275): 1.

Rudé právo. 24. 11. 1989. „Jedna hodina stávky v Praze by stála 35 miliónů Kčs." „*Rudé právo*" 70 (277): 1.

Rudé právo. 24. 11. 1989. „Stávky nejsou řešením." „*Rudé právo*" 70 (277): 1.

Rudé právo. 27. 11. 1989. „Setkání delegace ÚV NF a vlády ČSSR se zástupci Občanského fóra." „*Rudé právo*" 70 (279): 1.

Rudé právo. 30. 11. 1989. „Podpora prezidentovi." „*Rudé právo*" 70 (282): 1.

Rudé právo. 2. 12. 1989. „Několik otázek Václavu Havlovi." „*Rudé právo*" 70 (284): 4.

Rudé právo. 13. 12. 1989. „Za více kandidátů." „*Rudé právo*" 70 (293): 1.

Rudé právo. 15. 12. 1989. „Prezidenta potřebujeme, ale..." „*Rudé právo*" 70 (295): 3.

Rudé právo. 18. 12. 1989. „Dvě podmínky prezidentské kandidatury." „*Rudé právo*" 70 (297): 1.

Rudé právo. 23. 12. 1989. „Z jednání u kulatého stolu." „*Rudé právo*" 70 (302): 1.

Rudé právo. 30. 12. 1989. „Na počest nového prezidenta ČSSR." „*Rudé právo*" 70 (307): 1.

Rudé právo. 30. 12. 1989. „Pozdravy ze zahraničí." „*Rudé právo*" 70 (307): 1.

Rudé právo. 30. 12. 1989. „K volbě." „*Rudé právo*" 70 (307): 1.

Svobodné slovo. 18. 11. 1989. „Snaha o návrat bobrů." „*Svobodné slovo*." 45 (272): 3.

Svobodné slovo. 20. 11. 1989. „Informace ČTK." „*Svobodné slovo.*" 45 (273): 1.

Svobodné slovo. 20. 11. 1989. „Prohlášení svazáků." „*Svobodné slovo.*" 45 (273): 1.

Svobodné slovo. 20. 11. 1989. „Mluví Martin Šmíd." „*Svobodné slovo.*" 45 (273): 3.

Svobodné slovo. 21. 11. 1989. „K současné situaci." „*Svobodné slovo.*" 45 (274): 1.

Svobodné slovo. 23. 11. 1989. „Prohlášení k občanům." „*Svobodné slovo.*" 45 (276): 1.

Svobodné slovo. 24. 11. „Výbor ke dnešku." „*Svobodné slovo.*" 45 (277): 3.

Svobodné slovo. 24. 11. 1989. „Připojují se podniky." „*Svobodné slovo.*" 45 (277): 1.

Svobodné slovo. 24. 11. 1989. „Podpora manifestačnímu přerušení práce 27. 11. 1989." „*Svobodné slovo.*" 45 (277): 3.

Svobodné slovo. 25. 11. 1989. „Chceme, abyste věděli." „*Svobodné slovo.*" 45 (278): 4.

Svobodné slovo. 25. 11. 1989. „Za společnou věc." „*Svobodné slovo.*" 45 (278): 1.

Svobodné slovo. 25. 11. 1989. „Slušovice se studenty." „*Svobodné slovo.*" 45 (278): 3.

Svobodné slovo. 25. 11. 1989. „Poláci nám fandí." „*Svobodné slovo.*" 45 (278): 3.

Svobodné slovo. 27. 11. 1989. „Chorál přísahy nad Prahou." „*Svobodné slovo.*" 45 (279): 1.

Svobodné slovo. 28. 11. 1989. „Lid za své požadavky." „*Svobodné slovo.*" 45 (280): 1.

Svobodné slovo. 28. 11. 1989. „Brno na pochodu." „*Svobodné slovo.*" 45 (280): 3.

Svobodné slovo. 28. 11. 1989. „Ostrava." „*Svobodné slovo.*" 45 (280): 3.

Svobodné slovo. 28. 11. 1989. „Plzeň." „*Svobodné slovo.*" 45 (280): 3.

Svobodné slovo. 28. 11. 1989. „Haná v ulicích." „*Svobodné slovo.*" 45 (280): 3.

Svobodné slovo. 28. 11. 1989. „Z jižní Moravy." „*Svobodné slovo.*" 45 (280): 3.

Svobodné slovo. 11. 12. 1989. „Setkání vedoucích představitelů OF a ČSS." 45 (291): 1.

Svobodné slovo. 11. 12. 1989. „Po vládě volby prezidenta." 45 (291): 2.

Svobodné slovo. 15. 12. „Na Hrad čest a lásku." 45 (295): 1.

Svobodné slovo. 30. 12. 1989. „Slavnostní akt volby hlavy státu ve Vladislavském sále Pražského hradu." 45 (307): 1.

Svobodné slovo. 30. 12. 1989. „Václav Havel prezidentem." 45 (307): 1.

Svobodné slovo. 30. 12. 1989. „Blahopřání naší strany prezidentu V. Havlovi." 45 (307): 1.

Svobodné slovo. 30. 12. 1989. „Poděkování a slib." 45 (307): 1.

Internetové zdroje

Benbow, William. 1974. „Concept of the General Strike." dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/650291?seq=1#page_scan_tab_contents>.

Česká televize. 29. 12. 1989. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10265474929-albertov-16-00/bonus/402-volba-prezidenta-cssr-vaclava-havla>>.

Česká televize. 29. 12. 2009. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10215871958-vaclav-havel-praha-hrad>>.

Hvížďala, Karel. 2015. „Petr Pithart o listopadu 1989: Nešlo o revoluci, ale o vyjednané předání moci." dostupné z: <<https://nazory.aktualne.cz/rozhovory/petr-pithart-o-listopadu-1989-neslo-o-revoluci-ale-o-vyjedna/r~529796f28bba11e5a705002590604f2e/?redirected=1480501659>>.

Levá perspektiva. 2012. Dostupné z: <<https://levaperspektiva.cz/clanky/co-je-a-co-neni-generalni-stavka/>>.

„Lidová demokracie." 2015. Národní knihovna ČR. Dostupné z: <<http://www.ptejteseknihovny.cz/dotazy/lidova-demokracie>>.

„Lidové noviny." 2016. MaFra. Dostupné z: <<http://www.mafra.cz/portfolio.aspx?y=mafra/portfolio-lidovenoviny.htm>>.

Ústav pro studium totalitních režimů. 2012. Dostupné z: <<http://www.ustrcr.cz/cs/revoluce-nebo-prevrat>>

Vlček, Ondřej. 2012. „Polský přechod k demokracii." dostupné z: <<http://moderni-dejiny-pl-csr.blogspot.cz/2012/01/polsky-prechod-k-demokracii.html>>

.

Seznam zkratek

ČT - Česká televize

LD - Lidová demokracie

LN - Lidové noviny

MF - Mladá fronta

RP - Rudé právo

SS - Svobodné slovo

ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ÚV KSS - Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska

ÚV SSM - Ústřední výbor Svazu socialistické mládeže

ÚSTR - Ústav pro studium totalitních režimů

Abstrakt

Cílem práce je zjistit, zda konkrétní tituly v Československé socialistické republice ve zkoumaném období od 18. listopadu do 30. prosince 1989, inklinovaly k režimu či nikoli. Aby bylo dosaženo stanoveného cíle, podrobila jsem analýze prostřednictvím teorie rámců sedm periodik, která ve vymezeném období vycházela na území Československa. Jedná se konkrétně o deníky Rudé právo, Lidová demokracie, Mladá fronta, Práce, Pravda a Svobodné slovo a měsíčník Lidové noviny.

Prostřednictvím třech stěžejních událostí jsem se snažila zodpovědět výzkumné otázky, které jsem si v práci stanovila. Těmito stěžejními událostmi pro mne bylo deset pražských dnů, generální stávka a následné zvolení Václava Havla jako prezidenta ČSSR, jímž se stal nejdříve ve vymezeném období a to do okamžiku, kdy zemi dovede ke svobodným volbám.

V práci jsem usilovala o zodpovězení následující hlavní výzkumné otázky: *Jaký byl obraz listopadových událostí roku 1989 v československém tisku?* A dvou vedlejších výzkumných otázek: *Jak média rámovala deset pražských dnů, generální stávku a osobnost Václava Havla? Lze ze způsobu rámování vyvozovat vztah konkrétních titulů k režimu?*

Listy Lidové noviny, Lidová demokracie a Svobodné slovo přinesly vesměs pozitivní odpovědi na dané otázky. Obraz listopadových událostí roku 1989 v nich byl podán objektivním způsobem. Tyto noviny rovněž potvrdily existenci i jiných než prorežimně orientovaných médií.

Naopak deníky Rudé právo a Pravda jakožto tiskové orgány ÚV KSČ a ÚV KSS poskytl převážně negativní odpověď na výzkumnou otázku, protože o objektivitě v jejich případě hovořit nelze a jsou také důkazem prorežimního tisku v tehdejší Československé socialistické republice.

Mladá fronta a Práce stojí na pomezí dvou předešlých případů. Do jistého období podávají informace shodné se zájmy vedoucí strany, nicméně postupně u nich lze nejlépe vysledovat uvolnění poměrů v jejich redakcích. U těchto listů zůstávají odpovědi na výzkumné otázky velmi spornými.

Klíčová slova: noviny, tisk, novináři, redakce, demokracie, sametová revoluce, generální stávka, Václav Havel, Rudé právo, Lidové noviny, Lidová demokracie, Mladá fronta, Práce, Pravda, Svobodné slovo.

Abstract

Main goal of this thesis is to find if certain newspapers in Czechoslovak Socialist Republic in the 18th of November till the 30th of December 1989 inclined to the regime or not. To achieve this goal, I analyzed seven periodicals under frame analysis in defined period which were being published in Czechoslovakia. From newspapers that is Rudé právo, Lidová demokracie, Mladá fronta, Práce, Pravda and Svobodné slovo, from periodicals it is Lidové noviny.

By means of three main events I am examining the objectivity of these newspapers and also journalists' competence to maintain their neutrality. These three main events that I have already mentioned above was The Velvet Revolution, The General Strike followed by the election of Václav Havel for the president of Czechoslovakia. Havel became president in the defined period until the moment he led the country to its first free election.

This thesis is focused on answering this following main question: *How were the events of the 1989 presented in the Czechoslovak press?* And two side questions: *How did media viewed ten Prague days, the General Strike and the figure of Václav Havel? Is it possible from the way of framing to draw relationship of certain newspapers to the regime?*

On one hand Lidové noviny, Lidová demokracie and Svobodné slovo answered my question quite positively. The events of the year 1989 were described objectively. These newspapers also confirmed the existence of other newspapers, that were not oriented for communistic party.

On the other hand Rudé právo and Pravda main sources of ÚV KSČ and ÚV KSS gave a negative answer on my question, because they were not objectives ones. These newspapers are the proof of pro communistic press in Czechoslovakia at that time.

Mladá Fronta and Práce stand on the edge from the mentioned examples above. Until some time period these two periodicals confirmed my hypothesis, however some release can be observed. Therefore answer on my question remains debatable.

Key words: newspapers, press, journalists, newsroom, democracy, velvet revolution, general strike, Václav Havel, Rudé právo, Lidové noviny, Lidová demokracie, Mladá fronta, Práce, Pravda, Svobodné slovo.

Přílohy

Diagram 1: Rámce v Rudém právu

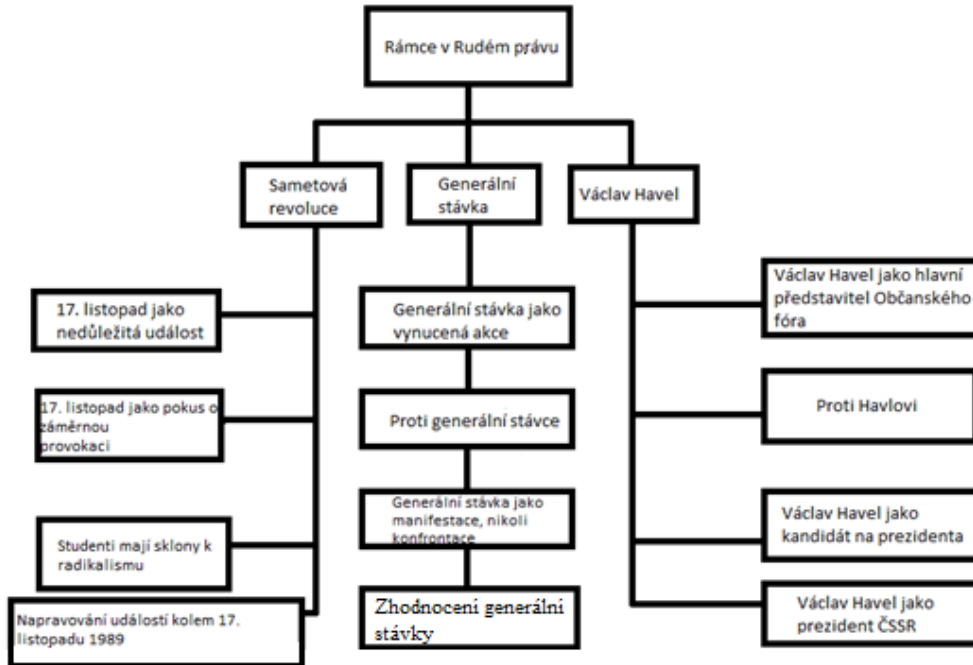

Diagram 2: Rámce v Lidových novinách

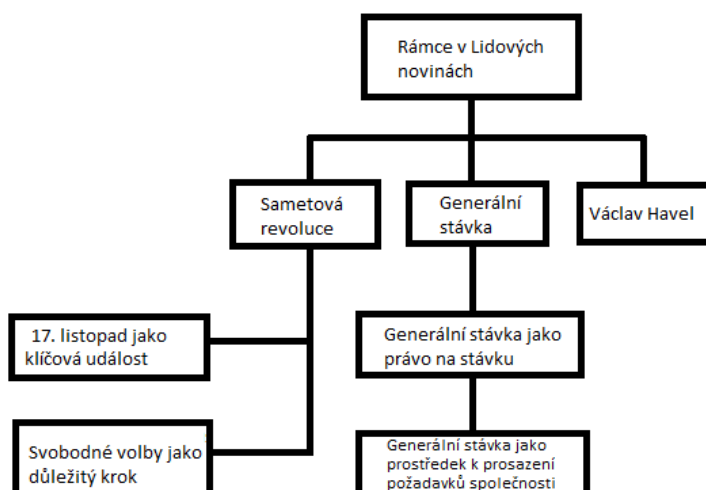

Diagram 3: Rámce v Lidové demokracii

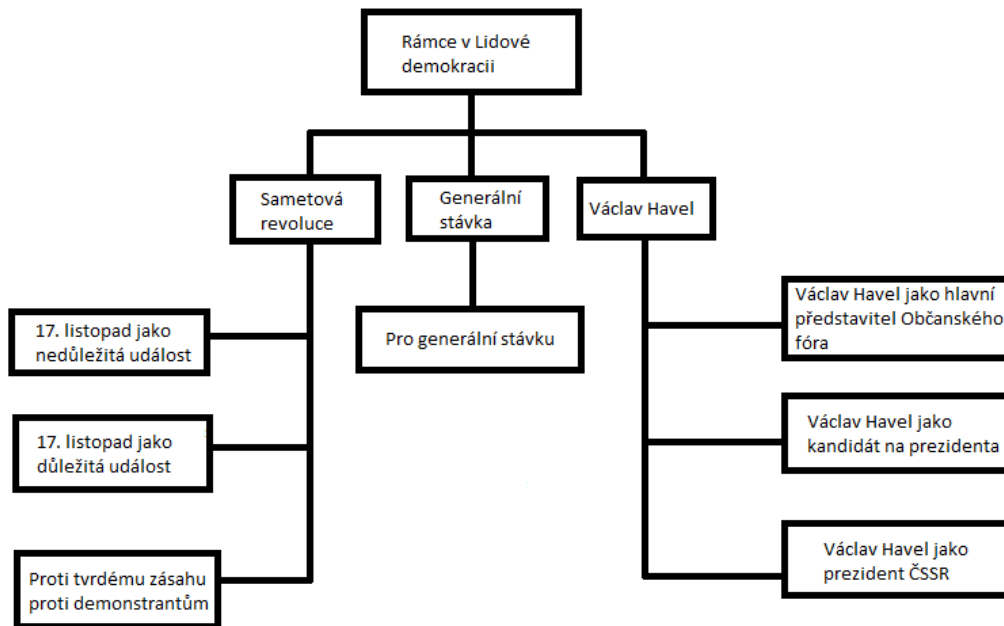

Diagram 4: Rámce v Mladé frontě

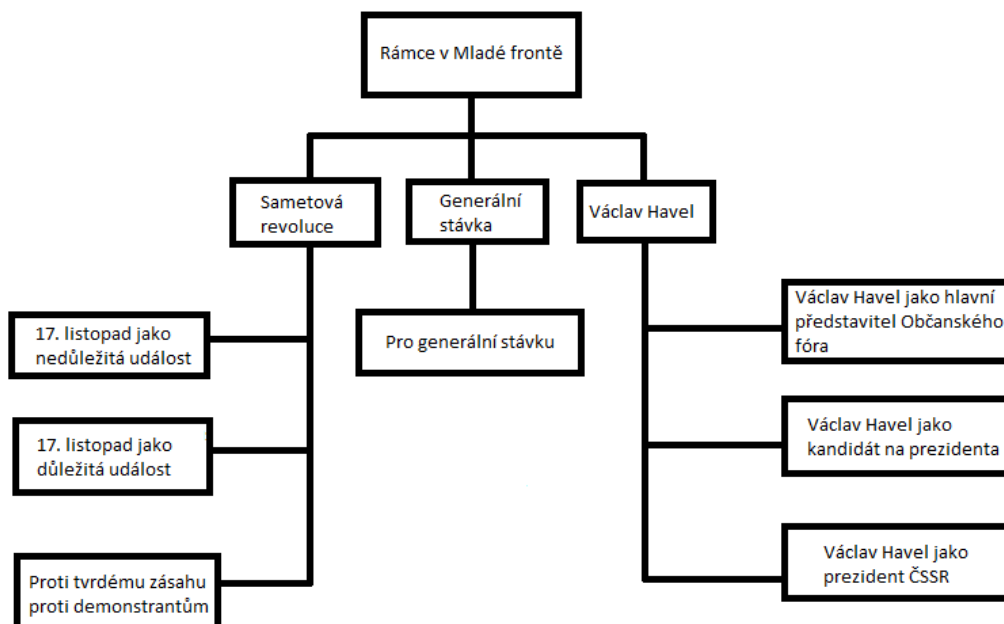

Diagram 5: Rámce v Práci

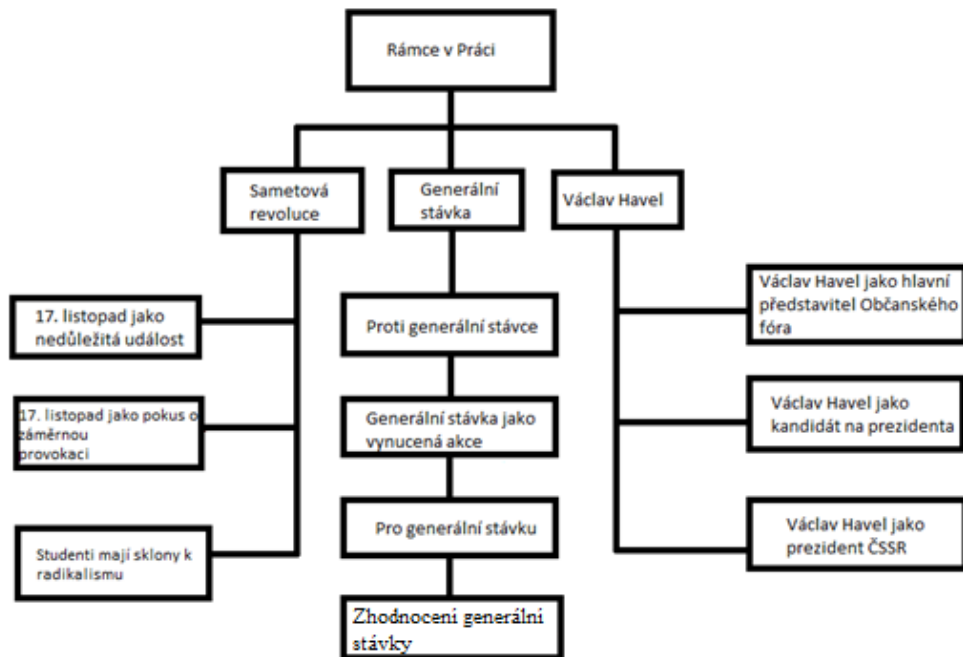

Diagram 6: Rámce v Pravdě

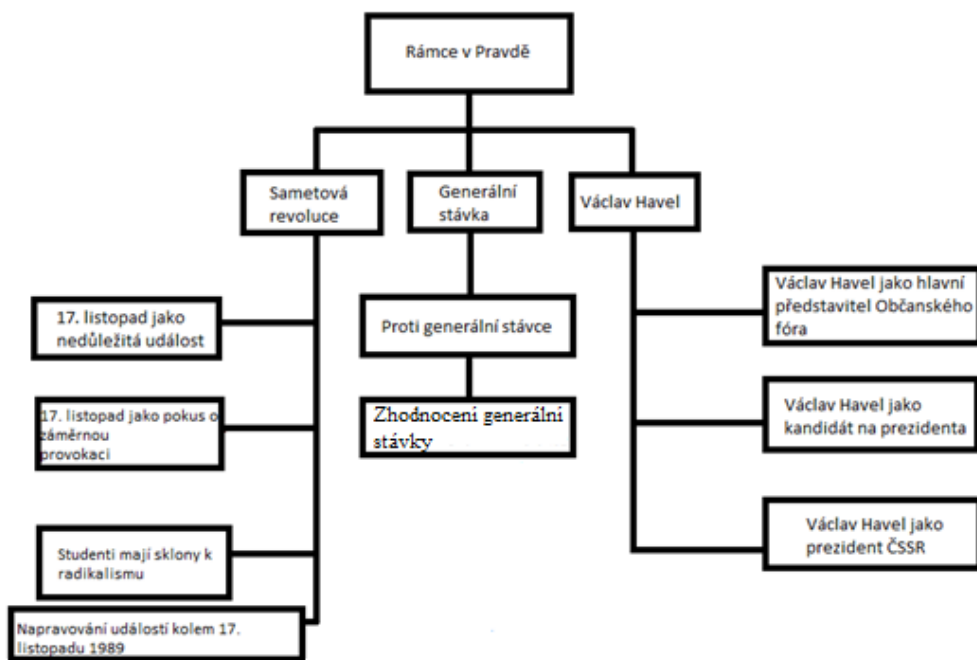

Diagram 7: Rámce ve Svobodném slovu

